

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

KUR'AN'DA KÜFÜR KAVRAMI VE BOYUTLARI

Yüksek Lisans Tezi

Mecit AMİL

Sivas

Ekim 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

KUR'AN'DA KÜFÜR KAVRAMI VE BOYUTLARI

Yüksek Lisans Tezi

Mecit AMİL

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

Sivas
Ekim 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : Kur'an'da Küfür Kavramı ve Boyutları
Savunma Tarihi : 13.09.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

	Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	: Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ	
Üye	: Prof. Dr. Ömer ASLAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Mecit AMİL tarafından hazırlanan Kur'an'da Küfür Kavramı ve Boyutları başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

10/10/2019

Mecit AMİL

ÖNSÖZ

Kovulmuş şeytanın şerrinden Rahman ve Rahim olan Allah'a sığınırım. Bütün varlıkların lisanı haliyle tesbih ettiği bütün hamd ve övgüler insanı hiç yoktan var eden âlemlerin Rabbi'ne olsun.

Salat ve selam, peygamberler zincirinin son halkası olan âlemlere rahmet olarak gönderilen, insanların ve cinlerin peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)'e, onun ailesine, ashabına ve gösterdiği yolda yürüyenlere olsun.

Kur'an-ı Kerim, vahiy zincirinin son halkası, sözlerin en doğrusu, tevatür yoluyla bize kadar gelmiş olan ilahi bir kelimedir. Ancak bu ilahi kelimeden istifade etmenin, onu anlamının da bazı usul ve yöntemleri vardır. Bunun için de tefsir usul ve metotları başta olmak üzere samimi olmak, sade bir tefekkürle onu anlamaya çalışma da onu doğru anlayabilmenin esaslarındandır. Zira yol doğru seçilirse doğru sonuca ulaşmak kolay olacaktır.

Tarihin derinliklerinden günümüze özellikle İslami çevrelerde insanların birbirlerini tekfir etmesinin sınırlarını aşır çok büyük boyutlara ulaşması, her zaman olduğu gibi bugün de bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda konunun yeniden Kur'an'a arz edilmesi hususu ön plana çıkmaktadır. Hal böyle olunca biz de küfür kavramının Kur'anî boyutlarının yeniden tahlil edilmesi gerektiğini düşündük.

Küfür kavramının muhatabı kimlerdir? Günümüz Ehl-i kitabı gerçekten kâfir midir? Günümüzdeki Müslümanların konumu nedir? Bu ve benzeri hususlardan dolayı bu kavram ve türevleri Kur'an ayetleri çerçevesinde bazı tefsirlerin yorumları da dikkate alınarak incelenecektir.

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında küfür kelimesinin lügat manası, türevleri ve semantik değişimi, Kur'an ayetlerindeki "küfür" kelimesinin ve türevlerinin bağlamsal kullanımı ve bu kavramın anlam ilişkisi içerisinde bulunduğu diğer Kur'anî kavramlar incelenmiştir. Birinci bölümde; küfürün nedenleri ve taklit, kibir, haset, cehalet gibi daha çok kâfirlere ait sıfatları konu edinen ayetler irdelenmiştir.

İkinci bölümde, küfür kelimesinin ilinti türev ve manasının ne olduğu üzerinde durulur. Kur'an'da "kâfir" hitabına muhatap olan iblisin konumu, müşriklerin

konumu, Ehl-i kitap olan İsrailoğulları, Yahudiler, Nasârâ, Sabîler ve Müslümanların konumu ayetler ışığında incelenmiş ve irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise kâfirlerin dünya, ahiret ve Allah katındaki durumları, hidayetden ve dostluktan mahrum olmaları, amellerinin boşa çıkması, lanetlenme, şeytanın kendilerine musallat olması ve sonuçta tövbelerinin kabul olmaması ayetler doğrultusunda izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın yürütülmesi boyunca eserlerinden istifade ettiğim bütün âlimlerimizi rahmet ve minnetle yâd ederim. Tez çalışmamın her aşamasında fikir ve tecrübelerini bizden hiç esirgemeyen danışmanım muhterem hocam sayın Prof. Dr. Talip Özdeş Beyefendi'ye, Prof. Dr. Ömer Aslan, Prof. Dr. Hasan Keskin, Prof. Dr. Ömer Faruk Yavuz Hocalarıma saygı ve şükranlarımı arz ederim.

Son olarak yüksek lisans yapmam için beni teşvik eden Prof. Dr. Abdullah Kahraman hocama, bana maddi-manevi katkıda bulunan ancak isimlerini burada zikredemediğim tüm dost ve arkadaşlara şükranlarımı sunarım.

Mecit Amil
Sivas-2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
KÜFRÜN ANLAMI	1
1. Küfür Kelimesinin Lügat Manası ve Türevleri	1
2. Kur'an Ayetlerinde 'Küfr' Kelimesi ve Kimlere Nispet Edildiği	3
3. 'Küfr' Kavramı ile Semantik İlişkisi Olan Diğer Kur'anî Kavramlar	6
4. 'Küfr' ve 'Kâfir' Kavramlarının Semantik Değişimi	16
BİRİNCİ BÖLÜM	21
KÜFRE GÖTÜREN NEDENLER VE KÂFİRLERİN SIFATLARI	21
1. KÜFRE GÖTÜREN NEDENLER.....	21
1.1. Taklit.....	21
1.2. Kibir	23
1.3. Haset	25
1.4. Cehalet	29
2. KÂFİRLERİN SIFATLARI.....	30
İKİNCİ BÖLÜM	35
KUR'AN'DA KÂFİR HİTABINA MUHATAP OLANLAR	35
1. İblis - Müşrikler	35
2. Ehl-i Kitâb	38
3. İsrâiloğulları	39
4. Yahudiler	40

5. Hıristiyanlar	43
6. Sâbiiler.....	44
7. Müslümanların Konumu.....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	55
ALLAH KATINDA KÂFİRLERİN DURUMU	55
1. KÂFİRLERİN DÜNYADAKİ DURUMU:	55
1.1. Lanetlenme.....	55
1.2. Şeytanın Onlara Musallat Kılınması.....	55
1.3. Öfke/Hiddet.....	57
1.4. Mal İnfak Etme Üzüntüsü.....	58
1.5. Hidayetten Mahrum Olma ve Kalplerinin Mühürlenmesi	60
1.6. Dostluk ve Yardımdan Mahrum Olma	61
2. KÂFİRLERİN AHİRETTEKİ DURUMU	63
2.1. Amellerinin Boşa Gitmesi.....	63
2.2. Pişmanlık.....	65
2.3. Yok Olma.....	66
2.4. Kâfirlerin Cehennemde Ebedi Kalmaları.....	67
2.5. Devamlı Azap	69
2.6. Fidyeye Kabul Olunmaması	70
2.7. Kurtuluştan Uzak Olmaları	71
3. KÂFİRLERİN TÖVBESİ.....	73
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin, ibn (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radiyallâhu anh
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
s.s	: Sayfa sayısı
t.y.	: Tarih yok
Tahk.	: Tahkik eden
Yay.	: Yayınevi/Yayınları
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayın yeri yok

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber dört yüz altmış yedi yerde geçen küfr kavramı, Mekke döneminde muhatap olarak müşriklere ve zaman zaman Ehl-i kitaba kullanılırken Medine döneminde müşriklere, Ehl-i kitaba ve münafıklara bazen direk bazen de dolaylı olarak kullanılmaktadır.

Bütün peygamberlerin Allah Teâlâ'dan getirmiş oldukları hususlarda onları tasdik etmemek ve onlara karşı tavır almak diye tanımlanan küfr kavramı, kişilerde ve toplumlarda psikolojik tesirleri ve verdiği zararlar ile bütün insanları ilgilendiren çok önemli bir kavramdır. Bu manevi hastalığa müptela olanların, insanlığın bidayetinden nihayetine kadar daima hakkın ve hakikatin karşısında durmaları nedeniyle küfr kavramı, bütün insanlığı ilgilendiren önemli bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim'den anlaşıldığı kadarıyla birçok ahlaki çöküntünün, öfke, kin, düşmanlık, tefrika ve zulüm gibi birçok kötü tutum ve davranışların temel sebebidir.

Kur'an-ı Kerim, küfr, zulüm, ilhâd, sedd, fisk, ism, tuğyân gibi anlam yönüyle birbirine yakın kelimelerin, imanın zıddı olduğunu haber vermekte ve bu inanç seviyesinde olanların, hak ve hakikati idrak edemediğini ve sahibini ebedi felakete sürüklediğini bildirmektedir. Ayrıca bu yanlış inanç tutumunun tesirinden kurtulmak için önce bu hastalığın mahiyetini kavramayı, ondan kurtulmak için çabalamayı emretmektedir.

İşte bizim bu çalışmamız, Kur'an-ı Kerim'de itikadi ve ahlaki bir terim olan küfr kavramını, anlam alanını, Kur'an bütünlüğünde küfrün kimlere nispet edildiğini tahlil etmeyi, Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra farklı ekoller arasındaki tezahür şekillerini ve kâfirlere uygulanacak ilahi cezaları Kur'an çerçevesinde tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küfr, Zulüm, İlhâd, Sedd, Fısk, İsm, Tuğyân.

ABSTRACT

As it's seen 467 times in Qur'an, the term of impiety was addressed to infidels, polytheists and sometimes non-muslim People of the Book in Mecca period, and to infidels, polytheists, non-muslim People of the Book, hypocrites in Medina period, sometimes directly and indirectly for other times.

Defining impiety as not acknowledging and not believing in the Prophet for his conveying religious messages from Allah, gives the term of impiety a great deal of importance since its negative psychological implications over individuals and communities and makes it matter to entire humanity. The reason why it matters to humanity is the people who are afflicted with this spiritual disease have and will always been against what is right and true. Thus, as it's understood from Qur'an, it is the basis of many moral collapses, hatred, revenge, hostility, divisiveness and persecution.

Qur'an tells us about synonym words of impiety, persecution, atheism, prevention, sin, rampage are all opposite of faith and the ones who follow them will not apprehend the right and truth, and end up with absolute disaster. Also it orders to those people to understand the scope of this disease and to try avoiding it, in order to get away from its effects.

For that reason, our study aims at analyzing and evaluating the term of impiety, as it's seen in Qur'an as a term related to faith and morality, its area of meaning, its forms as they appear within different school of thoughts after the Prophet, and divine punishments for infidels, within the limits of Qur'an.

Key words: Impiety, Persecution, Atheism, Prevention, Sin, Rampage

GİRİŞ

KÜFRÜN ANLAMI

1. Küfür Kelimesinin Lügat Manası ve Türevleri

(كُفِرَ) “Kefr” ve (كُفْرًا) “küfr” olmak üzere iki ayrı mastarı bulunan (كَفَرَ) “kefera” fiili, mastarlarındaki farklılığa göre değişik anlamlara sahiptir.¹

Küfr kelimesi, sözlükte ‘örtmek, gizlemek, nankörlük’ etmek gibi manalara gelmektedir. Terim olarak da genellikle ‘Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberleri tasdik etmemek, onlara inanmamak’² diye tanımlanır. Küfrü benimseyen kişiye de, ‘fitri yeteneğini köreltip örten’ anlamında kâfir denir. ‘Bilmemek, yadırgamak’ manasındaki (نُكِرَ) kökünden türetilen ve ‘kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek’ anlamına gelen inkâr da küfür karşılığında kullanılmakta olup, bu tavrı sergileyene ‘münkir’ adı verilir. Arapça kâfir veya farsça ateşe tapan anlamındaki ‘gebr’ kelimesinden alınan gâvur kelimesi de inanmayan anlamına gelmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de küfür kavramı kök halinde kırk bir yerde geçmekte, bunun yanında çok sayıda ayette aynı kökten türemiş fiil ve isimler bulunmaktadır.³ (كَفَرَ) Kefera kelimesinin, küfür mastarındaki anlamı ise sunulan nimeti örtmek, nankörlük etmek, kıymet bilmemek gibi anlamlar taşımaktadır. En büyük nimet olan tevhit akaidini örtmek, örtbas etmek, üstünü kapatmak anlamı, Kur’an’ın küfür kelimesine yüklediği temel manadır. Küfr kelimesi “övgüye layık olmayan” anlamına da gelmektedir. Örneğin, bir kişiye herhangi bir iş emredilir de o işi emredildiği şekilde

¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Mu‘cemü’s-Sihâh*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2012, s. 916; Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2010, s. 435-438; Şeyhzade Muhiddin b. Muslihiddin Mustafa el-Guci, *Hâşiyetu Şeyhzâde alâ Tefsîri’l-Kâdî Beydâvî*, İhlas Vakfı Yay., İstanbul, 1991, I/108; Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1970, V/145; Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî, *el-Kevâkibü’d-Derârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Mat. İslamiyye, Mısır, t.y., I/134.

² Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1981, II/35.

³ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C: XXVI, s. 533-536.

yapmazsa “Ey falan! Sen mefkursun” yani ‘yaptığın iş övgüye layık değil’ denilmektedir. Çoğul için ise (كافرات) “kâfirât” ve (كوافر) “kevâfir” kalıpları kullanılmaktadır.⁴ Şeyhzade Muslihiddin Mustafa (ö. 951/1544), Kâdî Beyzavî (ö. 685/1286)’nin ‘*Envâru’t-Tenzîl*’ adlı meşhur tefsirine yaptığı haşiyede “kefera” fiilini açıklarken “kefr” mastarının umum, “küfr” mastarının ise hususilik ifade ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla örtmek, kapatmak gibi manaların esas mutlak manalar, nimeti örtmek ve nankörlük etmek gibi manaların ise hususi manalar olduğuna işaret etmektedir.⁵

Küfür kelimesi ve türevleri Kur’an-ı Kerim’de dört yüz almış yedi yerde geçmektedir⁶ ve bağlamsal olarak şu manalara gelmektedir:

a) İmanın zıttı olarak, inanmamak olarak kullanılmaktadır. Çünkü Kur’an öğretisine göre gerçek imana erişmek için insanın, çevresini saran varlıkların, basit birer eşya değil; Allah’ın insana olan iyiliğinin belirtileri varlığının işaretleri olarak görülmelidir.⁷ İnsan, bunlar için Allah’a şükretmelidir.⁸ Aynı zamanda mümin kelimesinin en belirgin karşıtı da ‘kâfir’ kelimesidir.

b) Küfür kelimesi, nankörlük anlamında da kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de Firavun Musa’yı kendisine karşı çıktığı için nankörlükle itham etmiştir. “(Allah’ın emri kendisine tebliğ edilince Firavun) dedi ki: Biz seni çocuk iken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın kötü işi de yaptın. Sen kâfirin (nankörün) birisin”⁹ mealindeki ayette yer alan küfür kelimesi, nankörlük anlamında kullanılmıştır.

c) Örtmek ve kapatmak anlamında da kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu manayı ifade eden bazı ayetler mevcuttur. “Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki; biz, Rabbimize inanın diye imana çağırılan bir davetçiyi işittik, hemen iman ettik. Artık

⁴ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Mu’cemü’l-Vasît*, (2. Baskı) el-Müessesetü’l-Mısriyye, Mısır, 1392, II/791.

⁵ Şeyhzâde, *Hâşiye*, II/108.

⁶ Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2001, s. 709.

⁷ Âl-i İmrân 3/190; Yûnus 10/6.

⁸ Nahl 16/14.

⁹ Şuarâ 26/18, 19.

*bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört (keffir), ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz”*¹⁰ ayet-i kerimesinde de bu manayı görmek mümkündür.

d) Küfür kelimesi bazen de bir farzın terkedilmesi gerektiğini ifade için kullanılır. “*Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim terk ederse (kefera) bilmelidir ki Allah bütün âlemlerden müstağnidir.*”¹¹ Küfür kelimesi, bu ayet-i kerimede terk etmek, yerine getirmemek anlamında kullanılmaktadır.

e) Bir şeyden beri olma manasında da kullanılmaktadır. Hesap gününde şeytanın söyleyeceği şu söz bu manayı ifade etmektedir: “*Kuşkusuz daha önce ben, beni (Allah’a) ortak koşmanızı (kefertü) tanımadım.*”¹²

2. Kur’an Ayetlerinde ‘Küfr’ Kelimesi ve Kimlere Nispet Edildiği

Kuran-ı Kerim’de küfr kelimesi ve türevleri yaklaşık 467 yerde geçmektedir.¹³ Bunların tamamı tek bir manada kullanılmamıştır. İlintili olduğu olay, kişi veya duruma ya da ayetin bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar ifade etmektedir. Vahyin ilk yıllarında Mekke’de küfür kavramına muhatap olanlar, aslında Hz. Peygamber’e değil, çünkü Hz. Peygamber onlar nezdinde Muhammedü’l-Emin idi. Ancak Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirilince kibirlerinden ve hasetlerinden onu kabullenmeyip ona başkaldıranları Kur’an muhatap almıştır. Onlara kâfir, müşrik bazı ayetlerde de Ehl-i kitap hitabında bulunmuştur. Mekke’deki müşrikler aynı zamanda kâfirlerdir.¹⁴ Medenî sûrelere baktığımız zaman, kâfir kavramına muhatap olan üç grup görüyoruz: Münafıklar, Ehl-i kitap ve kâfirler.¹⁵ Münafıklar da Hz. Peygamber bile onlar hakkında tövbe edecek olsa tövbeleri kabul edilmeyecek olmaları hasebiyle aynı zamanda kâfirlerdir.¹⁶ Ayrıca bu kelimenin Kur’an’da hep aynı formda gelmediği; sıfat, mevsuf, fail vb. farklı sığılarda geldiği görülmektedir. Bu farklılıkların da anlam değişikliklerine yol açtığı görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de de çoğu yerde geçen ‘küfr’ kelimesiyle anlamsal ilişkisi olan aşağıdaki sınıflar dikkat çekmektedir. Yani,

¹⁰ Âl-i İmrân 3/193.

¹¹ Âl-i İmrân 3/97.

¹² İbrâhîm 14/22.

¹³ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 709.

¹⁴ Beyyine 98/1-2.

¹⁵ Mâide 5/73-74; Bakara 2/6.

¹⁶ Münâfikûn 63/5-6; Tevbe 9/80.

bir kelime veya bir cümle lafız yönünden farklı olsa da mana yönünden birbirine bağlantılıdır. Küfr kelimesinin Kur'an'da kendisiyle ilintili olarak en çok zikredilen durumlar şunlardır:

- a) Ehl-i kitapla bağlantılıdır.
- b) Zalimlerle bağlantılıdır.
- c) Münafıklarla bağlantılıdır.
- d) Müşriklerle bağlantılıdır.
- e) Müslüman olduğunu iddia edenlerle bağlantılıdır.

a) Ehl-i Kitap: Ehl-i kitap kendilerine kitap verilen demektir. Ayetlere baktığımızda kendilerine kitap verilenler olarak Yahudi ve Hristiyanları görmekteyiz. Fakat Ehl-i kitap olmalarına rağmen en problemlili topluluk olarak da İsrailoğulları görülmektedir. Yahudiler, son gelecek peygamberin kendilerinden geleceğini beklerken, Allah son peygamberi Mekke'de Araplardan seçti. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam aynı kaynaktan gelen her üçü de ilahi vahiy ile beslenen dinlerdir. Köken olarak hepsi İslam'dır.

Yahudilerin kendilerinden peygamber görevlendirilmeyince, görevlendirilen peygamberi kabullenemediler. Bu onların kıskançlığından ve sözlerindeki samimiyetsizliğinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki onlar daha önce de kendilerinden peygamberler gönderildiği halde onları öldürdüler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle buyurmaktadır: *“Kendilerine Allah'ın indirdiğine iman edin denilince biz sadece bize indirilene inanırız derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'an kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resulüm!) onlara de ki: Şayet siz gerçekten inanıyor iseniz, daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?”*¹⁷ Hâlbuki Yahudiler samimi değillerdi. Onlar Allah'ın meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman oldukları için Allah da kâfirlerin düşmanı oldu.¹⁸ Ehl-i kitap diye adlandırdığımız kâfirler ve müşrikler Allah'tan iyi bir şey indirilmesini istemezler.¹⁹ Çünkü

¹⁷ Bakara 2/91.

¹⁸ Bakara 2/97.

¹⁹ Bakara 2/105.

hasettirler.²⁰ Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ “*Ehl-i kitaptan çoğu hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra sırf içlerindeki haset duygularından ötürü sizi imanınızdan vazgeçirip, küfre döndürmek istediler. Yine de siz Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoş görün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir*”²¹ buyurmaktadır.

Bu iki ayetten de anladığımız kadarıyla Ehl-i kitaptan bazıları, Ehl-i kitap olma özelliğini kaybetmiştir. Hem putperest olmaları, hem de haset olmaları onları Ehl-i kitap olmaktan uzaklaştırmıştır. Allah'ın ilahi davetine kulakları kapalıdır ve sağırdırlar. Allah Teâlâ bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*İnkârcılara seslenenin durumu bağırip çağırılmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Çünkü onlar düşünmezler.*”²² Allah, burada inkârcıların durumunu sağır, dilsiz ve kör olarak sıfatlandırmıştır. Ehl-i kitabın aynı zamanda hak tanımaz, hakikate kulak vermez kişiler olduğu haber verilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “*Allah katında din kesinlikle İslam'dır. Kitap verilenler ancak kendilerine ilim geldikten sonraki aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki, Allah'ın hesabı çok çabuktur.*”²³ Hâlbuki Ehl-i kitap, gerçeği gördükleri halde inatlarından ve menfaatlerinden dolayı hakkı kabullenememişlerdir. Bu konuda Allah Teâlâ “*Ey Ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp durduğunuz halde niçin Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz*”²⁴ buyurmuştur.

Ehl-i kitabın küfr ile itham edilmesinin sebepleri, iman edenlerle alay etmeleri, yeryüzünde fesat çıkarmaları, Kur'an'ı inkâr etmeleri ve Hz. Peygamber'i kabul etmemeleridir.

Allah Teâlâ, Ehl-i kitaptan Hristiyanları da Ehl-i kitap olmalarına rağmen küfürle nitelendirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de “*Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir diyenler ant olsun ki kâfir olmuşlardır*”²⁵ ve “*Ant olsun 'Allah için üçüncüsüdür' diyenler de kâfir olmuşlardır.*”²⁶

²⁰ Nisâ 4/54.

²¹ Bakara 2/109.

²² Bakara 2/171.

²³ Âl-i İmrân 3/19.

²⁴ Âl-i İmrân 3/70.

²⁵ Mâide 5/17.

²⁶ Mâide 5/73.

Ehl-i kitabı mümin olmadan uzaklaştıran ve küfr ile ilişki sağlayan bir diğer ayette de şöyle buyrulmaktadır: “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip ‘bir kısmına iman ederiz ama bir kısmına inanmayız diyenler ve bunlar (iman ile küfr) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mudur? İşte gerçekten kâfirler bunlardır...”²⁷ Ehl-i kitabı küfre götüren hususlar olarak kıskançlıkları Kur’an’a ve Hz. Peygamber’e inanmamaları, peygamberleri öldürmeleri, yeryüzünde fesat çıkarmaları dikkat çekmektedir.

b) Zalimlerle bağlantılıdır: Allah Teâlâ, Kur’an-ı Kerim’de kâfirleri “Onlar, zalimlerin ta kendisidir”²⁸ şeklinde tanımlamaktadır.

c) Münafıklarla bağlantılıdır: Allah Teâlâ dünya hayatında dış görünüşü ile Müslüman, iç dünyasında kâfir olan münafıkları cehennemde beraber cem edecektir.²⁹

d) Müşriklerle bağlantılıdır: Mana yönüyle Allah kendisini inkâr edenlerle müşriklerin affedilmeyeceğini Kur’an’da anlatmaktadır.³⁰ Kâfirlerle müşriklerin cehennemde ebedi kalacakları anlaşılmaktadır. Çünkü müşrikler aynı zamanda kâfirdirler.

e) Mümin ve kâfirlerle bağlantılıdır: K-f-r maddesi zaman zaman farklı anlamlarda farklı kitlelere nispet edilmiştir. Mesela; müminler hakkında mesuliyetten kurtulma ve günahların örtülmesi ile ilgili kullanılmıştır.³¹ Diğer taraftan da k-f-r maddesi, inkâr manasını ihtiva etmektedir.³²

3. ‘Küfr’ Kavramı ile Semantik İlişkisi Olan Diğer Kur’anî Kavramlar

Kur’an-ı Kerim’de anlam yönünden küfür kelimesiyle irtibatlı kavramları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

²⁷ Nisâ 4/150-151.

²⁸ Bakara 2/254.

²⁹ Nisâ 4/140.

³⁰ Nisâ 4/167-168.

³¹ Âl-i İmrân 3/195; Nisâ 4/137; Mâide 5/89.

³² Bakara 1/6.

1. (أَسْمَ) ‘İsm’: Fiil olarak ‘esime’, insanın günah işlemesi demektir. ‘İsm’ şeklindeki mastarı ise insanı hayır ve sevaptan alıkoymak anlamına gelmektedir.³³ Bu kelime, bazen ‘zenb’ ile benzerlik göstermektedir. Ancak ‘zenb’, kastî ve kastî olmayan günaha delalet ederken ‘ism’ kastî ve ihtiyarî olan günah fiillerini gösterir.³⁴ Değişik formlar ile ‘ism’ kelimesi, Kur’an’da kırk sekiz defa geçmektedir.³⁵ Örneğin “*İnkâr edenler sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak küfürlerini (ism) artırmak için fırsat veriyoruz.*”³⁶ Burada ‘ism’ kelimesi küfre tahsis olmaktadır. Bir diğer örnekte de “*Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını (günahları) dilediği kişi için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (ism-i azim) ile iftira etmiş olur. Bak nasılda Allah üzerine yalan uyduruyorlar. Apaçık bir küfür (ism-mübin) bu onlara yeter.*”³⁷ Allah’a karşı işlenen günahı Allah büyük bir ism-i azim olarak ifade etmiştir. Burada Ehl-i kitabın da kendilerini makul kullar yani örnek kullar olduklarını iddia etmeleri de iftira hükmüyle yalanlanırken yaptıkları bu fiile ‘ism-i mübin’ denilmiştir. Bu iki ifade tarzının aynı sûre içerisindeki dalâl-baîd olarak açıklanması ism-i azim ve ism-i mübin ile aynı formatta ifade edilmektedir. Bu da (ism) küfrün en doruk noktasına işaret etmektedir.³⁸

2. (ذَنْبٌ) ‘Zenb’: Günah, hata, kötü iş, itaatsizlik manalarına gelmektedir.³⁹ Etimolojik yönden de kuyruk, geri vb. anlamlarına geliyorsa da Kur’an’da özel bir anlam yüklenmiş ve daha özel bir alana yerleştirilerek yapılan fiilin peşinden bir ceza ve suç anlamına gelen kötü fiil anlamı kazanmıştır. Zenb kelimesi, değişik türevleri ile birlikte Kur’an-ı Kerim’de otuz dokuz yerde geçmektedir.⁴⁰ Aşağıda zikredeceğimiz ayetlerde ise küfür anlamında kullanılmıştır. “*Böylece küfürlerini*

³³ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an*, s. 19.

³⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetü’l-Lehafen Min Mesahidi’ş-Şeytan*, Mustafa Babi el-Halebî, Mısır, 1961.

³⁵ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 15.

³⁶ Âl-i İmrân 3/178.

³⁷ Nisâ 48/50.

³⁸ Ebü’l-Fadl Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, İhyâü’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, t.y., V/14.

³⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 186; Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, Tahk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, 1998, II/140-141.

⁴⁰ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 339.

(يَدْنِيهِمْ) itiraf ederler. Artık (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun, o alevli cehennem mahkûmları.”⁴¹ Burada zenb kelimesine küfür anlamı yüklenmiştir.

Bir diğer örnekte ise “*Bunların gidişatı tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişatı gibidir. (Onlarda) Allah'ın ayetlerini inkâr etmişlerdi de Allah onları küfürleri (zenb) sebebiyle yakalamıştı.*”⁴² Burada zenb kelimesi, mana olarak küfür manasında kullanılmıştır. Zenbin çoğulu ise ki burada çoğulu kullanılmıştır. Zünûb, küfür manasına gelmektedir.⁴³

3. (خطأ) ‘Hatie’: Sözlükte kasıtlı olarak bir fiile yönelmek demektir. Bu isimden başka bir fiil olan if’âl babında (اخطأ) ‘ehtae’ kelimesi kasıt olmaksızın hata yapmayı gösterir. Mastar olarak kullanılan ‘hatie’ ise bilerek ve isteyerek haramı işleyen yanlış seçen anlamlarına gelmektedir.⁴⁴ Hatie kelimesi ve türevleri, Kur’an-ı Kerim’de yirmi dört yerde⁴⁵ günah anlamının yanı sıra küfür ve şirk anlamlarında da kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak “*Firavun ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lut kavmi) hep o günahı (hatie) işlediler.*”⁴⁶ Burada ifade edilen büyük hatalardan maksat, aynı sûrenin önceki ayetlerinde belirtilen yalanlama, şirk ve küfürdür. Yine bir başka ayette “*Hayır! Kim kötülük işlerde kötülüğü (hatie) kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.*”⁴⁷ Bu ayette kâfirlerin sürekli günah işlemeleri ‘hatie’ kelimesi ile ifade edilmektedir. Günahın kâfirlerin ruh dünyalarını tamamen kuşattığını; bu kuşatma neticesinde ebedilik yönüyle sadece kâfirlere has olan cehennem azabına mahkûm olduklarını ifade ediyor. Bundan dolayı buradaki hatie kelimesi küfür olarak tefsir edilmektedir.

Kişi günah işler de tevbe etmezse nefsi sürekli günah işlemek ister. O günahı işlemeden zevk alır, günah da kalbi istila eder.⁴⁸

⁴¹ Mülk 67/11.

⁴² Enfâl 8/52.

⁴³ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib*, Beyrut, 1998, II/430; IV/1082.

⁴⁴ Fîrûzâbâdî, *Mu‘cem*, I/242; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî*, XII/225.

⁴⁵ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 288.

⁴⁶ Hâkka 69/9.

⁴⁷ Bakara 2/81.

⁴⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1998, I/93.

4. (حُبْتُ) ‘Hubs’: Günah ile birlikte küfür ve kâfiri göstermek için kullanılan kelimelerden birisi de ‘hubs’ mastarı ve türevleridir. Kök manası ister akli olsun ister hissi olsun bir şeyin adi, düşük, kirli, nefret edileni, zararlı olanı gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹ Türevleriyle birlikte Kur’an’da on altı yerde ‘hubs’ kelimesi geçmektedir.⁵⁰ Ayetlerde yukarıdaki kök manalarına ilaveten küfür ve kâfir anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu kelimenin Kur’an’da en çok kullanım şekli olan habis vasfı, küfürde dâhil olmak üzere her türlü kötülüğü temsil eder. Tayyibin karşılığı habistir.⁵¹ Kur’an-ı Kerim’deki kullanımını birkaç ayetle örneklendirecek olursak “*Sonunda Allah kâfiri müminden ayıracak. Kâfirleri üst üste yığıp bir araya toplayacak ve hepsini cehenneme tıkacaktır. Ahirette hüsrana uğrayacak olanlar bu kâfirlerdir.*”⁵² Yine bir başka ayette “*Bereketli toprakta biten bitki, Rabbinin izniyle güzelce büyür ve bol ürün verir. Çorak topraktan ise cılız ve faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz.*”⁵³ Bir diğer ayette ise “*Kötü (habis) bir sözün misali gövdesi yerden koparılmış o yüzden ayakta durmaya imkânı olmayan bir ağaca benzer.*”⁵⁴

Örnek verdiğimiz bu üç ayette de ‘hubs’ kelimesi ‘küfr’ kelimesini ifade etmek için onun yerinde kullanılmıştır.

5. (سَيِّءٌ) ‘Seyyi’: Sözlükte kötü, fena, mekruh, zararlı, muhalif olmak, memnun olmamak veya nefret dolu kanaate sahip olmak gibi anlamlara gelen kelimenin ziyadeli fiili olan ‘esa’e’, başkasına zarar vermek, kötüye zarar vermek anlamını taşır.⁵⁵ Kur’an’da türevleriyle birlikte yüz altmış yedi defa geçmekte⁵⁶ olan bu kelime küfür ve şirk anlamında kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak “*O inkâr edenlere şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle (esve’e) cezalandıracağız.*”⁵⁷ Ayete geçen Esve’e kelimesinin siyak ve sibakına baktığımız zaman uygun olan mananın şirk ve küfre delalet ettiğini görmekteyiz.⁵⁸ Örnek olarak

⁴⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 147; Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecme’u’l-Beyân*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, X/344.

⁵⁰ Abdalbâkî, *Mu’cemü’l-Müfrehes*, s. 277.

⁵¹ İsfahânî, *Müfredat*, s. 141.

⁵² Enfâl 8/37.

⁵³ A’râf 7/58.

⁵⁴ İbrâhîm 14/26.

⁵⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 253; Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an-Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl*, Tahk. Eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü’l-Abeyk, Riyad, 1998, IV/464.

⁵⁶ Abdalbâkî, *Mu’cemü’l-Müfrehes*, s. 452.

⁵⁷ Fussilet 41/27.

⁵⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/197-198.

göstereceğimiz bir sonraki ayette ateşte sürekli kalmanın sebebinin aynı günah olarak belirtilmesi kelimenin küfür anlamını taşıdığı belirtilmektedir. Örnek; “*Kötülükler (seyyiat) yaptıktan sonra ardından tevbe edip iman edenlere gelince yürekten iman ederlerse, unutma ki böyle bir tevbe ve imandan sonra Rabbin çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.*”⁵⁹

6. (جرم) ‘Cürm’: Meyveyi ağacından koparmak, dalından kesmek gibi anlamları olan kelimenin ‘ecrame’ formu hoş karşılanmayan her türlü fiil için kullanılmaktadır.⁶⁰ Cürm kelimesi türevleriyle birlikte Kur’an’da altmışaltı yerde geçmektedir.⁶¹ Başkasını günaha sevk etme, cezayı gerektirecek bir iş yapmak, isyan etmek gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Çoğunlukla nübüvvet makamlarına, uluvviyete karşı işlenen günahlarda küfür anlamı ifade etmektedir.⁶² Kur’an-ı Kerim’den örnek verecek olursak “*Şüphemiz günahkârlar, iman edenlere gülerlerdi.*”⁶³ Bir diğer ayette “*Öyle ya, (Allah’a) teslimiyet gösterenleri (o) günahkârlar/mücrimler gibi bir tutar mıyız hiç?*”⁶⁴ Örnek olarak seçtiğimiz bu ayetlerde if’âl babından gelen ‘ecrame’ fiilinden türemiş olan ‘cürm’ kelimeleri küfür ve şirk anlamında kullanılmıştır. Bunun ismi faili ise ‘mücrim’ kelimesi de pek çok yerde kâfir ve müşrik anlamı taşımaktadır.

7. (فِسْق) ‘Fısk’: Taze meyvenin kabuğundan çıkması anlamına gelen fisk kelimesi,⁶⁵ Kur’an’ın semantik alanı içerisinde Allah’ın emrini terk etmek, isyan etmek, doğru yoldan ayrılmak, zina veya edepsizlik yapmak anlamlarına geldiği gibi ibadeti terk etmek veya ibadette gevşeklik göstermek, küfre ve şirke yaklaşmak⁶⁶ gibi anlamlar taşır. Türevleriyle birlikte Kur’an-ı Kerim’de elli dört yerde geçmektedir.⁶⁷ Küfür kelimesinden daha geneldir. Allah ve nübüvvet müessesesine isyan ve itaatsizliğin söz konusu olduğu ayetlerde küfür anlamında kullanılmaktadır. Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286)’ye göre ise fasık kâfirler küfürde inatçı olanlardır.⁶⁸ Kur’an’dan örnekler vermemiz gerekirse “*Andolsun ki sana apaçık ayetler indirdik.*

⁵⁹ A’râf 7/153.

⁶⁰ Zemahşerî, *Esâs*, s. 119-120.

⁶¹ Abdalbâkî, *Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 203.

⁶² Zemahşerî, *Esâs*, s. 119-120.

⁶³ Mutaffifin 83/29.

⁶⁴ Kalem 68/35.

⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 382; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XVI/234.

⁶⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXVII/182.

⁶⁷ Abdalbâkî, *Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 630.

⁶⁸ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, I/58-59.

Ey Muhammed! Onları ancak fasıklar inkâr eder.”⁶⁹ Bir başka ayette de “*İşte böylece Rabbinin yolundan çıkanlar (feseğu) hakkındaki ‘onlar inanmazlar’ sözü gerçekleşmiş oldu.*”⁷⁰ Örnek olarak seçmiş olduğumuz bu ayetlerde geçen fısk kelimesinden türeyen kelimeler küfür anlamı taşımaktadır.

Kelam tarihinde de fısk kelimesi, kelamcılar arasında uzun uzadıya tartışılmış, fıskın biri ameli diğeri de ilmi olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmüştür. Asıl küfür, ilmi yönde olandır. Bu da bilir bilmez kötü ve yanlış yorumlarla olur. Buna en çok Kur’an’da teşbihler ve müteşabih ayetler vesile yapılır ve çoğunlukla bu durum ameli küfürle birlikte gerçekleşir.⁷¹

8. (طغیان) ‘Tuğyan’: Azmak, sınırları aşmak, azgın olmak, ölçüsüz şekilde hareket etmek, müsrif olmak, gayesiz olmak⁷² manalarına gelen kelime, Kur’an’da günah ve isyanda en uç noktaya varmak, küfürde aşırı olmak, günahlarda ileri gitmek⁷³ anlamlarında mastar kalıbında kullanılmaktadır. Türevleriyle birlikte Kur’an’da otuz dokuz yerde geçmektedir.⁷⁴ “*Şüphesiz azgınların (tâğîn) barınağı olan cehennem pusuda beklemektedir.*”⁷⁵ Bir başka ayette de “*Eğer onlara acıyıp içinde buldukları sıkıntıyı giderseydik iyice körleşip azgınlıklarında (tuğyan) direnirlerdi*”⁷⁶ buyrulmaktadır. Ayetlerde ‘tağâ’ fiilinden ism-i fail olan ‘tâğî’ kelimeleri kâfir anlamındadır.⁷⁷ ‘Tağâ’ fiili, bazen ayetlerde ‘istiğnâ’ (kendini tamamen serbest görme, Allah’a muhtaç görmemek) fiiliyle birlikte zikredilerek insanın yaratılmış bir varlık olduğunu unutup, haddini aştığına işaret etmektedir. Tuğyan mastarı, Mâide⁷⁸ ve Kehf⁷⁹ Sûreleri’nde küfür kelimesiyle irtibatlandırılmaktadır. İsrâ Sûresi’nde büyüklük lafzıyla vasıflandırılmaktadır⁸⁰ ki bu durum küfürde tam bir azgınlığı göstermektedir.⁸¹ Ayrıca tuğyan kelimesi

⁶⁹ Bakara 2/99.

⁷⁰ Yûnus 10/33.

⁷¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Yayinevi, İstanbul, 1992, I/283.

⁷² Zemahşerî, *Esâs*, s. 587.

⁷³ İsfahânî, *Müfredât*, s. 304.

⁷⁴ Abdulbâkî, *Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 524.

⁷⁵ Nebe’ 78/21-22.

⁷⁶ Mü’min 23/75.

⁷⁷ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XXX/14.

⁷⁸ Mâide 5/54.

⁷⁹ Kehf 18/80.

⁸⁰ İsrâ 17/60.

⁸¹ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, I/348.

Bakara,⁸² En'âm,⁸³ A'râf,⁸⁴ Yûnus,⁸⁵ Mü'minûn⁸⁶ Sûreleri'nde yoldan saparak şaşkın şaşkın dolaşmak manalarına gelen amihe (amiha) fiiliyle birlikte geçmektedir. Bu da küfürde azgınlığın neticesini işaret etmektedir.⁸⁷

9. (غَيَّ) 'Ġayy': Sözlükte azmak, yanlış inanca düşmek, yoldan çıkmak, doğru olmayan, yok olanla meşgul olmak manasında⁸⁸ mastardır. Daha çok görüş ve kanaatte doğru olandan sapmaya dalalet eder.⁸⁹ Bu kelime Kur'an'da dalle (sapmak) ve edalle (saptırmak) ile aynı anlamı taşır. Rüşd ve reşad kavramlarının zıddıdır. Kur'an'da değişik yerlerde ve değişik formlarda yirmi iki yerde geçmektedir.⁹⁰ Kur'an-ı Kerim'den örnek verecek olursak "*Cehennemde azgınlara (ğâvîn) apaçık gösterilir.*"⁹¹ Bir başka ayette "*Onlara (Yahudilere) kendisine ayetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan (ğâvîn) olan kimsenin haberini okudu.*"⁹² Bu ayetlerde geçen 'ğavâ'nın ismi faili olan 'ğâvî' kâfir anlamındadır. A'râf Sûresi'ndeki ayette geçen 'sebilü'l-ğayy'⁹³ inkârcı bir hayat tarzını ifade etmektedir.⁹⁴

10. (حَنَثَ) 'Hıns': Kuran'da sadece iki ayette geçen⁹⁵ bu kelime günah manasındadır. Yemininde durmayıp bozmaya da "hıns" denir.⁹⁶ Büyük günaha ise 'hınsu'l-azîm' denir. "*İşlemekte direnir dururlardı.*"⁹⁷ Bu ayette geçen 'hınsu'l-azîm' cehenneme müstahak olmuş ve oraya gönderilmek üzere olan 'ashâbü's-şimâl'den bahsetmesi sonraki ayetlerde de başlarına gelecek durumun ahireti inkâr

⁸² Bakara 2/15.

⁸³ En'âm 6/110.

⁸⁴ A'râf 7/186.

⁸⁵ Yûnus 10/11.

⁸⁶ Mü'minûn 23/75.

⁸⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz es-Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2013, s. 136.

⁸⁸ Fîrûzâbâdî, *Mu'cem*, II/667.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006, III/179.

⁹⁰ Abdalbâkî, *Mu'cemü'l-Müfrehes*, s. 618.

⁹¹ Şuarâ 26/91.

⁹² A'râf 7/174.

⁹³ A'râf 7/146.

⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, VII/283.

⁹⁵ Sâd 38/44; Vâkıa 56/46.

⁹⁶ İsfahânî, *Müfredât*, s. 140.

⁹⁷ Vâkıa 56/46.

etmelerinden dolayı olduğu bildirilmektedir. ‘Hıns’ kelimesine küfür ve şirk anlamı yüklemektedir.⁹⁸

11. (فجر) ‘Fucr’: Sözlükte yarmak, kesmek, parçalamak, haktan batıla sapmak, aşırı derecede günaha dalmak gibi manalara gelmektedir.⁹⁹ Fuçr, şehvet gücünün ileri dereceye varması nefsin insanı din ve ahlak ilkelerine aykırı işler yapmaya sevk eden özelliği diye de tarif edilmektedir.¹⁰⁰

Değişik formlarıyla birlikte fuçr kelimesi Kur’an’da yirmi dört defa geçmektedir.¹⁰¹ Bu kelime daha çok günah işlemenin nihai noktasında bulunan ‘kâfir’ anlamında kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak, “*Yoksa biz iman edip iyi işler yapanları yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya Allah’tan korkanları yoldan çıkanlar (füccâr) gibi mi sayacağız?*”¹⁰² Bu ayette ‘mümin-müfsid’ zıtlaşması yanında ‘muttaki-fâcir’ zıtlaşması getirilerek fâcir kelimesine kâfir anlamı yüklenmiştir.¹⁰³ Bazı hadisi şeriflerde de zina eden, yalan yere yemin eden, insanları aldatan, faizcilik yapanların fâcir oldukları bildirilmektedir. Bu hadislerde geçen fâcir kelimesi de günahkâr mümin anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁴ Ehl-i sünnete göre, fuçr ve fâcir kâfir, münafık ve büyük günah işleyen mümini de kapsayan bir terimdir. Kur’an-ı Kerim’de bu kelime mutlak anlamda kullanıldığı yerlerde kâfir veya küfür anlamında kullanılmaktadır.

12. (فساد) ‘Fesat’: Mastar olarak sağduyudan sapmak, bozulmak, çürümek anlamlarına gelmektedir. İsim olarak da zulüm, düzensizlik, çalkantı, kıtlık manalarında kullanılmaktadır.¹⁰⁵ Kur’an’da 11 yerde fesat kelimesi, 39 ayette de türevleri geçmektedir.¹⁰⁶

Ayetlerde tabii dengenin sosyal düzenin ahlaki yapının bozulmasına işaret eden bir kelime olduğu gibi, bazı ayetlerde de küfür ve kâfir¹⁰⁷ anlamındadır. İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923)’ye göre fesat başta küfür olmak üzere bütün isyan

⁹⁸ Zemahşerî, *Esâs*, s. 201.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXIX/171-172.

¹⁰⁰ Firûzâbâdî, *Mu‘cem*, II/674-675.

¹⁰¹ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 624.

¹⁰² Sâd 38/28.

¹⁰³ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, II/344.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1995, s. 337, 428.

¹⁰⁵ Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rîfât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1985, s. 166.

¹⁰⁶ Abdalbâkî, *Mu‘cemü’l-Müfehres*, s. 629.

¹⁰⁷ Yûnus 10/74-91; Ankebût 29/36.

davranışlarından ibarettir.¹⁰⁸ Müfessir Râzî (ö. 606/1210)'ye göre ise Allah'a isyana kalkışmaktır, kişinin bu eylemlerini gizli veya aşikâr yapmasıdır. Aynı zamanda münafıklarda bunu Müslüman gözükmek için yapabilirler.¹⁰⁹

13. (ظلم) 'Zulüm': Sözlükte kötü yapmak hatalı, şerefsiz, haksız muamele etmek, eksiltmek veya ziyadeleştirmek suretiyle bir şeyi uygun olarak yerine koymamak manalarına gelir.¹¹⁰ Zulüm kelimesi ahlaki yönden hakkı çiğnemek, sınırı aşmak, adil olmamak, başkaldırmak gibi manalar içerir. Bu manada iblise de zalim denilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de türevleri ile beraber en fazla tekrarlanan kelimelerden biri olan zulüm kelimesi 315 defa geçmektedir.¹¹¹ Allah'a taalluk eden konularda küfür, şirk, itikadi nifak, Allah'ın Resulünden yan çizmek, Cenab-ı Hakk'a karşı yalan söylemek ve peygamberleri tekzip etmek anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da özellikle 'ezlemu' (en zalim) sığası Allah'a iftiraya tahsis edilmiş olup küfür ve şirkin yanında Cenab-ı Hakk'a iftiranın mübalağalı şeklini ifade etmektedir.¹¹² Kur'an'dan örnek verecek olursak "*Sor onların ardından Musa'yı mucizelerimizle gönderdik de o mucizeleri inkâr (zalemu) ettiler; ama bak ki fesatçıların sonu ne oldu ?*"¹¹³ "*Lokman oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma. Doğrusu şirk büyük bir zulümdür demişti*"¹¹⁴ Bir diğer ayette de "*Kâfirler zalimlerin ta kendileridir.*"¹¹⁵ Örnek olarak gösterdiğimiz bu ayetlerde zalim kelimesi kâfir anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda küfür veya şirk anlamı da taşımaktadır.¹¹⁶ Diğer ayetlerde ise haksızlık, kötülük ve adaletsizlik gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁷

14. (منكر) 'Münker': İnkâr kelimesinin küfür kelimesiyle eş anlamlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Aynı kelimenin ism-i meful kalıbında geliş şekli münkerdir. Bu kelime, kötü ve şer anlamındadır ve marufun (bilinen, iyilik/hayır) zıddıdır.¹¹⁸

¹⁰⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001, I/182-183.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II/148-149.

¹¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III/76.

¹¹¹ Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-Müfessres*, s. 533.

¹¹² Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, VII/207, 208.

¹¹³ A'râf 7/103.

¹¹⁴ Lokmân 31/13.

¹¹⁵ Bakara 2/254.

¹¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXVII/182.

¹¹⁷ Bakara 2/231; Talak 65/1; Naml 27/44; A'râf 7/23.

¹¹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 507.

Örnek verecek olursak Kur'an-ı Kerim'de “Şüphesiz onlar, çirkin ve asılsız bir söz söylemektedirler...”¹¹⁹ Bazı ayetlerde ise iman-küfür zıtlaşmasına muadil bir durum arz eder. Bazı ayetlerde ise maruf-münker zıtlaşmasını görürüz. Maruf imanı ve imandan kaynaklanan eylemleri, münker ise küfrü ve küfürden kaynaklanan eylemleri ifade eder.¹²⁰ Bu anlattıklarımızı şu ayet teyit etmektedir: “Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil) birbirlerindedir. Onlar münkeri emreder. Marufu engeller ve cimrilik ederler.”¹²¹ Yine Kur'an-ı Kerim'de bunun karşıtı olarak “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostu ve yardımcısıdır. İyiliği emreder, kötülüğe engel olurlar. Namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. Allah'ın merhameti ve şefkatiyle koruyacağı kimseler işte onlardır...”¹²²

15. (رجس) ‘Rics’: Bu kelimenin çoğulu ‘ercâs’dır. Bu kelime sözlükte pislik, pis şey, kötü iş vb. anlamlarındadır.¹²³ Bu kelime bazı ayetlerde pislik, murdarlık, murdar, günah, azap anlamlarına gelir. ‘Rics’ kelimesi, Kur'an'da iki ayette küfür¹²⁴ manasında kullanılmıştır. Örnek verecek olursak “Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince, onların da inkârını (rics) büsbütün arttırır ve onlar artık kâfir olarak ölürler.”¹²⁵

Kur'an-ı Kerim'de bu incelediğimiz kelimelerin dışında ‘fitne’¹²⁶ yine Kur'an-ı Kerim'de ‘israf’,¹²⁷ ‘adl’,¹²⁸ ‘es-sû’,¹²⁹ bâtil¹³⁰ kelimeleri de küfür anlamında kullanılmıştır. Küfrün ‘habis’ ve ‘rics’ gibi kelimelerin ifade edilmesi soyut bir olgu olan inkâr kavramını somut hale getirip zihinde daha iyi anlaşılmasını sağlamak içindir.¹³¹ Ayrıca küfür kavramının “aduvv, adavet ve a-de-ve” kavramları ile de sıkı bir ilişkisi vardır. Hem iman yönünden Allah'a amel yönünden de

¹¹⁹ Mücâdele 58/2.

¹²⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I/509; II/502.

¹²¹ Tevbe 9/67.

¹²² Tevbe 9/71.

¹²³ İsfahânî, *Müfredât*, s. 194; Luvis Ma'lûf, *el-Müncid fi'l-Lüğati ve'l-A'lâm*, Katolik Matbaası, Beyrut, t.y., s. 250.

¹²⁴ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I/526.

¹²⁵ Tevbe 9/125.

¹²⁶ Bakara 2/191, 192, 217.

¹²⁷ Mü'min 40/43; Zuhuf 43/5.

¹²⁸ En'âm 6/1.

¹²⁹ Nahl 16/28.

¹³⁰ Ankebût 29/52; İsrâ 17/81; Nahl 16/72.

¹³¹ İbrahim Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 41.

müminlere düşmandırlar. Nitekim Kur'an-ı Kerim kâfirlerin Allah'a düşman olduklarını ve müminlerin de onları düşman olarak bilmeleri konusunda Allah'ın uyarısı vardır.¹³²

4. 'Küfr' ve 'Kâfir' Kavramlarının Semantik Değişimi

Bir kelime ya da kavramın temel bir anlamı vardır ki kavram çekirdeği ismi de verilebilir. Kelime, farklı kullanımlara veya geçtiği siyaklara göre anlam kazanır ki bunların tamamına kelimenin anlam çerçevesi denir. Yine semantik çalışmalarda sıkça zikredilen “kavram alanı”, “anlam alanı” veya “semantik alan” tabiri ile anlatılmak istenen şey şudur. Kelimeler ya da kavramlar arasında çok sıkı bir anlam ilişkisi vardır. Kelimeleri söz konusu bu anlam örgüsü içinde tahlil etmek gerekir. Tek tek müstakil olarak değerlendirmek doğru neticeyi vermez. Nitekim Kur'an ayetlerini tahlil ederken bile siyak ve sibakına bakmadan yapacağımız tahlillerde isabetli sonuca varamayız. Kavram alanı veya semantik alan itibari ile anlatılmak istenen, kelimeleri mozaik bir yüzeyde birbirlerini sınırlandıran ve tamamlayan parçalara benzetmek ve buna göre değerlendirmek gerekir.¹³³ Nitekim İzutsu, bu hususta, “Kur'an'da kelimeler birbirinden ayrı yalın halde bulunmazlar, her birinin diğerleri ile irtibatı ve anlam ilişkisi vardır. Kur'an'daki kelimeler veya kavramlar kendi aralarında büyük-küçük gruplar teşkil ederler”¹³⁴ demektedir.

Bu bağlamda çalışmamıza esas teşkil eden küfür kavramı, İslam'dan önce 'setr/örtme', ele geçen menfaatleri örtmek yani bilmezlikten gelmek ve bu suretle nankör olmak anlamında kullanılmıştır. Ancak Kur'an'ın nüzülü ile beraber bu kavramın anlamı genişleyerek mevcut manaya ilaveten iman ve İslam'ın karşıtı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mekke döneminde müşrik Araplarla Ehl-i kitap bu kavrama muhatap iken Medine döneminde müşrik Araplar, Ehl-i kitap ve münafıklar muhatap olmuşlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra farklı mezhep ve fırkalar, siyasi, itikadi ekoller ve cemaatler, karşıt görüşleri tekfir için bu kavramı kullanmışlardır ve bu tutum günümüzde de hala devam etmektedir. Hatta o denli sık biçimde imanın karşıtı olarak zikredilmiştir ki zamanla asıl anlam çekirdeğinde

¹³² Mümtetine 60/1.

¹³³ Doğan Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 44.

¹³⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s. 18-19.

bulunan ‘örtmek ve nankörlük’ ögesinden iyice sıyrılarak, gittikçe daha çok ‘inançsızlık’ anlamını taşımaya başlamıştır. Ve minnetle ilgili mana gölgede kalmıştır.¹³⁵

Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ kâfirler için hep aynı kelimeyi kullanmamıştır. Bunlardan önemli olan küfr ve kâfir kavramlarının semantik değişimine esas oluşturacak bizim için örnek olabilecek ayetlerde geçen şu kelimelerin incelenmesi gerekmektedir:

1. (كفّار) ‘Keffâr’: Mübalağa sığasında gelmiş küfürde çokça ileri giden adeta küfrün içerisine gömülmüş, onu kendisine adet edinen kimseyi ifade eder.¹³⁶ Bu kelime ‘keffâr-i anîd’,¹³⁷ ‘keffâr-i esîm’¹³⁸ gibi kendisi mevsuf olduğu halde yanına başka olumsuz mana ifade eden sıfatları alırken bazı ayetlerde de ‘fâcir-i keffâr’,¹³⁹ ‘kezib-i keffâr’,¹⁴⁰ ‘zalûm-keffâr’¹⁴¹ bu ayetlerde kâfirler için olumsuzluklar ifade eden bazı isimlere sıfat olarak gelmektedir. Facir, birinci nev’i günahları gösterirken, keffâr da ikinci nev’i günahları göstermektedir. Mesela ‘zalûm-keffâr’ bazı ayetlerde insan nev’inin bir vasfı olarak sunulmakla birlikte kâfirler için Allah’a karşı nankörlükte çok ileri gitmeyi ifade etmektedir.¹⁴²

2. (كفور) ‘Kefûr’: Yine kefera kelimesinden türemiş olan bu kelime semantik değişimde bunca nimetlerine varlığına götüren delillerine rağmen Allah’a şükür görevini yerine getirmeyen nankörlük yapan ve onu inkâr eden kâfiri temsil ediyor. Bazı ayetlerde tek başına geçerken bazı ayetlerde ‘hattâr-kefûr’¹⁴³ bazı ayetlerde de ‘havvân-kefûr’¹⁴⁴ şeklinde geçmektedir.

‘Hattâr-kefûr’, normal zamanlarda tevhit inancını bile bile reddeden sıkıntılı zamanlarda tevhide yönelen, ahde riayet etmeyen inkârcıları¹⁴⁵ ifade eder. ‘Havvân-kefûr’ ise Allah’a ortak koşanların genel bir vasfını bildiriyor. Hıyanet anlamındaki

¹³⁵ Bkz. Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 165-166.

¹³⁶ İsfahânî, *Müfredât*, s. 435; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, III/52.

¹³⁷ Kâf 50/24.

¹³⁸ Bakara 2/276.

¹³⁹ Nûh 71/27.

¹⁴⁰ Zümer 39/3.

¹⁴¹ İbrâhîm 14/34.

¹⁴² Tabersî, *Mecme’u’l-Beyân*, VI/316.

¹⁴³ Lokmân 31/32.

¹⁴⁴ Hac 22/38.

¹⁴⁵ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, I/257.

havvân kelimesi, yaratıcıyı inkâr etmekle birlikte ondan başkasına tapan müşriklerin hıyanetini ifade etmektedir.

3. (مُسْرِيف) ‘Müsrif’: Maddi ve manevi genellikle nimetleri gereksiz harcayana¹⁴⁶ ifade eden müsrif kelimesi, kâfirlerin haddi aşmasını ve taşkınlık yapmasını ifade eder. Kur’an-ı Kerim’de farklı şekillerde birçok yerde geçer. Mesela, müsrif-kezzap,¹⁴⁷ müsrif-mürtab¹⁴⁸ buralarda ek sıfatlarla kullanılmıştır. Müsrif-kezzap da, kendi nefesine olduğu kadar, başkalarına karşı da aşırı giden ulûhiyet makamı ile alakalıdır. Yani Rabbine karşı sınırsız, çekinmeden yalan söylemeyi ifade eder.¹⁴⁹ Müsrif-mürtaba gelince genel olarak Allah’ın mucizeleri hususunda delilsiz dayanaksız tartışmalara çekişmelere girerek haddi aşmak birilerini taklit etmek ve bu sebeple de tevhit ve nübüvvet hususunda şüpheye düşen kâfirleri ifade eder.¹⁵⁰

4. (أَسِيم) ‘Esîm’: Çok günah işlemeyi, ebedi arzulardan mahrum bırakacak dünyevi arzulara dalmış, hücrelerine kadar günahkâr¹⁵¹ anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ‘havvân-esîm’¹⁵² ve ‘mu’ted-esîm’¹⁵³ olarak gelmiştir. ‘Mu’ted-esîm’, şehvet ve nahoş hislerle meşgul olmakla günahlardan kurtulmayı, ‘havvân-esîm’ ise kâfirlerin ahde vefasızlığını ve emanete riayetsizliğini ifade eder.¹⁵⁴ Bu sıfatlarla muttasıf olanlar zamanla ibadet ve taattan uzaklaşır, ahirete iman etmeye de engel olur.

5. (جَبَّار) ‘Cebbâr’: Kusurunu hiç kabul etmeyen kendisini son derece üstün gören firavunluğun yanı sıra Allah’ın insanlara gönderdiği peygamberlerden ve gönderilen ayetlerden insanları uzaklaştırma gayreti içerisinde olan kimseye isnat edilen sıfattır. Örnek verecek olursak, ‘cebbâr-anîd’¹⁵⁵ terimi, haşa Hakk’a karşı inadını direyen Hakk’ı kabul etmeyen günahkâr kâfirleri ifade eder.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Zemahşerî, *Esâs*, s. 346.

¹⁴⁷ Mü’min 40/28.

¹⁴⁸ Mü’min 40/34.

¹⁴⁹ Tabersî, *Mecma‘u’l-Beyân*, VIII/521.

¹⁵⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî*, XXIV/68.

¹⁵¹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 19; Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî*, XXX/72.

¹⁵² Nisâ 4/107.

¹⁵³ Kalem 68/12.

¹⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXIX/93.

¹⁵⁵ Hûd 11/59; İbrâhîm 14/15.

¹⁵⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-Me‘ânî*, XIII/201; XII/87.

6. (حلاف مهين) ‘Hallâf-mehîn’: Yanlışa da doğruya da çekinmeden sınırsız yemin eden günah deryasına dalmış basit görüşlü şahsiyetsiz kişileri¹⁵⁷ ifade eder. Hallâf-mehîn sıfatının geçtiği ayetlerden örnek verecek olursak; “*Sen, durmadan yemin edip duran şu alçağa boyun eğme!*”¹⁵⁸ Hallaf-i mehin ile irtibatlı iki kelime daha vardır ki ‘hammas’ ve ‘nemim’. Bu kelimeler de infak yapanların infakına engel olan, çokça gıybet eden insanları Allah’a ve Resul’üne itaatten men eden kişilerin vasıflarıdır.¹⁵⁹

7. (مخطال فخور) ‘Muhtâl-fehûr’: Kişinin kendisinde hiç olmayan bir meziyetini çokmuş gibi göstermesidir.¹⁶⁰ Bir diğer ifade ile kendini herkesten üstün görmektir. Bencil davranmak, insanlara tepeden bakmaktır. Fehûr kelimesi de mal ve servet gibi bolluklarla şımarmayı ifade eder. Bu kelime ekseriyetle kınama¹⁶¹ manasında kullanılmıştır, bazen de medih manasında kullanılmıştır.

8. (كذاب اشير) ‘Kezzâb-eşîr’: Eşîr, şımarıklıkta aşırı giden yani aşırı şımarık, kezzâb ise aşırı yalancı yani iki sıfatta da aşırılığı ifade eder.¹⁶² Bu manalara gelen bu iki kelime (kezzâb-eşîr) Allah’ın vahdaniyetine ve peygamberlere karşı aşırı yalanın yanında heva ve hevesinin esiri olmuş çokça şımarık kişileri resmeder.

9. (مستكبر) ‘Müstekbir’: Kibirde zirveye ulaşmış, küstahça davranan kişi anlamına gelir.¹⁶³ Bu kelime kâfirin niteliklerinden birini açıklamaktadır. ‘Kebura’ fiilinin başka bir türevinden olan ‘mütekebbir’, kâfirin kalıcı bir vasfı olacağını göstermektedir.¹⁶⁴

Kâfirlerin niteliklerini gösteren bu kelimelerin dışında ‘şekiy’¹⁶⁵ kelimesi, ashâbü’l-cehîm,¹⁶⁶ ashâbü’n-nâr,¹⁶⁷ ashâbü’s-saîr,¹⁶⁸ ashâbü’ş-şimâl¹⁶⁹ ve ashâbü’l-meş’emeh¹⁷⁰ vb. tamlamalarla isimleşmiş sıfatlarının semantik değişimidir.

¹⁵⁷ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, II/537.

¹⁵⁸ Kalem 68/10.

¹⁵⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XXIX/27.

¹⁶⁰ İsfahânî, *Müfredât*, s. 376.

¹⁶¹ Lokmân 31/18.

¹⁶² Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XXVI/88.

¹⁶³ İzutsu, *Kur’an’da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 194-195.

¹⁶⁴ İzutsu, *Kur’an’da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 96.

¹⁶⁵ Hûd 11/105.

¹⁶⁶ Bakara 2/119.

¹⁶⁷ Bakara 2/39.

¹⁶⁸ Fâtır 35/6.

¹⁶⁹ Vâkıa 56/41.

İslâm âlimleri küfrü meydana geliş şekli ve sebepleri açısından dörde ayırmışlardır:

1. Küfr-i inkârî: Allah'ı hiç tanımamak, varlığını kabul ve itiraf etmemek şeklindeki küfürdür.¹⁷¹

2. Küfr-i cühûd: Allah'ı bildiği halde inkâr etmektir. İblis ve firavunun küfrünü buna örnek verebiliriz.¹⁷²

3. Küfr-i inâdî: Kalbiyle Allah'ı bilmek, diliyle ikrar ve itiraf etmek fakat içindeki haset nedeniyle kabul etmemektir. Ehl-i kitabın küfrü bu türdendir.¹⁷³

4. Küfr-i nifâkî: İslam'ı kabul ettiğini söylediği halde kalben inkâr eden münafığın küfrü bu türdendir.¹⁷⁴

5. Küfr-i cehlî: Hakikat karşısındaki eksik bilgi nedeniyle inkâr eden kimsenin küfrüdür.¹⁷⁵

6. Küfr-i hükmî: Müslüman olduğunu iddia eden kimselerin, İslam'ın mukaddes saydığı şeyleri hafife almaları ve alay etmeleri şeklindeki küfürdür. Zira bu fiilleri yapan kimselerin İslam ile bir bağının kalmayacağı aşikârdır.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Vâkıa 56/9.

¹⁷¹ Bakara 2/6.

¹⁷² Kehf 50. Ayrıca bkz. İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Akîdetü'Nizâmiyye fî Erkâni'l-İslâmiyye*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire, 1992, s. 85.

¹⁷³ Bakara 2/89. Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, II/248.

¹⁷⁴ Bakara 2/8. Ayrıca bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III/273.

¹⁷⁵ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı; Tekfir Meselesi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 59.

¹⁷⁶ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2014, s. 154.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜFRE GÖTÜREN NEDENLER VE KÂFİRLERİN SIFATLARI

1. KÜFRE GÖTÜREN NEDENLER

1.1. Taklit

İnsan ve toplumu küfre götüren sebeplerden ilki, taklittir. Allah, insana göz, kulak ve kalp (gönül) vermiştir. Kişinin gördüğünü ve işittiğini kalp kaydeder. Çünkü insan ana rahminden dünyaya gelirken Kur'an'ın ifadesiyle hiçbir şey bilmediği halde gelir: *“Siz doğduğunuzda hiçbir şey bilmiyordunuz. O işitecek kulak, görececek gözler ve hissedecek bir yürek bahşetmiştir...”*¹⁷⁷

Bu ayet bize çevrenin insan üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Aile ocağında gözlerini dünyaya açan çocuklar ana, baba, kardeş ve diğerlerini taklitle hayata başlar ve hayatı bunlarla ve diğer etken unsurlarla şekillendirir taklit de bunlardan biri ve en önemlisidir. İman ve inançlarımızın da şekillenmesinin temel etkenlerinden biri de taklit olsa gerek. Nitekim Ehl-i kitabın ve diğerlerinin şu ifadeleri de bizim bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Kur'an bu yapıdaki insanların ifadelerini şöyle dile getiriyor: *“Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denildiğinde ‘hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız’ dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa.”*¹⁷⁸

Kişinin aklını iyi kullanamaması onu taklide götürür. Kişi aklını kullanıp sebeplere sarılınca Allah da halk eder. Taklitçilerin doğruya ulaşamamasındaki en büyük etken Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in çağrılarına kulak tıkamalarıdır. Akıllarını kullanmadıklarından dolayı babalarından gördüklerini taklit ederler. Doğru ve yanlış olduğunu araştırmazlar.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Nahl 16/78.

¹⁷⁸ Bakara 2/170.

¹⁷⁹ Hayrettin Karaman 'vd', *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, I/255.

Yine bu konuda “Bir zamanlar İbrahim babasına ve kavmine: ‘bu tapındığınız heykellerde neyin nesi’ diye sormuştu. Onlar da dediler ki ‘biz atalarımızdan böyle gördük, onlarda bunlara tapıyorlardı.’”¹⁸⁰

Bu ayetlerde bize kendinden öncekilerin hayat ve ibadet tarzlarının insan üzerindeki etkilerini gösteriyor. Bir başka ayette ise: “Onlara ‘Allah’ın indirdiği kitaba uyun’ denilince ‘hayır, biz atalarımızdan ne gördüysek ona uyarız’ derler. Peki ya şeytan atalarınızı alev alev yanan cehennem azabına çağırmışsa”¹⁸¹ buyrulmaktadır.

Bu ayette de ilahi vahyin yerine şeytan tarafından aldatılıp yolunu kaybeden atalarının yolunu tercih etmeleri ve sonunda da cehenneme gideceklerini Allah haber vermektedir. Bu davranışlar ne ilahi vahye dayalı ne akla ve basirete nede bilgiye dayanmaktadır. Putperest ve diğer batıl inanç sahiplerinin geleneklerini sahiplenip devam ettirme istekleridir.¹⁸²

Taklitten maksadımız, cahiliye döneminden tevarüs eden bütün örf ve gelenekler değil, İslam’ın iman ve ahlakla ilgili temel ilkelerine ters düşen tutum ve davranışlardır. Kur’an’ın genel muhtevasına bakıldığında İslam’ın emrettiği ve tavsiye ettiği esaslara uyan davranışların devam etmesinde herhangi bir beis görülmediği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in, topluma faydalarından ötürü İslam’dan önce var olan Hilfu’l-Fudûl cemiyetini İslam’dan sonra övmesi, yine Hac döneminde Mekke’ye gelen hacılara sikaye ve rifade gibi hizmetlerin sunulmasını örnek verebiliriz.

Taklitçilerin Allah’ın ve Resulünün davetini bırakıp taklitlerine (küfürde olanlar) devam ettikleri müddetçe akıbetindeki felaketleri de yaşayacaklar. Nitekim Kur’an bunu şöyle ifade etmektedir: “Onların dönüp gelecekleri yer işte böyle bir cehennem olacaktır. Çünkü onlar atalarını sapkın bir halde bulmuşlar ve bilerek onların peşinden koşa koşa gitmişlerdi.”¹⁸³ Bu ayetler taklitçiliğin akıbeti göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak aklını kullanarak Allah’ın çağrısına kulak verenler övülmektedir. Nitekim Hz. İbrahim, kavmi sapıklık içerisinde iken o şu tavrı

¹⁸⁰ Enbiyâ 52/53.

¹⁸¹ Lokmân 31/21.

¹⁸² Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXV/152.

¹⁸³ Sâffât 37/68-70.

ortaya koymuştur: “Bir zamanlar İbrahim babasına ve kavmine demişti ki ‘benim sizin taptıklarınızla bir ilgim yok. Ben sadece beni yaratana bağılıyım. O beni doğru yola iletecektir’ İbrahim söylediği bu yüce sözü hakka yönelmeleri için gelecek nesillere kalıcı bir söz ve ilke haline getirdi.”¹⁸⁴

1.2. Kibir

Kişiye küfre götüren nedenlerden biri de kibirdir. Kibir, insanın kendisini başkalarından üstün ve büyük görmesidir.¹⁸⁵ ‘Kibr’ kökünden türeyen ‘istikbar’ kibirlenip kabarmak, Hz. Peygamber’e tabi olmamak¹⁸⁶ ‘tekebbür’ ise insanın hakkı kabul etmeden kaçınarak Allah’a karşı büyüklük taslamasını ifade eder.¹⁸⁷

‘Mütekebbir’ kelimesi ise Allah’a mahsus bir sıfattır ve övgü sıfatıdır. Ancak kullar için olumsuz olup hakkı reddeden kendini büyük görüp başkalarını küçümsemektir. Kur’an’da insanı küfre götüren sebeplerden biri olarak zikredilen ‘kibir’ pek çok halde kâfirin en tipik niteliği olarak görülmektedir.

Aslında kibir, insanı Allah’a itaatten alıkoyan batıl inançlara ve taklide yol açan psikolojik bir hastalıktır. Bu hastalık kişide bir sıfat haline gelince hakkı şiddetle inkâr eder ve insanı hakkın varlığını ve delillerini örtmeye sevk eder.¹⁸⁸

Kibir sıfatına bürünen insan aslında doğruyu biliyor fakat onu söylemiyor. Nitekim Kur’an’da: “Firavun ve kavmi bütün bunların doğruluğuna iyice kanaat getirdikleri halde sırf zulmetme ve büyükleme alışkanlıkları yüzünden onları inkâr ettiler”¹⁸⁹ buyrulmaktadır.

Bu ayette belirtildiği üzere mucize ile gönderilen Hz. Musa’ya, firavun ve taraftarları kibir ve gururlarına yediremedikleri için iman etmemişler ve inkâr yolunu seçmişlerdir. Mucizelerin düpedüz sihir olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁰

Mütekebbirler ya Allah’a ya da insana karşı kibirlenirler. Bu iki durumu şu şekilde özetleyebiliriz:

¹⁸⁴ Zuhruf 43/26-28.

¹⁸⁵ Bkz. Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, s. 93.

¹⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXVII/79.

¹⁸⁷ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, II/443.

¹⁸⁸ Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, s. 94.

¹⁸⁹ Neml 27/14.

¹⁹⁰ Karaman ‘vd’, *Kuran Yolu*, IV/186-187.

1. Allah'a karşı kibir: Kibrin en kötüsü Allah'a karşı olandır. Mukayese yaparak emrine karşı gelmektir. Bunu da en önce iblis göstermiştir. O kâfirlerden olmuştur. Kur'an bu olayı şöyle haber vermektedir: “*Hani rabbın meleklere demişti ki ben çamurdan bir insan yaratacağım. O'na tam şeklini verip üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın. Bunun üzerine iblis hariç meleklerin hepsi secde ettiler. O kibir duygusuna kapılıp kâfirlerden oldu.*”¹⁹¹ Burada şeytan kibri yüzünden yaratılışına bakarak Âdemle kendini mukayese yaparak Allah'ın rahmetinden kovuldu ve kâfirlerden oldu. Bu konuda şu ayetlere de bakılabilir.¹⁹²

Kur'an'ın bize tanıttığı en büyük mütekebbirler: Nemrut, Firavun, Karun, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Velid b. Muğire vb. bunlar daha ziyade Allah'a kul olmayı, Allah'ın diğer kullar ile aynı kategoride bulunmayı gururlarına yediremeyip peygamberlerin mucizelerini gördükleri halde gururlarına yediremeyip Allah'ı inkâr etmişler ve kâfirlerden olmuşlardır. Mesela Hz. Peygamber hakkında: “*Biz, bizim gibi bir beşere mi tabi olacağız.*”¹⁹³

Mesela Firavun ise: “*Ey milletim! Mısır hükümdarlığı ve memleketimde akan bu ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz*”¹⁹⁴ demiştir.

Bu ayet-i kerimeden, Firavunun, Allah'a karşı kibirlenerek kâinattaki varlıkların tamamının kendisine ait olduğunu iddia ederek milletine lanse ettiği anlaşılmaktadır. Nâziât 79/17-25 ve Şuarâ 26/29, bunu açıkça ifade etmektedir. Nemrut'un kibir yüzünden nereye veya hangi hale düştüğünü¹⁹⁵ Ad ve Semud kavimlerinin inkârlarında ve Yahudilerin Hz. Peygamber'i kabul etmeyip onun risâletini inkâr etmelerinin ana sebebi de kibirdir.

2. İnsanlara Karşı Kibir: Bu kibir şekli kullar arasında olan kibirdir. Bazılarının çeşitli sebeplerle diğerlerine karşı olan kibridir. Bu kibir şekli müstekbirlerin kendilerini büyük görüp başkalarını küçümsemesidir veya kendisini başkalarından hayırlı görmeleridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, “*Yakinen inandıkları halde zulüm ve kibirlerinden dolayı inkâr ettiler*”¹⁹⁶ demektedir.

¹⁹¹ Sâd 38/71-74.

¹⁹² Hicr 15/30-33; A'râf 7/11-12.

¹⁹³ Mü'minûn 23/143.

¹⁹⁴ Zuhruf 43/51.

¹⁹⁵ Bakara 2/258.

¹⁹⁶ Neml 27/114.

Hz. Nuh'u inkâr edenler onun yanındaki bazı müminlerden dolayı onları küçük gördükleri için iman etmemişlerdir.¹⁹⁷

Mekke müşriklerinin bir kısmında da kibrin bu çeşitlerini görüyoruz. “*Onlara insanların iman ettikleri gibi siz de iman edin denildiği zaman biz hiç sefihlerin iman ettikleri gibi iman eder miyiz...*” derler.¹⁹⁸ Bu ayetler bize açık bir şekilde kibirli kişilerin diğerlerine nasıl baktığını açıkça göstermektedir.

Nitekim Hz. Peygamber'in yanındaki Müslümanlara İslam'ın ilk yıllarındaki müşriklerin tavrını Habbab b. Enaf şöyle anlatır: Kureyşin ileri gelenlerinden Akra b. Habis et-Temimi ve Uyeyre b. Hısn el-Farizi, Rasûlullah'ın yanına geldiler. Bilal Habeşi, Süheyl b. Rumi, ben ve diğer bazı arkadaşlar Rasûlullah ile birlikte oturuyorduk. Gelenler bize hakaret ettikten sonra Rasûlullah'a Araplar bizim üstünlüğümüzü bilirler. Onun için bize bunlardan ayrı bir meclis tayin et. Acem diyarından gelen elçilerin bizi bu kölelerle birlikte görmesinden utanıyoruz.¹⁹⁹

Bu ayetler ve örnekler şunu gösteriyor ki kibir kendisinde sıfat haline gelenler başkalarından kendilerini üstün görüp onları hakir görüyorlar ki bu da onları küfre götüren etkenlerden biri oluyor.

1.3. Haset

Haset bir kişiye ait dünyevî ve uhrevî faydası olan Allah'ın nimetlerinden herhangi bir nimetin yok olmasını istemek veya ona ulaşmasını dilemektir. Hasedin her türlü kötü değildir. Kötü olan haset, kişide karakter halini aldığı zaman küfre sebep olabilir. Bu durumda haset psikolojik bir davranış halini aldığı zaman bir davranış bozukluğu haline döner.²⁰⁰

Haset, şehvet hırsına, gazap kibrine ve heva küfrüne sebep olur.²⁰¹

Hasedi şu iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür:

a. Kur'an'ın anlattığı hasetçiler: Bunlar öncelikle Mekkeli müşrikleridir. Onların Hz. Peygamber'e olan hasetlerini Allah şöyle haber vermektedir: “*Allah'ın elçilerine bir mucize verildiği veya bir ayet indiği zaman onlar şöyle derlerdi:*

¹⁹⁷ Şuarâ 26/111.

¹⁹⁸ Bakara 2/13.

¹⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII/201-203.

²⁰⁰ Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, s. 99.

²⁰¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I/267.

*'Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayacağız.'*²⁰² Bu ayetin nüzulüne sebep, Velid b. Muğire'nin yemin ederek şöyle demesidir: 'Şayet nübüvvet hak olsa idi ben o makama Muhammed daha layık olurum. Çünkü benim malım ve evladım onunkinden daha fazladır.'²⁰³ Burada açıkça peygamberlik Muhammed'e Allah tarafından verilince ona olan hırslarından dolayı kabullenemediler ve inanmadılar. Peygamberliğe kendilerini daha fazla layık gördüler. Yine aynı şekilde Yahudiler ve Hristiyanlar da Tevrat ve İncilin verdiği bilgi de son peygamberi bekleyip durdukları halde gelen peygamber kendilerinden olmayınca haset ettiler. Bu hasetleri de onların iman etmelerine engel oldu. Kur'an-ı Kerim bunu şöyle ifade etmektedir: *"Kendilerine kitap verdiklerimiz o peygamberi öz oğullarını tanır gibi tanırlar böyle iken içlerinden bir topluluk ve hakikati bile bile gizlerler."*²⁰⁴ Bu ve benzer ayetlerde Yahudiler son peygamberin geleceğinden o kadar emindiler ki Medine'deki Evs ve Hazreç kabileleriyle Mekkeli müşrikler savaştıklarında bu iki kabile gelmesi beklenen son peygamberle Allah'tan yardım istiyorlardı.²⁰⁵ Ama peygamber kendilerinde gelmeyince ona inanmadılar. Bu da onların hasetlerinden dolayı olsa gerek. Bu konuda Muaz b. Cebel, Davud b. Seleme peygamberin risâletini kabul etmeyen 'Evs ve Hazreç' kabilelerine şöyle sesleniyorlardı: Ey Yahudi topluluğu! Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Biz müşrik iken siz Muhammed (s.a.v) ile son peygamberle fetih istiyordunuz. Onun gönderilmek üzere olduğunu söylüyordunuz. Yahudilerin cevabı şöyle oldu; 'O bizim size tarif ettiğimiz değil.' Bizim tarif ettiğimiz gelmedi.²⁰⁶ Bütün bunlar Yahudilerin ve Hristiyanların müşrikler konusundaki hasetlerini göstermektedir. Hristiyanlar da Yahudiler gibi Hz. Peygamberin son peygamber olduğunu biliyorlardı ancak hasetlerinden dolayı onu kabul etmiyorlardı.²⁰⁷

b. Kıskançlık duygusunun arkasındaki haset.

Kıskançlığın arkasındaki gerçek sebepler kişinin kendisini beğenmesi, dünyaya olan aşırı tutkusu, kin, düşmanlık, cimrilik, makam sevgisi gibi tutumlar

²⁰² En'âm 6/124.

²⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIII/175.

²⁰⁴ Bakara 2/146.

²⁰⁵ Bakara 2/89.

²⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIII/285-291.

²⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XI/203.

vardır.²⁰⁸ Hâlbuki yukarıda sayılan bu arzuların tamamını kemale ulaşma arzusu olarak diyebiliriz. Kemalın zirvesini teşkil eden bu noktada ise tek olma arzusu vardır. Rakip olanı çekememe söz konusudur. Hâlbuki kemalin bu çeşidi ancak Allah için mümkündür. Haset genelde dünyevi işlere mahsustur. Hâlbuki dünya aynı amaçlar için vuruşan hiç kimseye kalmaz.²⁰⁹

Gerçek müminler ise dünya nimetlerinin geçici olduğuna ahiret nimetlerinin sınırsız ve sonsuz olduğuna inanarak hasetlik duygusunu frenler ve kontrol altında tutar.

Yukarıda sayılanların dışında haset duygusunu şu davranışlar da körükler:

1. Dünyevileşme: Bu konuda Kur'an bize şöyle haber veriyor: *“Sen onları dünya hayatına karşı en hırslı insanlar olarak görürsün hatta onlar dünyaya müşriklerden daha çok düşkündürler. Onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilmesini ister.”*²¹⁰

2. Mal, Mülk ve Saltanat Düşkünlüğü: Yine Kur'an-ı Kerim, *“Servetinin kendisini sonsuza kadar yaşatacağını zannederler”*²¹¹ demektedir.

O (Karun) bütün görkemi ve şatafatıyla kavminin huzuruna çıktı. Dünya hayatına düşkün olanlar, *“Biz de Karun gibi zengin olsaydık ne olurdu sanki! Ne şanslı adammış o!’ diye seslendiler.”*²¹²

Hâlbuki sonunda onun ve zenginliğin bir faydası olmadığını gördüler çünkü Allah: *“Biz onu da onun köşk ve saraylarını yerin dibine batırdık. Allah'a karşı kimse ona yardım edemedi.”*²¹³

3. İhtiras ve Kabilecilik: İhtiras bir şeye aşırı tutku demektir. O tutkusu olan şeyi her şeyin önünde tutmak demektir. Bu tutkuysa (ihtiras) hakikati görmeye ve akl-ı selim düşünmeye engel olduğundan insanı küfre götüren sebeplerden biridir.

²⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III/238.

²⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III/241-242.

²¹⁰ Bakara 2/96.

²¹¹ Hümeze 104/3.

²¹² Kasas 28/79.

²¹³ Kasas 28/81. Ayrıca bkz. Bakara 2/247-250; Hadîd 57/20.

Nitekim bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır: “*İnsan Rabbine karşı gerçekten nankördür. Üstelik nankör olduğunu da kendisi de çok iyi bilir. O dünya malına çok düşkündür.*”²¹⁴

Hidayetten nasibini almamış olanlarda olumsuz tutuma ve davranışlar vardır. Ancak hidayetden nasibini almamış olanlarda daha çoktur. Yani nankördür, kadir ve kıymet bilmez.²¹⁵

Âdiyât Sûresi'nin altıncı ayetindeki ‘kenûd’ kelimesinin bir hadis-i şerifte şöyle açıklandığı rivayet edilir: ‘Öyle bir nankördür ki yalnız başına yer. Kölesini döver, mali görevlerini yerine getirmez.’²¹⁶ Ayette ayrıca ‘nankör’ ahirette kendi aleyhine de şahitlik edebilir manası da verilebilir.²¹⁷

Allah Teâlâ, ihtirası diğer bazı ayetlerde: “*Mal mülkü hak hukuk gözetmeden tıka basa yiyor ve malı mülkü taparcasına seviyorsunuz*”²¹⁸ şeklinde ifade etmektedir.

Bu iki ayette insanlardaki mal mülk sevgi ve tutkusu başkalarının hakkını gözetmemeye insanları ittiğini açıkça görülmektedir.

Hâlbuki inanan insanın tavrı, ‘mal, mülk Allah’ındır’ diyecek şekilde olmalıdır. Bu durumda mülk onun olduğu için Allah’ın emrine saygı, Allah’ın yarattıklarına şefkat gösterilmelidir.²¹⁹

Bu ve benzeri ayetlerde o gününün Araplarının ve günümüz Müslümanlarının Allah’a karşı küstahlık derecesine kadar varan benlik iddiası ‘ötekine’ karşı tam bir sorumsuzluk ve ilgisizliğe götüren egoizm ve çılgınca bir mal tutkusu son derece veciz ve etkileyici bir üslupla eleştirilmektedir. Ayrıca Müslümanlar bireysel ve toplumsal hayatın dini ve ahlaki temeli konusunda aydınlatılmıştır.²²⁰

²¹⁴ Âdiyât 100/6-7.

²¹⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXXII/67.

²¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX/180.

²¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX/6021.

²¹⁸ Fecr 89/19-20.

²¹⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXXI/170.

²²⁰ Karaman ‘vd’, *Kuran Yolu*, V/620-621.

1.4. Cehalet

Kişiyi inkâra götüren sebeplerden biri de cehalettir. Cehalet, ‘cehl’ kelimesinden türemiştir. Zaman zaman küfür anlamında kullanıldığı görülmektedir. Cehaletin inkâra nasıl sebep olduğunu şu şekillerde ifade edebiliriz:

Kur’an’a göre cehaletin zıttı, ilim ve hikmettir. İlk insan Hz. Âdem’den itibaren bütün peygamberlere verilen en önemli meziyetler de yine ilim ve hikmettir. Bu nedenle cehalete karşı Kur’an daima ilme önem vermektedir. Allah’ın insana bilmediklerini kalemlle öğreteceği ve Allah’ın ilk emrinin “oku” olduğu ilk inen ayetlerde beyan edilmektedir.²²¹

İsfahânî ise insanı diğer varlıklardan ayıran meziyetlerin başında bilgi ve aklın geldiğine dikkat çektikten sonra hayatını bilgisizlik içinde geçirenin diğer canlılardan farklı olmayacağını ifade etmektedir.²²²

Cahillerin temel özelliklerinden birisi de ilahi mesajdan yüz çevirmeleridir. Kur’an bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Böyle iken onlara ne oluyor ki adeta aslandan ürkip kaçan yaban eşekleri gibi (hala) öğütten (Kur’an’dan) yüz çeviriyorlar.”*²²³ Buradaki benzetme inkârcıların Hz. Peygamber ve onun mesajı karşısında gösterdikleri tepkinin normal bir insandan beklenmeyecek kadar bilinçsiz, ahmakça, kaba ve edep dışı olduğunu ortaya koymaktadır.²²⁴

Keşşâf’ta zikredildiğine göre Ebû Cehil ve yandaşlarından bir grup, Hz. Peygamber’e hitaben “Allah’ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız” demişlerdir.²²⁵

Yine Kur’an bilenlerle bilmeyenleri şu şekilde ifade etmektedir: *“Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun bükerek, ahiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu? De ki: ‘Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.’”*²²⁶

²²¹ Alak 96/1-5.

²²² Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, s. 111.

²²³ Müddessir 74/49-51.

²²⁴ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, V/501.

²²⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/188.

²²⁶ Fâtır 35/28.

Âlim, bir insan çok bilmekle âlim olamaz. Sahabe ve tabiin büyüklerinin birçoğundan yapılan rivayetlerde ne kadar bilgili olursa olsunlar Allah'a saygı yolunda mesafe alamamış kimselerin âlim olarak nitelenemeyecekleri ifade edilmiştir.²²⁷

Cahillerde hakkı kabul etmeme konusunda aşırı bir inat vardır ki Allah bunu şöyle ifade etmektedir: *“Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölüler de kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşularına getirseydik Allah'ın dedikleri hariç yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmez.”*²²⁸ Bu ayetten şunu da anlıyoruz, insanın aklını kullanmak isteği doğrultuda Allah'ta onu yaratıyor. Yani kul 'kâsib' Allah 'hâlik' oluyor.

Cahillerin karşısında Müslümanların ölçülü davranması gerektiği şu iki ayette şöyle ifade edilmektedir: *“Sen yine de affa sarıl. İyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.”*;²²⁹ *“Onlar boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve ‘bizim işlerimiz bize sizin işleriniz size, size selam olsun’ bizleri (cahilleri) istemeyiz derler.”*²³⁰

Sonuç olarak zikrettiğimiz ayetlerden, insanı küfre götüren en önemli etkenlerden birinin de cehalet olduğu müşahede edilmektedir.

2. KÂFİRLERİN SIFATLARI

Kâfirlerin sıfatlarından belli başlıklarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Kâfirler zalimlerdir: Çünkü inanmadığı için kendi nefesine davranışlarıyla da başkalarına zulmeder. Merhamet duyguları yoktur. Bu sıfatı Kur'an şöyle ifade etmektedir: *“Ey iman edenler! Alışveriş ve düşmanlığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden onun için harcama yapın, kâfirler zalimlerin ta kendisidir.”*²³¹

2. Kâfirler cimridirler: Cimrilikte kâfirlerin sıfatlarından birisidir. Cimrilik her zaman İslam'da yerilmiş, sehîlik (cömertlik) tavsiye edilmiş ve övülmüştür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim, *“Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimrilik tavsiye eden Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz kâfirler için*

²²⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, III/274.

²²⁸ En'âm 6/111.

²²⁹ A'râf 7/199.

²³⁰ Kasas 28/55.

²³¹ Bakara 2/254.

alçaltıcı bir azap hazırladık”²³² demektir. Ayet-i kerimeden, Allah Teâlâ'nın kendisine nimet verdiği kimselerden cimrilik yapanların ve başkasına da cimriliği tavsiye edenlerin cehennem azabına çarptırılacağı anlaşılmaktadır.

3. Kâfirler alaycıdırlar: Allah'ın indirdiği vahyi ve Müslümanları alaya alıyorlar. Allah Teâlâ da bu konuda Müslümanları uyarıyor. Alaycılıkta kâfirlerin bir diğer vasfıdır. *“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyiniz.”*²³³ Bu ayetin iniş sebebi, bazı Müslümanların birtakım münafıklara karşı sevgi ve muhabbet duyguları ile muamele etmeleri gösterilmiştir.²³⁴

Nifak, bir yönüyle dini eğlence ve oyuncak yerine koyma, onu adi maksatlara alet etme anlamına geldiği için burada özellikle bu şekilde hareket eden inkârcılara dikkat çekilmektedir. Ayetin iniş sebebi her ne kadar özel olsa da hükmü umumi olup Müslümanlara ve dini değerlere alaylı tavır ve davranışlar da bulunan kâfirleri içermektedir.²³⁵

4. Kâfirler yalancıdırlar: Kâfirlerin bir diğer sıfatı da onların “kezzap” olmalarıdır. Çünkü onlar, Allah'ın ayetlerini yalanlar ve Allah'a olmadık şeylerde iftira ederler. Bu konuda Kur'an şöyle haber vermektedir: *“Allah'a iftira eden ve onun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim vardır?”*²³⁶ Kâfirler, Allah'a inanmadığı için ayetlerine de inanmamaktadırlar. Kâfirler, Allah'ı, Hz. Peygamber'i ve onun getirdiği ilahi mesajı inkâr ettikleri için zalimlerin ta kendisidir. Zaten zulüm de kâfirlerin sıfatlarından biridir. Allah'a ortak koşmak ve “şu helaldir bu haramdır” gibi keyfi hükümler koymak suretiyle Allah hakkında yalan uyduranlar veya Allah'ın ayetlerini yalan sayanlar zalimlerin en zalimidir.²³⁷

5. Kâfirler Kur'an düşmanıdırlar: Dünya hayatındaki tüm çalışma ve çabaları Kur'an nurunu söndürmek, etkisiz kılmak içindir. Nitekim bu konuda Kur'an: *“Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah da razı olmuyor. Fakat*

²³² Nisâ 3/37.

²³³ Mâide 5/57.

²³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XIII/32.

²³⁵ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, II/299.

²³⁶ A'râf 7/37.

²³⁷ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, II/523.

kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır”²³⁸ demektir. Bu ayette kâfirlerin bütün gayreti Allah’ın nurunu yok etmek İslam’ın dünyaya hâkim olmasını istememektir. Zaman zaman bu çalışmalarında merhale kat etseler de bu çabaları devam etse de boşuna çünkü Allah nurunu tamamlayacak. Allah, nurunu söndürmeye müsaade etmeyecektir. İnsanlığın günümüzde ulaştığı nokta tevhit inancına dayalı olan bu mesajın zamanla daha bir yaygınlık kazandığına, ilgiyle karşılandığına ve kısa bir süre içinde bu aydınlığın bütün beşeriyeti kuşatacağını göstermektedir.²³⁹

6. Kâfirler umutsuzdurlar: Allah’a inanmadıkları için aynı zamanda kâfirler ümitvar değillerdir. Hz. Yakup’un oğullarına nasihatinde bu ifadeyi açıkça görüyoruz. Kur’an’ın haber verdiğine göre Hz. Yakup çocuklarına, *“Ey oğullarım! Gidin Yusuf’u ve kardeşini araştırın. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Zira Allah’ın rahmetinden kâfir kavimden başkası ümit kesmez”*²⁴⁰ demiştir.

7. Kâfirler kibirlidirler: Kur’an ayetleri incelendiğinde onların iman etmelerini engelleyen temel unsurlardan birinin de “kibir” olduğunu görmekteyiz. Nitekim Kur’an-ı Kerim: *“Hayır, iş işten geçti artık, sana ayetlerim geldi. Fakat sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve inkârcılardan biri oldun”*²⁴¹ demektir. Ayette ahirette kâfirlerin mazeretlerine karşı onların kibirlenip Allah’ın ayetlerini yalanladıklarını inanmalarına asıl engellerden birinin de kibir olduğunu görüyoruz.

8. Kâfirler cahildirler: Onlar adeta ilahi çağrıyı duymamak için kulaklarını tıkırlar. Yani parmaklarını kulaklarına basarlar. Kur’an bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Küfür de direnenlere gelince onları uyarsan da, uyarmasan da fark etmez. Onlar inanmayacaklardır. Çünkü Allah onların küfürde direnmelerinden dolayı onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş gözlerine de perde çekmiştir.”*²⁴² Bakara Sûresi’nin yedinci ayetinki kalplerin mühürlenmesi, gözlerine perde çekilmesi kulun iradesi dışında değildir. Çünkü ehl-i sünnet akaidinde kul kâsib Allah hâliktir. Kul iradesini kullandı ve hakkı duymak ve görmek istemedi. Allah da onu halk etti. Bir başka ayette ise *“Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar*

²³⁸ Tevbe 9/32.

²³⁹ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, II/76.

²⁴⁰ Yûsuf 12/87.

²⁴¹ Zümer 39/59.

²⁴² Bakara 2/6-7.

düşünmezler”²⁴³ denilmektedir. Görmeyen, işitmeyen, akl etmeyen, kalbi ve kulakları mühürlenmiş olan kâfir aynı zamanda da cahildir.

9. Kâfirler kıskanç ve kindarlıklarıyla Müslümanlara düşmandırlar: Bunu da en güzel bize Kur’an açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Size bir iyilik gelirse bu onları üzer. Ama başınıza bir kötülük gelirse ona sevinirler.*”²⁴⁴ Ayet-i kerimeden şunu anlıyoruz: Kâfirler ve münafıklar, Müslümanların en küçük başarılarına, birlik, beraberliklerine, refahına tahammül edememektedirler. Müminler başarılı olunca onlar üzürlürler. Müminlerin başına bir felaket geldiğinde de sevinirler.²⁴⁵ Bu ayet de bize kâfirlerin müminlere karşı ne kadar kıskanç olduklarını göstermektedir.

10. Kâfirler inatçıdırlar: Kâfirler, inatları yüzünden iman etmezler. Eski saplantılarında ısrar ederler. Kur’an bunu şöyle ifade ediyor: “*Elçi, onlara ‘eğer size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem de mi bana uymazsınız?’ deyince onlar; ‘gerçekten biz seni tebliğ için gönderildiğiniz şeyi tanımiyoruz’ dediler.*”²⁴⁶ Hak dinden uzaklaşanlar, bütün peygamberlere aynı tavrı gösterip reddetmişler ve inkârda inat etmişlerdir. Peygamberlerinin tebliğini engellemeye çalışmışlardır. Bu sadece son peygamber Hz. Muhammed için değil bütün peygamberler için geçerlidir. Çünkü hak dinden uzaklaşmış şirki bir kültür mirası olarak içselleştirmiş bütün topluluklar peygamberlerine karşı bu tepkiyi, direnci göstermişlerdir.²⁴⁷

11. Kâfirler inanmazlar: Kâfirler Allah’a iman etmezler. İmanın diğer esaslarını da kabul etmezler. Kur’an bunu şu şekilde haber vermektedir. “*Onları uyarsan da uyarmasan da fark etmez onlar iman etmezler.*”²⁴⁸ Allah resulüne onun şahsında da bize o kâfirleri uyarsanız da uyarmasanız da onlar iman etmezler. Çünkü onlar, Hz. Peygamber’e “sihirbaz”,²⁴⁹ Kur’an’a “*Bu, sadece eskilerin masallarıdır*” derler.²⁵⁰ Yine kâfirler; “*Kim diriltecek bu un ufak olmuş kemikleri*”²⁵¹ diyerek

²⁴³ Bakara 2/171.

²⁴⁴ Âl-i İmrân 3/120.

²⁴⁵ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, I/660-661.

²⁴⁶ Zuhruf 43/24.

²⁴⁷ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, IV/772.

²⁴⁸ Bakara 2/6.

²⁴⁹ Yûnus 10/2.

²⁵⁰ Enfâl 8/3.

öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederler. Böylece de iman etmemek hayatın sadece dünya hayatının olduğunu kabul ederek şöyle derler: “*Hayat bu dünya hayatından ibarettir. Birilerimiz ölür birilerimiz doğar; bizi yok eden sadece zamandır.*”²⁵² Bu vb. ayetler, kâfirlerin ahiret inançlarının olmadığını göstermektedir. Sadece dünya hayatını kabul ederler.

12. Kâfirler infak etmezler: Kâfirlerin aşırı bir mal sevgisi vardır. Malların onları dünyada ebedileştireceğini zannederler. Bu konuda da Kur’an; “*Onlara Allah’ın size verdiği rızıktan sarf edin*” denince inkâr edenler inananlara Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz apaçık bir sapıklıktasınız”²⁵³ demektedir. Bu ve benzeri ayetlerde kâfirlerin infak etmediğini açıkça görmekteyiz.

Yine Kur’an-ı Kerim, kâfirlerin dünya hayatını ahiret hayatından üstün tuttuğunu,²⁵⁴ zanla hareket ettiğini,²⁵⁵ kalplerinin birbirine benzediğini²⁵⁶ nakletmektedir. Bu psikolojilerinin neticesinde mallarını insanları Allah’ın yolundan çevirmek için harcadıklarını,²⁵⁷ okunan Kur’an’ın onların küfrünü arttırdığını²⁵⁸ bildirmektedir. Bu münasebetle Kur’an, kâfirlerin küfürlerinden dolayı Allah’ın nimetlerinden sadece dünyada yararlanacağını,²⁵⁹ kurtuluşa eremeyeceğini²⁶⁰ ve ahirette azaba duçar olacaklarını²⁶¹ haber vermektedir.

²⁵¹ Yâsîn 36/7.

²⁵² Câsiye 45/24.

²⁵³ Yâsîn 36/47.

²⁵⁴ İbrâhîm 14/3.

²⁵⁵ Yûnus 10/36.

²⁵⁶ Bakara 2/118.

²⁵⁷ Enfâl 8/36.

²⁵⁸ Tevbe 9/124-125.

²⁵⁹ Hicr 15/3.

²⁶⁰ Kasas 28/82.

²⁶¹ Âl-i İmrân 3/178.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA KÂFİR HİTABINA MUHATAP OLANLAR

1. İblis - Müşrikler

Kur'an'da müşriklerin konumunu incelemek için önce bu kelimenin lügat ve ıstılahi manalarına bakmamız gerekir. “Müşrik” kelimesi “şerike” fiilinin if'âl babından ismi failidir. Arapça bir kelime olan müşrik kelimesi sözlükte ortak koşan demektir.²⁶² Dini kavram olaraksa Allah'ın zatında sıfatında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanan kişi demektir.

Kur'anî bir kavram olan şirk, iki şekilde ele alınabilir: Ulûhiyette şirk,²⁶³ ibadette şirk.²⁶⁴

Ulûhiyette müşriklere Mecusileri örnek verebiliriz. Bunlar ateşe taparlar. Ancak bunlarda ‘halik ikidir. Biri Yezdan olup iyilikleri yaratır. Diğeri ise Ehriman olup kötülükleri yaratır’ diye inanırlar. Eski tebiyeciler de ‘her şeyi tabiat yaratıyor’ dedikleri için müşriktirler.²⁶⁵

İbadette müşrik olanlar ise putperesttirler. Bunlar tanrısal varlıkları sembolize eden çeşitli figürlere tapınırlar ve “*Putlar kıyamette Allah'a bizim için şefaate edecek*”²⁶⁶ derler.²⁶⁷

Bazı âlimlere göre ise “müşrik” kelimesi, ister putperest, ister kitap ehli olsun, bütün kâfirleri ifade eder. Çünkü Allah Teâlâ, Yahudilerin, “*Üzeyr, Allah'ın oğludur*”²⁶⁸ dediklerini haber vermektedir.

Kur'an'a göre bir kısım Hristiyanlar, teslis inancına sahiptir. Yani üç tanrı olduğuna inanmakta²⁶⁹ ve Hz. İsa'ya tanrı demektedirler.

²⁶² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, el-Müessesetü'l-Mısriyye, Mısır, 1983, s. 1220; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X/449-450.

²⁶³ Tevbe 9/31.

²⁶⁴ Nisâ 4/142.

²⁶⁵ Mehmet Alıcı, “Yezdân” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2013, C: XXXXIII, s. 512-513.

²⁶⁶ Zümer 39/3.

²⁶⁷ Ahmet Güç, “Putperestlik” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2007, C: XXXIV, s. 365-368.

²⁶⁸ Tevbe 9/30.

²⁶⁹ Mâide 5/73.

Kur'an-ı Kerim ise bu görüşteki Yahudi ve Hristiyanlara müşrik demiş, Ehl-i kitap olmalarına rağmen zaman zaman onları müşrik olarak nitelemiş ve sıfatlandırmıştır.²⁷⁰

Kur'an'ın asıl üzerinde durduğu bir diğer toplum ise Kur'an'ın indiği bölgedeki Mekkeli müşrikler yani putperestlerdir. Allah'a inanıyorlar ancak hem işlerinde hem ibadetlerinde hem de inançlarında Allah'ın yanında kendilerine şefaathiler olarak putları görüyorlar. Önlerinde ibadet edip kurbanlar sunuyorlar.

Kur'an'ın şirke bakışını ve müşriklerin Allah dışındaki varlıkları Allah'a nasıl ortak koştuklarını birkaç başlık altında incelemeye çalışacağız.

1) Lat, Menat, Uzza gibi putlara ibadet etme

Allah, Kur'an'da *“Müşrikler Allah'ı bırakıp dişi olarak nitelendirdikleri putlara tapıyorlar. Aslında onlar sadece isyankâr şeytana tapmış oluyorlar”* buyurmuştur. Bu ayetteki dişi nitelendirmesinden muradın 'Lat, Uzza, Menat' olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 'ihâsen'²⁷¹ kelimesi dişiler, Tanrının kızları, Hz. Aişe'nin Mushaf'ında ise 'evsânen' putlar geçmektedir.²⁷²

*“Sen o putları Allah'a denk tutarak ayetlerimizi yalanlayanların ve ahirete inanmayanların boş arzu ve heveslerine hiç uyma!”*²⁷³

*“Ey peygamber de ki: 'Ey Mekke halkı! Eğer benim dinimden şüphe ediyorsanız, dininize döneceğime dair bir ümidiniz varsa bilin ki ben sizin Allah'ın yanında taptığınız putlara asla tapınmam.’”*²⁷⁴ Bu ayetten de Mekkeli müşriklerin Allah'ın yanında putlarına taptıklarını görüyoruz.

Müşrikler şirke düşmelerini sanki Allah onlardan istemişçesine Allah'a ibadet etmeyip ilah edindiklerine ibadet ederler. Kur'an, bunu da bize şöyle haber vermektedir: *“Hayret sanki biz onlara açık bir belge indirmişiz de bu belge kendilerine Allah'a şirk koşmalarını emrediyor.”*²⁷⁵

²⁷⁰ Mâide 5/72.

²⁷¹ Tûr 52/39; Necm 40/19, 22.

²⁷² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VII/480. Ayrıca bkz. Mustafa Yıldırım 'vd', *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2014, s. 96.

²⁷³ En'âm 6/150.

²⁷⁴ Yûnus 10/104.

²⁷⁵ Rûm 30/35.

Bu ayetlere benzer daha başka ayetler de vardır. Bu maddede bu kadarıyla yetinip şirkle ilgili diğer ayetleri tezin sonunda şirk başlığında vereceğiz.

2) Allah'ın yarattığı bazı varlıkları ona ortak koşma:

a) Cinlere Tapma

Müşrikler sadece Allah'a putlarını ortak etmeyip cinleri de ortak ediyorlardı. Kur'an bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Allah insanlara bu kadar nimet ve akıl verdiği halde yine de onlar cinleri Allah'a ortak koşmuşlardır. Oysa cinleri de yaratan Allah'tır.”*²⁷⁶

b) İnsanları kendilerine ilah edinmişlerdir

İnsanları kendilerine ilah edinerek şirkte düşmüşlerdir. Buna örnek olarak din adamlarını rab edindiklerini Allah Teâlâ şöyle haber veriyor: *“Yahudiler hahamlarını, Hristiyanlar da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Allah'ın yanı sıra rab edindiler...”*²⁷⁷ Bu ayet, bize Allah'ın yarattığı varlıkları ilah edinmekte şirkte düşüklerini ifade etmektedir. Yine müşriklerin şirkte düşme sebeplerinden bir diğeri de Allah'ın yarattığı varlıklar arasında Allah'a taksimat yapmaktır. Kur'an, bunu da şöyle ifade etmektedir: *“Demek ki erkekler size dişi de ona öyle mi?”*²⁷⁸

Bu iki ayette Allah'ın yarattığı kız ve erkeklerin Allah'la taksimatını yapı ederken şu ayette putlarla Allah arasında bir taksimat yaparak şirkte düşüyorlar: *“Bu zalimler, bizim yarattığımız ekinlerden, hayvanlardan Allah'a pay ayırırlar ve kendi saçma anlayışlarına göre bu Allah'ın buda putlarımızın derler. Putlarına ayırdıkları pay artarsa Allah'a hiçbir şey vermezler. Allah'a ayırdıkları pay artarsa onu putlarına mal ederler. Nasılda saçma hükümler veriyorlar.”*²⁷⁹

Bu saçma davranışla da şirkte düşmüş olurlar. Bunların dışında peygamberleri yalanlama, ayetleri inkâr veya alaya alma gibi durumlara da düşerler.

c) Putları Allah'ın yanında şefaathçi kabul etmeleri

Müşrikler Allah'a inanıyorlar ama Allah'ın yanında putların şefaathçi olacağını düşünüyorlar ama ahirette olmayacağını şu ayet bize göstermektedir: *“Bu*

²⁷⁶ En'âm 6/100.

²⁷⁷ Tevbe 9/31.

²⁷⁸ Tûr 52/39; Necm 53/21.

²⁷⁹ En'âm 6/136.

müşrikler kendilerine bir şeref bahşetsin, şefaatsin diye Allah'ın yanı sıra birtakım tanrılar edindiler. Hayır, durum hiçte öyle değil tam aksine tapındıkları bu şeyler kıyamet gününde onların ibadetlerini reddedecekler ve onlara düşman kesileceklerdir."²⁸⁰

d) Allah'a çocuk isnat etmek

Müşriklerin şirke düştükleri bir diğer konu da Allah'a çocuk isnat etmeleridir.

2. Ehl-i Kitâb

Ehl-i kitap, Kur'an'ın tabiriyle kendilerine kitap verilen dini topluluklardır. Yani Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'dır. Ancak Ehl-i kitap ifadesiyle genellikle Tevrat'a ve İncil'e tabi olanlar kastedilmektedir.²⁸¹

Kur'an-ı Kerim, Ehl-i kitap dediği Yahudi ve Hristiyanların İslam'a karşı tutumlarını şöyle haber vermektedir: "*Ehl-i kitap dinlerinde aşırı gittiler ey Hristiyanlar (ehli kitap) dininizde aşırı gitmeyin sadece gerçeği söyleyin.*"²⁸²

Ehl-i kitabın ölçsüz istekleri vardır. "*Ey peygamber! Kendilerine kitap verilen Yahudiler sen onlara gökten elle tutulur gözle görünür bir kitap indirmeni isterler.*"²⁸³

Ehl-i kitap, Allah'a verdikleri sözü tutmamış bozmuşlardır.²⁸⁴ Hz. Peygamber (s.a.s)'in isim ve sıfatlarını gizlemişlerdir.²⁸⁵ Kendi kitaplarını tatbik etmemiş tahrif etmişlerdir.²⁸⁶ Haramı helal, helali de haram saymışlardır.²⁸⁷ Daima yeryüzünde savaş ve fesat çıkarmaya çalışmışlardır.²⁸⁸

Ehl-i kitap, Müslümanlarla ve İslam dini ile alay ederek onlara eziyet verir yaşam hatlarını çileye çevirirlerdi. Nitekim bu konuda Kur'an-ı Kerim: "*Korkmayın yoldan çıkmış bu kimseler (Ehl-i kitap mensupları) size dilleriyle eziyet vermekten*

²⁸⁰ Meryem 19/81-82.

²⁸¹ Bakara 2/109; Nisâ 4/162; Mâide 5/5; En'âm, 6/20; Kasas 28/52, 53.

²⁸² Nisâ 4/171; Mâide 5/77.

²⁸³ Nisâ 4/153; A'râf 7/138; Hac 22/78.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/81; Nisâ 4/154, 156, 160; Mâide 5/13, 14.

²⁸⁵ Bakara 2/143, 145.

²⁸⁶ Âl-i İmrân 3/78; Nisâ 4/46; Mâide 5/41.

²⁸⁷ Bakara 2/93, 94; En'âm 6/140; Tevbe 9/29.

²⁸⁸ Mâide 5/64.

başka zarar veremezler eğer onlar sizinle savaşmaya kalkacak olurlarsa dönüp kaçmaya mahkûmdurlar onlar herhangi bir yardımda görmezler.”²⁸⁹

Ehl-i kitap, Müslümanlara hainlik yaparlar onlara isabet eden zararlara sevinirler. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de Müslümanların dünya düzeninde dikkatli olmaları, zarar görmemeleri için zaman zaman dost ve düşmanları konusunda uyarılmaktadırlar. Kur’an-ı Kerim’den bir kaç örnek verecek olursak; “*Siz iyi bir imkâna kavuşacak olursanız bu onları üzüntüye boğar eğer başınıza bir felaket gelecek olsa sevinirler.*”²⁹⁰

Bir başka ayette de; “*Ey peygamber! İnananlara en şiddetli düşman olarak, insanlardan Yahudileri ve Allah’a eş koşanları bulursun. Onlardan, inananlara sevgice en yakın ‘Biz Hristiyan’ız’ diyenleri bulursun...*”²⁹¹ Bu ayette geçen Müslümanlara en yakın olan Hristiyanların, Necaşi ve onun Habeşistan’a göç eden Müslümanları dinlemek için yanına çağırdığı Hristiyan din adamları olduğu onlara Allah’ın ayetleri okunduğunda ağlayan aradaki Hristiyan din adamları ve Medine’ye göç etmiş Hristiyanlar olduğu rivayet edilmektedir.²⁹²

İşte ayetler ışığında açıklamaya çalıştığımız ehli kitabın özellikleri bunlardır. Ayrıca araştırılması gereken bir husus daha vardır ki o da şudur: Hz. Peygamber dönemindeki Ehl-i kitap ile günümüzde Ehl-i kitabın aynı inanç istikametinde olup olmama meselesidir. Bu husus da vuzuha kavuşturulması gereken başlı başına bir araştırma konusudur.

3. İsrâiloğulları

Kur’an-ı Kerim’de ‘İsrail’ kelimesi iki ayette²⁹³ Hz. İbrahim’in Hz. İshak’tan torunu olan Hz. Yakup’un ismi olarak geçmektedir. Kırk ayette ise Yahudiler, ben-î İsrail (İsrail oğulları) diye anılmaktadır. İslami kaynaklarda İsrail kelimesinin Hz. Yakup için kullanıldığı ifade edilmekle birlikte Yahudi kaynaklarda bu kelimenin anlamı ile ilgili verilen bilgiler İslam’ın umumiyet ve peygamberlik inancı ile bağdaşmadığı için pek kabul görmemiştir.

²⁸⁹ Âl-i İmrân 3/111, 186; Mâide 5/57, 58.

²⁹⁰ Âl-i İmrân 3/120.

²⁹¹ Maide 5/82.

²⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VII/6.

²⁹³ Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

Medine çevresinde yaşayan Yahudiler, Romalıların baskısı sebebiyle miladi birinci yüzyılda Filistin'den Medine ve çevresine göç etmiştir. Sadece Medine ile kalmamış diğer bölgelere de göçler olmuş dolayısıyla bunlarla Müslümanlar arasında ilişkiler oluşmuştur.²⁹⁴

İsrailoğulları, aslında Hz. İbrahim'in torunlarından olduğu halde Mısır'a yerleşmişlerdir. Yüksek bir kültüre ve geleneğe sahip oldukları halde yüz yıllar boyunca orada kaldıkları için oranın putperest kültürü ile dejenere olmuşlardır. Günlük rahatlarından başka bir gaye tanımamışlardır. Korkak bir toplum haline gelmişlerdir. Bağımsızlık, hürriyet, iman, özgürlük gibi yüksek değerler uğruna mücadeleyi göze alamamışlardır.²⁹⁵

Nitekim Hz. Musa onların bu durumdan kurtulmaları için onlara şöyle dedi: *“Allah içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı, âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi”*²⁹⁶ sözleriyle onların milli ve dini değerlerini onlara hatırlattı. Onlar ise Hz. Musa'ya *“Ey Musa! Onlar orada buldukları sürece oraya asla dönmeyeceğiz. Git sen ve rabbin onlarla savaşın. Biz burada oturacağız.”*²⁹⁷ Bu iki ayette şunu anlıyoruz ki Hz. Musa'nın çağrısına uymadılar, davetini reddettiler. Kutsal topraklara dönmek istemediler. Ancak Mısırda yaşadıkları sürece de mezbelelik bir hayatı tercih ettiklerini görüyoruz.

4. Yahudiler

Hz. Musa'nın tebliğ ettiği ilahi dinin mensupları Yahudi ismi ile anılır. Yahudi kelimesi Hz. Yakup'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yahuda'dan gelmektedir. Önceleri bir şahıs ismi olan bu kelime sonra Yahuda soyuna mensup olanlar için kullanılmıştır. Ayrıca bu kabilenin yerleştiği yere de ad olmuştur. M.Ö 586-538 Babil esareti sonrasında ise İsrail (Yakub) nesli Yahudiler diye anılmaya Hz. Musa'nın tebliğ ettiği dine de Yahudilik denmeye başlamıştır. Yahudilik milli bir din olduğu için bu dinin mensuplarına Yahudiler dendiği gibi İsrailoğulları da denmektedir. Bu anlamda Yahudilerle İsrailoğullarının aynı millet olduğu

²⁹⁴ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/112.

²⁹⁵ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/129.

²⁹⁶ Mâide 5/20.

²⁹⁷ Mâide 5/22.

anlaşılmaktadır. Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde 15-20 milyon civarında Yahudi yaşamaktadır.²⁹⁸

Yahudiler hakkında en doğru bilgiyi şüphesiz Kur'an haber vermektedir. Hz. Musa firavunla amansız bir mücadeleye girmiş milletini arkasına alarak Mısır'dan çıkmış onları Sina ve Fara bölgelerine yerleştirmiştir. Hz. Musa İbranilere Allah aşkını yeniden aşlamış peygamberlik görevini yapmıştır. Daha sonra bunları Filistin'e götürmüş yüksek bir dağın tepesinden Yahudilere vadedilmiş toprakları göstermiş sonrada Lut Gölü çevresinde çetin savaşlar vererek onları buraya yerleştirmiştir.

Hz. Musa'ya inananlar, on iki kola ayrılmış ve on iki bölgeye yerleşmişlerdir. Kur'an-ı Kerim, bize Yahudileri şu şekilde anlatmaktadır. Hz. Musa'ya inananların on ikiye ayrılmış olduklarına şu ayet de delil olarak kabul edilir: *“Musa, milleti için su aramıştı; ‘Asanla taşa vur’ dedik; ondan on iki pınar fışkırdı, herkes içeceği yeri bildi. Allah'ın rızkindan yiyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”*²⁹⁹ Bu ayetin, şu hususlara da işaret ettiği kanaatindeyim. Bir mucize olarak taşın on iki yerinden suyun fışkırması ve her topluluğun kendi gözesinden içmesi Yahudi olan on iki grubun anlaşmazlık içinde olduğuna işaret etmektedir.³⁰⁰

Konu ile ilgili diğer ayetlerde Yahudilerin bazı davranışları hakkında Allah Teâlâ sık sık uyarılarda bulunmaktadır. Özellikle yeryüzünde fesat çıkarmamaları ve bozgunculuk yapmamaları hususunda uyarılmaktadırlar. Mesela, Yahudiler, tarihte peygamberlerini öldüren bir millet olarak bilinmektedirler. Bu konuyu Kur'an bize şöyle haber vermektedir: *“Allah'ın nimetlerine nankörlük ediyorlar haksız olduklarını bile bile peygamberlerini alçakça öldürüyorlardı. Evet, onlar hadlerini aşarak ilahi kuralları çiğniyorlardı.”*³⁰¹

²⁹⁸ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/134.

²⁹⁹ Bakara 2/60.

³⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/364.

³⁰¹ Bakara 2/61.

Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği ilahi mesajı (kitapları) tahrif etmişlerdir. Bu konuda Kur'an bize şöyle haber veriyor: *“Onlar (Yahudiler), Tevrat'taki kelimelerinin yerini değiştirdiler, anlamlarını bozup durdular.”*³⁰²

Bir başka ayette de bir zina olayındaki recmi kaldırmada ayeti tahrif ederek kelimeleri değiştirmişlerdir. Yahudiler, Tevrat'taki bazı kelimelerin yerlerini değiştirerek anlamlarını bozan kimselerdir.³⁰³ Allah onlardan söz aldığı halde ahitlerini bozanlardır. Bundan dolayı Yahudilere güvenilmez. Buna birkaç tane örnek ayet verecek olursak;

*“namazı kılmanız, zekatı vermeniz, anaya babaya iyi davranmanız vb. konusunda sizlerden söz almıştık. Pek azınız hariç diğerleri sözünü bozdu.”*³⁰⁴

*“Birbirinizin kanını dökmeyeceğiniz ve birbirinizi yurtlarından çıkarmayacağınıza dair söz almıştık.”*³⁰⁵ *“Bütün bunlardan sonra yine de siz birbirinizi öldürüyorsunuz. Bir kısmınızı yurtlarından çıkarıp sürüyorsunuz.”*³⁰⁶

Bu konudaki ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahudiler, verdikleri sözlerde durmadılar. Gerekğinde Allah'ın kitabındaki ayetleri menfaatleri için kullanıp onları gizlediler. Örnek vermemiz gerekirse; *“Allah'ın indirdiği Tevrat'taki bir kısım bilgileri gizleyen basit dünya menfaatini ona tercih eden şu Yahudiler yok mu işte onlar karınlarını sadece ateşle doldururlar.”*³⁰⁷

Yine bir başka ayette ise *“İndirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitap'ta insanlara açıkladıktan sonra, gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah lanet eder, hem lanetçiler lanet eder...”*³⁰⁸

Müfessirlerin çoğuna göre burada Yahudiler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, Tevrat'taki ayetleri ve menfaatlerine ters gelen hükümleri gizlemişlerdir. Bile bile Tevrat'ı yanlış yorumlamışlardır.³⁰⁹

³⁰² Mâide 5/13.

³⁰³ Mâide 5/41.

³⁰⁴ Bakara 2/83.

³⁰⁵ Bakara 2/84.

³⁰⁶ Bakara 2/85.

³⁰⁷ Bakara 2/174.

³⁰⁸ Bakara 2/159-160.

³⁰⁹ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/245.

5. Hristiyanlar

Hız. İsa'nın tebliğ ettiği dine Hristiyanlık denilmiştir. Bu dinin mensuplarına Nasârâ ismi verilmiştir. Hristiyan kaynaklarına göre Hız. İsa'nın doğduğu yerin adı olan Nâsıra'dan dolayı Nasranî çoğuluna göre ise Nasârâ denilmiştir.

Kur'an'da sadece Hristiyanları anlatan birkaç tanesi şunlardır: “Allah Meryem oğlu Mesih'in kendisidir diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesih 'ey İsrail oğulları benimde sizin de olan rabbinize iman edin' demişti.”³¹⁰ “Allah, Meryem oğlu Mesih'in ta kendisidir' diyenler, şüphesiz hakikati inkâr etmiş olurlar. De ki eğer Allah Meryem oğlu Mesih'i ve anasını ve dünyada olanları yok etmek istese kim Allah'ın gücüne karşı durabilir.”³¹¹ Hristiyanlar, bu sözleri ile Allah inancını açıklayıp ve Mesih'i ilah olarak ilan etmişlerdir. Hâlbuki Hız. İsa, milletine Allah'a kul olduğunu ve tevhidi telkin etmiştir.³¹²

Yine Kur'an'ın ifadesine göre Hristiyanların inanç sisteminde İsa Allah'ın oğludur.³¹³ Bir başka Hristiyan topluluğun “Allah için üçüncüsüdür” inancı, tamamen küfürdür.³¹⁴ Hristiyan topluluklardan bir diğeri ise İsa ve annesini ilah edinenlerdir.³¹⁵ Ayrıca Hristiyanların din adamlarını da ilah edindiklerini Kur'an bize haber vermektedir.³¹⁶ Savundukları bu görüşlerinden dolayı Allah, Hristiyanları 'kâfirler' olarak itham etmektedir.

Hristiyanlarla ilgili nazil olan ayetler incelendiğinde onların şirk içerisinde olduğu görülmektedir. Zira Hristiyanlar, Allah'a inanmakla beraber ona oğul isnat etmektedirler.³¹⁷ Onların bu görüşleri, bir insanı ilah kabul etmek demektir ki bu İslam'ın en temel ilkelerine ters düşmekte ve Allah'ın bize haber verdiğine göre teslisi kabul edenler, kâfir olmaktadır.³¹⁸ Gerek Hız. İsa ile annesi Hız. Meryem'i³¹⁹

³¹⁰ Mâide 5/72.

³¹¹ Mâide 5/17.

³¹² Mehmet Aydın, “Hristiyanlık” Maddesi, *DİA*, C: XVII, s. 345-348.

³¹³ Tevbe 9/30.

³¹⁴ Mâide 5/73.

³¹⁵ Mâide 5/116.

³¹⁶ Tevbe 9/31.

³¹⁷ Âl-i İmrân 3/79-80; Mâide 5/17, 72; Tevbe 9/30-31.

³¹⁸ Nisâ 4/171-172; Mâide 5/73.

³¹⁹ Mâide 5/75, 119.

ve gerekse din adamlarını Allah'ın dışında ilahlar edinenlerin³²⁰ şirk içerisinde oldukları açıktır. Ki Kur'an bunlara kâfir demektir.³²¹

Ahiretteki kurtuluş konusunda Kur'an-ı Kerim'in özellikle üzerinde durduğu vazgeçilmez şartlar; Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, Kur'an'ın öğretisini tanımak Allah'ın rızası olduğu güzel işleri yapmaktır. Özellikle bu konuda Bakara 2/136, 137 ve Nisâ 4/47, 116, 136, 150, 152, 171, 173 ayetlerine bakılmalıdır.³²²

Yukarıdaki ayetlerden ve Kur'an'ın diğer ayetlerinden anladığımız kadarıyla bugünkü ehli kitap gerek iman gerekse amel açısından açıkça şirktedir. Allah da şirki affetmiyor ve peygamberler arasında ayırım yapan, Kur'an öğretilerini kabul etmeyen ikisi arasında orta bir yol bulmaya çalışanları küfürle nitelendiriyor. Ve gerçek kâfirler diyor.³²³

6. Sâbiiler

Kur'an-ı Kerim'i incelediğimiz zaman birçok milletten ve ümmetten bahsettiğini görürüz. Kur'anî kavramların içerisinde Sabiilerden üç yerde bahsedilir. Önce bu kelimenin lügatteki ve ıstılahtaki manalarına bakmamız faydalı olacaktır. *Sabiî* kelimesinin aslını teşkil eden sa-be-e (muzarisi: yas-be-ü, masdarı: subu') fiilinin 'güneş doğdu, çocuğun dişleri çıktı' gibi karşılıkları vardır. Ancak 'dinden çıktı, başka dine girdi' şeklindeki anlamı daha yaygındır. İstılahta ise din değiştirene Araplar, 'sabi' derlerdi. Örnek vermemiz gerekirse müşrikler Hz. Muhammed (s.a.v.)'e peygamberlikle görevlendirilince sabi, Müslüman olanlara mesbuv demişlerdi.³²⁴

Sabiî kelimesinin Araplar arasında çokça kullanıldığı hatta Ebû Zer el-Gıfârî Mekke'ye geldiğinde 'sabi dediğiniz kişiyi bana gösterir misiniz?' diye sormuştu.³²⁵ Ancak Sabiî kelimesinin Müslümanlar tarafından da iyi karşılanmadığı ve bu lafzı reddettikleri bilinmektedir. Çünkü Kureyş müşrikleri Müslümanlarla alay etmek için ve Müslümanları rencide etmek için bu kelimeyi sıkça kullanırlardı. Bunun en güzel

³²⁰ Âl-i İmrân 3/63; Tevbe 9/31.

³²¹ Mâide 5/72-73.

³²² Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/136.

³²³ Nisâ 4/150-151.

³²⁴ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2004, I/128.

³²⁵ Müslim, "Fadâilü's-Sahâbe", 132.

örneği de Hz. Ömer Müslüman olunca Kureyş müşrikleri ‘Ey Kureyş! Bakınız, Ömer b. Hattab Sabiî olmuş’ diye bildirince Hz. Ömer şöyle buyurdu: ‘Sen yalan söylüyorsun. Ben Sabiî olmadım. Ben Müslüman oldum’ demiş ve tepki göstermiştir.³²⁶

Kur’an-ı Kerim’de ise Sabiîler hakkında bilgi verilen ayet-i kerimeler şunlardır: “İman edenlerle, Musa dinini kabul edenler, Nasranîler, Sabiîler içinde Allah’a ve ahiret gününe inananlar ve yararlı işler işleyenler, nezd-i ilahideki mükâfatlarına erecekler ve hiçbir korkuya uğramayacaklar, hiç de mahzun olmayacaklardır.”³²⁷ “İman ettiklerini söyleyen münafıklar Yahudi olanlar, Sabiîler ve Hristiyanlar Allah’a ve ahiret gününe yürekten inanır, iyi ve yararlı işler yaparlarsa onlara bir korku yoktur ve onlar asla üzülmeceklerdir.”³²⁸ “Hiç şüphe yok ki Allah kıyamet günü inananların Yahudi olanların Sabiîlerin, Hristiyanların, Mecusilerin ve Allah’a ortak koşanların arasını ayıracak her birine hak ettiği karşılığı verecektir. Allah onların yaptıkları her şeyi görüp bilmektedir.”³²⁹

Kur’an’da zikredilen Sabiîlerin menşeleri ile ilgili de farklı görüşler vardır. Bazıları onları Hz. Nuh’a, Hz. Şit’e ve Hz. İbrahim’e ulaştırırlar ve onları kitabelerden olan Yahudi ve Hristiyanlara nispet ederler. Ancak kabul gören görüşe göre onlar Hanif dinine mensuptular. Kur’an-ı Kerim’deki ifadelerden de anlaşıldığına göre onlar, hususi dinleri olan bir cemaattir. Çünkü Yahudiler ve Hristiyanlar gibi din sahipleri arasında zikredilmişlerdir.³³⁰

Şehristani (ö. 548/1153), Sabiîleri, İbrahim peygambere tabi olan Hunefanın mukabili olduğunu söyler. İbn Hazm (ö. 456/1064) da, “Onlar, Hz. İbrahim’in peygamberliğini kabul etmezler” demektedir. Mes’ûdî (ö. 345/956)’nin ifadesinden de anlaşıldığına göre Harran Sabiîlerinin heykelleri arasında, İbrahim’in babası Azer’in de bulunması, onların İbrahim’e muhalefet ettiklerini gösterir. Yine aynı müellif, bu mezhebi ihdas edenin de ismini vermektedir. Sabiîlerin, Hazreti Âdem, Nuh, Hermes (İdris), Azimun (Şis), Yahya gibi zevatı peygamber addettikleri

³²⁶ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Mektebetü’l-Meârif, Beyrut, 1991, III/81-82. Ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, “Kur’an-ı Kerim ve Sâbiîler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: X, Ankara 1962, s.s. 103-116.

³²⁷ Bakara 2/62.

³²⁸ Mâide 5/72.

³²⁹ Hac 22/17.

³³⁰ Şinasi Gündüz, “Sabiîlik” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2008, C: XXXV, s. 341-344.

zikredilmektedir.³³¹

Ebû Bekir el-Cessas (ö. 370/981) ise Sabîler hakkında şunları söylemiştir: “Kendilerine Sabîî adı verilen bir grup vardır ki onlar Harran bölgesinde otururlar, putperesttirler, hiçbir peygambere inanmazlar, ehli kitap değillerdir, kestikleri yenmez, kadınları ile evlenilmez.”³³²

Bu bilgilerden sonra Sabîler hakkında şöyle bir kronolojik neticeye varabiliriz:

1. Aslında bir münzel dinden iktibas ve inhiraf
2. Ruhaniyete ibadet (Melaikeye)
3. Yıldızlara ibadet
4. Putlara ibadet

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılıyor ki, Sabîler muhtelif dini, felsefi ve siyasi tesirler altında kalarak değişikliğe uğrayan ve bu değişiklik neticesinde de gizlilik iktibas etmiş bir mezheptir. Sabîleri küfre götüren temel neden, hem iman yönünde Allah’ın dışındaki varlıklara, yıldızlara ve putlara ibadet etmeleri hem de amel yönünden İslam’ın temel öğretisi olan şüphe götürmeyen ibadetlerdeki yanlışlıklardır. Yani tavır ve davranışlarında Kur’an’ın reddettiği şirke düşmüş olmaları Allah’ın dışındaki varlıklara, yıldızlara ve putlara inanmalarındır.

7. Müslümanların Konumu

İki kelime vardır ki çok önemlidir. ‘Mümin’ ve ‘Müslüman’. Bu iki kelime zaman zaman günlük hayatımızda birbiri yerine kullanılsa da birbirinin aynı değillerdir. Meşhur olan Cibril hadiste Cebrail temiz giyimli bir insan suretinde Peygamberimiz sahabilerle sohbet ederken yanına gelip ona: ‘İman nedir?’ diye sormuş, Peygamberimiz (s.a.v) de “Allah’a, O’nun meleklerine, O’nun kitaplarına, O’nun peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere, öldükten sonra dirilmeye iman etmektir” demiştir. Sonra o insan suretindeki melek doğru dedin dedi ve Peygamberimize: ‘İslam nedir?’ diye sordu. O da ‘Kelimeyi şehadet getirmek, namaz

³³¹ Râzî, *Meîâtîhu’l-Gayb*, XXI/233-234.

³³² Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’an*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1996, II/401.

kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hac yapmaktır' buyurdular. Bunun üzerine insan suretindeki melek doğru dedin dedi...³³³

Bu hadisteki peygamberimizin tariflerine bakıldığında imanla İslam'ın aynı şeyler olmayıp, aralarında azda olsa farkın olduğu görülmektedir.

Bu yönde bize Kur'an şöyle haber veriyor: *"İman ettik dediler. Sen onlara de. Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah ve resulüne itaat ederseniz o yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz. Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir."*³³⁴

Mezkûr ayet incelendiğinde bu iki kavramı da görebiliyoruz: a- Mümin, b- Müslüman

Mümin: Allah'ın resulüne indirilen dini bir bütün olarak eksiksiz kabullenen ve dil ile ikrar kalp ile tasdik eden kişidir. Hz. Muhammed'e indirilene ve Allah'ın resulünün tebliğ ettiği ilahi mesajı hayatına tatbik edip gereğini yapana da Müslüman denir.

İslam ise Allah'ın resulüne vahiy yoluyla bildirilen dinin adıdır. Bu dine iman edip, gereğini yapanlara da Müslüman denir.

Ancak İslam kelimesi sözlükte 'boyun eğmek, teslim olmak' demektir. Ayetin ifade ettiği bedevilerin yaptığı da bu manayı teyit etmektedir. Hucurât 49/15'ten anlaşıldığı kadarıyla bir kimsenin gerçekten iman etmiş olması için o insanda şu inanç ve davranışların olması gerekmektedir:

1. İslam'ın taleplerini yerine getirirken bunların Allah ve resulünün emirleri olduğuna, Allah'tan geldiğine, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacağına inanmak.
2. Bu inançtan asla şüpheye düşmemek, aklen ve kalben mutmain olmak.
3. İslam'ı ve Müslümanları korumak gerektiğinde dinin güçlenmesi için malını ve gerektiğinde canını verebilecek manevi kıvamda olmak.

Mevzu bahis ayetteki 'Biz iman ettik' diyen bedevi henüz cihatla sınanmamış, niyeti acaba ne idi? Ganimetten pay almak mı yoksa kendini emniyete

³³³ Buhârî, "İman", 1; Müslim, "İman", 1.

³³⁴ Hucurât 49/14.

almak mı olduğu bilinmediği için Allah, Peygamberine hitaben ‘siz teslim olduk’ deyin dediğini bu doğrultuda daha iyi anlamış oluyoruz.³³⁵

Mezkûr ayetten nüzul sebebi de göz önüne alındığında şu neticeye varılmaktadır: Hiçbir dünyevi menfaati düşünmeksizin İslam’ı kâmil manada yaşayan Müslüman aynı zamanda mümindir. Bu manada Müslüman ve mümin kavramlarının eş anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Eski sıbyan mekteplerinde çocuklara sorup ve öğrettiğimiz şu soruya “sen Müslüman mısın?” çocuğa öğretilen doğru cevap “evet ben mümin ve Müslümanım.” Bu ifadeler Hucurât Sûresi 14 numaralı ayette geçmektedir.

Bu girişten sonra Müslümanlar da kendisine kitap verilen, peygamber gönderilen bir topluluktur. Kitabı Kur’an, peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v)’dir. Son din İslam, kitap Kur’an ve son peygamber de Hz. Muhammed (s.a.v)’dir.

Allah’ın istediği ve Peygamber’in tarif ettiği vasıflarını Kur’an’ın ortaya koyduğu Müslüman kimdir?

A) Müslüman, Allah’ın zatına ve sıfatlarına iman edendir. Bunu dili ile ikrar, kalbi ile tasdik eden, akli ile teyit edendir. Kur’an-ı Kerim’de “... Öyleyse siz Allah’a ve resulüne iman edin”³³⁶ denilmektedir.

Bir diğer ayette de “Hayır! Rabbine ant olsun ki onlar anlaşmazlığa düştükleri konularda seni hakem olarak kabul etmedikçe ve verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı bir burukluk duymaksızın sana yürekten teslim olmadıkça iman etmiş sayılmazlar”³³⁷ buyrulmaktadır.

Bu ikinci ayetin nüzul sebebine baktığımızda Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) ile bahçe komşusu hakkında nazil olmuş olduğunu görürüz. Aralarında su yüzünden bir anlaşmazlık çıkmıştır. Hz. Peygamber’e başvurular. O da “Zübeyir, bahçeni sulayıp bitirdikten sonra suyu sal komşun da bahçesini sulasın” deyince komşu bu kuralın dini hüküm koyma değil sulh etme mahiyetinde olduğunu düşünmüş ve Hz.

³³⁵ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, V/43-44.

³³⁶ Âl-i İmrân 3/179.

³³⁷ Nisâ 4/65.

Peygamber'in Zübeyr'in tarafını tuttuğu kanaatine varmış olacak ki bu ayet nazil olmuştur.³³⁸

Bu ayetten bir Müslüman olarak şunları anlıyoruz: Bir anlaşmazlık olduğunda Rasûlullah'a başvurmak onun hükmüne tabi olmak. Bir diğeri de Hz. Peygamber, bir hüküm verince onu kabullenmek, başkaldırıp itiraz etmemektir.

B) Müslümanın imanı, korku ve yeis halinde olamaz.

Hür iradesiyle inanmalı, ikrah ve şüphe ile olmamalıdır. Müslümanlar sadece Allah'tan korkan başka hiçbir varlıktan korkmayandır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: *"Ey Yahudiler! Gerçekleri söyleme hususunda insanlardan, dindaşlarınızdan korkmayın. Yalnız benden korkun"*³³⁹ denilmektedir.

Bu ayet her ne kadar özelde Yahudileri muhatap alıyorsa da genelde inanan herkese hitap etmektedir. İnanırken ve Allah'ın kitabında var olanı tatbik ederken hiç kimseden korkmamak gerekir. Ayet bunu ifade etmektedir. Kible konusundaki Bakara Sûresi'nin 150 numaralı ayeti de bunu teyit etmektedir.

C) Müslüman, iman esaslarında hiçbir ayırım yapmadan tamamına inanandır. Müslüman, Kur'an'ın da haber verdiği üzere Yahudi ve Hristiyanlar gibi peygamberlerin, kitapların ve ayetlerin bazısına inanıp bazısına inanmamazlık etmez. Bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle söylemektedir: *"... Yoksa kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"*³⁴⁰ Buradaki istifham, istifham-i inkarıdır. Mana şöyle olur: *"Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz."*

Bir başka ayette de: *"Allah'ın elçisi ve müminler rablerinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. Onun elçileri arasında ayırım yapmayız ve işittik, itaat ettik, bağışlamayı dileriz Rabbimiz. 'Gidiş sanadır' dediler."*³⁴¹

Bu ayet bize örnek olan Hz. Peygamber ve onun yanındaki ensar ve muhacirin nasıl iman ettiklerini bildirirken, bir Müslümanın da günümüzde nasıl iman etmesi gerektiğini göstermektedir. Ancak Müslümanların dışındaki Ehl-i

³³⁸ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, I/90.

³³⁹ Mâide 5/44.

³⁴⁰ Bakara 2/85.

³⁴¹ Bakara 2/286.

kitabın nasıl iman ettiğini de bize şu ayet haber vermektedir: “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah ile peygamberleri arasını ayırmak isteyen, ‘Bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz’ diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır. Kâfirlere ağır bir azap hazırlamışsınızdır.”³⁴² Ayetin ifade ettiği gruplar, Ehl-i kitaptır. Ancak bazı müfessirler, ayetin dört gruba hitap ettiğini ifade etmektedirler: müşrikler, Ehl-i kitap, münafık ve mutlak anlamda kâfirlerdir.³⁴³

Ancak bu iki ayetten sonra ise hemen Müslümanın inanç şeklini Allah şöyle açıklıyor: “Allah’a ve peygamberlerine iman edip, onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayana gelince işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir...”³⁴⁴ İşte Müslümanın imanı bu ayetin tarif ettiği şekilde olmalıdır.

D) Müslüman şu vasıfları üzerinde toplayan kimsedir: Allah’ın, Kur’an’daki emirlerine sınıksız sarılan ve yasaklardan da kaçınılması gerektiği şekilde kaçınandır. Kur’an ışığında örnek verecek olursak; “Ey iman edenler! Sizden kim dinden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki ‘Allah onları sever, onlarda Allah’ı sever. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır. Allah yolunda cihat ederler, hiç kimsenin kınamasından korkmazlar.” Bu ayet, Müslümanın vasıflarından bazılarını sayıyor. Yani bir Müslüman, Müslüman oldu diye kimsenin başına kakamaz. Ayetin başında ifade ettiği toplumsa ‘münafıklardır’.³⁴⁵

Ancak ayet özetlenecek olursa, bu ayette bir Müslümanın altı vasfi yer almaktadır:

1. Müslümanlar Allah’ın sevgili kullarıdır. Allah’ın kulunu sevmesi, onun yaptığı ibadetleri ona hoş göstermesi, kulunda ibadet hayatını canlı tutması.

2. Onlar da Allah’ı severler. Allah sevgisi onun yüceliğini ve nimetlerini düşünme neticesinde kişinin kalbinde oluşan bir duygudur ki bu da Allah sevgisidir.

3. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü yani şefkatli ve merhametlidirler. Onlara karşı kuvvete başvurmazlar.

³⁴² Nisâ 4/150-151.

³⁴³ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, II/172.

³⁴⁴ Nisâ 4/152.

³⁴⁵ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, II/290.

4. Kâfirlere karşı da vakarlıdırlar. Yani İslam düşmanlarına karşı sert, dirençli ve tavizsizdirler.

5. Allah yolunda gerektiğinde malları ve canları ile cihat ederler.

6. Hak uğrunda cihat ederken hiçbir kınayanın kınamasından da korkmazlar.³⁴⁶

E) Müslüman ibadetlerini huşu içerisinde yapan ve hayra engel olmayandır.

Müslüman yaptığı ibadetlerden huzur alan, ibadetine riya mikrobunu bulaştırmayan kimsedir. Nitekim bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: *“Onlar (müminler), huşu içinde olmalıdır.”*³⁴⁷

Bir başka ayette de ibadette huşu kaybolunca Allah'ın uyarısıyla karşı karşıya kalınacağı bildirilir. Mesela: *“O namaz kılanlara veyl olsun. Onlar namazlarını vaktin sonuna bırakırlar ve onlar gösteriş için namaz kılarlar. Yardıma da engel olurlar.”*³⁴⁸ Bu ayetlerde Taberî (ö. 310/923)'ye göre aslında üç ana nokta vurgulanmıştır: Namaz kılanların namazın özünden uzak olmaları, ibadetlerinde halka gösteriş yapmaları ve yardıma engel olmalarıdır.

Burada geçen 'sâhûn' kelimesi, unutmaya manasına geldiği gibi, önemsememe manasına da gelir. Taberî, 'sâhûn' kelimesini, ciddiye almayanlar, başka şeylerle meşgul olmayı namaza tercih edenler şeklinde tefsir etmiştir.³⁴⁹

Namazın özünden uzak kalmasının bir diğer sebebi de altıncı ayette “riya” kavramı ile ifade edilen halka gösteriş yapma eğilimidir. Taberî, 'Mâûn' kelimesinin ise bu bağlamda insanlara iyilik, hayır, nimetlerin paylaşılması gibi anlamları kuşatan genel bir ifade olduğunu belirtir.³⁵⁰ Bizde 'mâûn' kavramı, genellikle 'hayır' kelimesiyle ifade edilmektedir.³⁵¹

F) Şu vasıflar da Müslümanın dünyadaki özelliklerindedir:

1. Yalancı şahitlik yapmaz. Allah için adil şahitler olurlar. Şeref ve vakarlarını korurlar. *“Allah'ın o sevgili kulları yalan yere yemin etmezler. Boş ve*

³⁴⁶ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, II/296-297.

³⁴⁷ Mü'minûn 2.

³⁴⁸ Mâûn 107/4-7.

³⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX/31.

³⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX/313-320.

³⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX/313-320.

anlamsız bir şeyle karşılaştıklarında şeref ve vakarını koruyarak oradan uzaklaşırlar.”³⁵²

“Ey iman edenler! Allah için adil şahitler olunuz. Aleyhinize de olsa ebeveyninizin aleyhine de olsa yakınlarınızın aleyhine de olsa şahitlik edeceğiniz kimse ister zengin olsun, ister fakir olsun boş arzu ve hevesinize uyararak adaletsizlik yapmayınız.”³⁵³

2. Müslüman, yetimleri ve ihtiyaç sahiplerini doyurur. İhtiyaç sahiplerine yardım ederler. *“Biz ancak Allah rızası için yemek yediririz, ancak biz sizden herhangi bir karşılık beklemiyoruz’ derler.*”³⁵⁴

3. Müslüman, kızgınlığını yener ve affedici olur. *“Onlar, varlıkta ve darlıkta mallarını hayırlı işlerde harcarlar. Öfkelerini yenerler. İnsanları affedip bağışlarlar.*”³⁵⁵

4. Müslüman, sabırlı olur ve verdiği sözde durur. *“Ey iman edenler! Allah yolunda zorluklara ve sıkıntılara sabredin. Düşmanlarla ve birbirinizle sabır konusunda yarışın ve düşmana karşı gerekli hazırlığı yapın...”*³⁵⁶

5. Müslüman, müminleri bırakıp, kâfirleri dost edinmez. *“Öyle ki münafıklar müminleri bırakıp kâfirleri dost edinirler. Onlarla birlik olurlar. Onların yanında yer almakla bir şeref bulacaklarını zannediyorlar. Bilin ki bütün şeref Allah’ındır.*”³⁵⁷

6. Müslümanlar, ibadetlerini ihlaslı ve eksiksiz yerine getirirler. Bunu yaparken riyadan kaçınırlar. *“Müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar namazlarında derin bir saygı içindedirler. Boş sözler, faydasız şeylerden uzak dururlar. Her türlü kötülükten korunmak için çaba harcarlar. İffetlerini korurlar.*”³⁵⁸

7. Müslümanlar diğerkâmdırlar. Diğer Müslümanları severler. Gerektiğinde onları kendilerine tercih ederler. Onlara verilen ganimetlerden dolayı içlerinde bir kıskançlık duymazlar. Hatta kendileri muhtaç bile olsalar bu muhacirleri kendilerine

³⁵² Furkân 25/72.

³⁵³ Nisâ 4/135.

³⁵⁴ İnsân 76/9.

³⁵⁵ Âl-i İmrân 3/134.

³⁵⁶ Âl-i İmrân 3/200; Bakara 2/177, 153.

³⁵⁷ Nisâ 4/139, 144.

³⁵⁸ Mü’minûn 23/1-5.

tercih ederler. Nefislerini kıskançlık ve cimrilik duygularından arındıran bu kimseler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.³⁵⁹

8. Müslümanlar sadece Allah'a kulluk yapar (ibadet eder). Yardımı sadece Allah'tan beklerler. "*Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım bekleriz.*"³⁶⁰

Netice olarak Müslüman, Allah'ın ilahi mesajda vaz ettiği hikmetleri pratikte Hz. Peygamber'in tatbik ettiği şekilde tatbik edendir.

³⁵⁹ Haşr 59/9.

³⁶⁰ Fâtiha 1/5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH KATINDA KÂFİRLERİN DURUMU

1. KÂFİRLERİN DÜNYADAKİ DURUMU:

Kâfirlerin dünyadaki durumlarını altı maddede özetlemek mümkündür.

1.1. Lanetlenme

Kâfirler, Allah'a karşı gelmeleri, kendi nefislerine ve bütün yaratılanlara zulmetleri, bunca nimete karşı nankörlük yapmaları nedeniyle dünyada Allah'ın ve meleklerin lanetine muhatap olmuşlardır. Kur'an-ı Kerim, bu konuyu şöyle ifade etmektedir: *“İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayet yolunu kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah hem de bütün lanet ediciler lanet eder.”*³⁶¹ *“Gerçekleri inkâr edip de o halde ölenler var ya işte Allah'ın, meleklerin, insanların laneti onların üzerinedir.”*³⁶² Bu ayetin öncesindeki ayetlere baktığımız zaman bu ayet özelde Ehl-i kitaptan olup Allah'ın ayetlerini inkâr edenleri muhatap alırken, yani Ehl-i kitap kâfirlerine genelde bütün kâfirleri muhatap almaktadır. Allah'ın meleklerin ve onların küfründen dolayı zarar gören insanların laneti kâfirlerin üzerine olduğunu Allah haber vermektedir. *“Onların (kâfirlerin) cezası, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların lanetine uğramalarıdır.”*³⁶³ Bu ayette geçen **أَجْمَعِينَ** kelimesinin Allah, melekler ve insanlara bağlanacağı gibi sadece insanlara da bağlanabilir. O zaman da mana şöyle olur: *“İşte onların cezası hem Allah'ın hem meleklerin hem de insanların lanetine uğramalarıdır.”*

1.2. Şeytanın Onlara Musallat Kılınması

Kâfirlerin dünyadaki durumlarından (cezalarından) biri de Allah'ın şeytanı küfürleri neticesinde onlara musallat etmesidir. *“Görmedin mi? Biz şeytanları o kâfirler üzerine musallat ettik. Onları günaha kışkırtıp duruyorlar.”*³⁶⁴ Yüce Allah'ın şeytanları bu ayette geçtiği şekli ile onların üzerine göndermesi iki şekilde

³⁶¹ Bakara 2/159.

³⁶² Bakara 2/161.

³⁶³ Âl-i İmrân 3/87.

³⁶⁴ Meryem 19/83.

yorumlanır. Birinci yoruma göre bundan maksat, kâfirlerin inkâr ve isyanda direndiklerinden dolayı Allah'ın onları şeytanlara karşı korumamasıdır. Bu konuda şu ayete bakabiliriz: *“Aslında benim size istediğimi yaptırarak gücüm yoktu. Ben sadece sizi (kötü işleri yapmaya) çağırıyordum sizde bana uyuyordunuz. Şimdi beni kınayıp suçlamaya kalkmayın kendinizi suçlayın.”*³⁶⁵

Bir diğer görüşe göre ise Allah'ın şeytanları kâfirlerin üzerine musallat kılmasıdır. Kâfirler inat ve ısrarla inkârlarını Allah ve resulüne karşı sürdürürlerse düşmanlıklarını devam ettirirlerse Allah da onlara şeytanları musallat kılar. Kur'an'da *“Kim rahman olan Allah'ın zikrinden (Kur'an'dan) yüz çevirirse biz ona bir şeytanı, şeytan tabiatlı birini yoldaş ederiz. Artık ondan hiç ayrılmaz. O şeytanlar onları doğru yoldan alı koyar ama onlar doğru yolda olduklarını sanırlar”*³⁶⁶ ayeti bize ışık tutmaktadır. Bu ayetlerden şu sonuca gidebiliriz; şeytan meleğin yaptığı işin tersini yapar. Allah'tan ve onun mesajından yüz çeviren birine musallat olan şeytan ve şeytanlar onu sürekli Allah'tan uzaklaştırır. Ancak o doğru yolda olduğunu zanneder. Çünkü bu hissede ona şeytan vermektedir. Yaptığı her şeyi ona şeytan güzel gösterir. Ancak akıbeti felaket olur.³⁶⁷

Şeytanlaşmış insanların şeytanla olan diyaloglarını Allah Teâlâ başka ayetlerde şöyle haber veriyor: *“Şeytan onlara (kötü) işleri güzel gösterip kendilerini doğru yoldan saptırmıştı.”*³⁶⁸; *“Şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi.”*³⁶⁹ *“Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş böylece onları yoldan alıkoymuş, bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar.”*³⁷⁰; *“O vakit şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, ‘bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yok ben de sizin yanınızdayım’ demişti.”*³⁷¹ Bu ayetleri ve benzeri diğer ayetleri bir bütün olarak düşündüğümüz de şeytan kâfirlerin amellerini kendilerine güzel gösterip dünyada sapkınlık ve küfürlerinin artmasını sağlamak için her an onlarla beraberdir. *“Şeytan insana ‘kâfir ol’ der. İnsan küfre girince de ‘ben senden uzağım. Ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım.’”*³⁷² Allah Teâlâ, bu ayette şeytanın insanı nasıl küfre

³⁶⁵ İbrâhîm 14/22.

³⁶⁶ Zuhruf 43/36-37.

³⁶⁷ Karaman 'vd', Kur'an Yolu, IV/776.

³⁶⁸ Ankebût 29/38.

³⁶⁹ En'âm 6/43.

³⁷⁰ Neml 27/24.

³⁷¹ Enfâl 8/48.

³⁷² Haşr 59/16.

düşürdüğünü sonuçta da terk edip bırakıp gittiğini ifade etmektedir. “*İnsan şeytana uyup Kur’an’dan yüz çevirince kızgınlaşır.*”³⁷³ Şeytan insana fakirliği, kötülüğü emreden, onu Allah’a kul olup cenneti kazanmadan engelleyip cehenneme sevk eder. Şeytanlaşan insanlarda aynen şeytanın görevini yapar. Kişinin kötü amellerini ona güzel gösterir. Fani olan dünya varlıklarını da ona dünyada ebedileştirecek zannını verir.

1.3. Öfke/Hiddet

Kâfirlerin dünyada ki tavır ve davranışlarından birisi de kâfirlerin Müslümanlara karşı öfkeli ve hiddetli olmalarıdır. Kur’an-ı Kerim şöyle ifade etmektedir: “*Size gelince işte siz onları seviyorsunuz. Ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitapların tamamına inanıyorsunuz, onlar sizinle karşılaştıklarında; inandıklar derler, yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırıyorlar. Deki; öfkenizden çatlayın! Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir.*”³⁷⁴ Bu ayetin ilk bölümünü müfessirler şöyle yorumlamaktadırlar. Siz onları seversiniz, yani onların Müslüman olmalarını istersiniz. Onlar sizi sevmezler, sizin kâfir olmanızı isterler. Hâlbuki Müslüman olmak her şeyden hayırlıdır. Kâfir olmaksızın her şeyden kötüdür.³⁷⁵ Onlar yalnız kaldıklarında ise Müslümanlara olan kinlerinden dolayı öfkelerinden parmaklarını ısırırlar.³⁷⁶

Aşağıda manasını verip yorumlamaya çalışacağımız şu ayet, kâfirlerin Müslümanlara karşı öfkelerine önemli bir örnektir: “*Size bir iyilik bu onları (müşrikleri ve kâfirleri) üzer. Ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler. Eğer sabreder sakınırsanız onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Allah onların yaptıklarını çepre çevre kuşatmıştır.*”³⁷⁷

Kur’an-ı Kerim’in muhtelif ayetlerinde müminlerin birbirlerinin dostları olduğu haber verilmektedir. Aynı zamanda bunların dışındakilerin ister Ehl-i kitap (Yahudi ve Hıristiyan) ister dinsiz olsun Müslümanların hayatı önem taşıyan sırlarını bilmemeleri gerekiyor. Çünkü bunlar Müslümanların dostları değillerdir. Genellikle

³⁷³ A’râf 7/175.

³⁷⁴ Âl-i İmrân 3/119.

³⁷⁵ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, IV/39.

³⁷⁶ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, I/660.

³⁷⁷ Âl-i İmrân 3/120.

onlar birbirlerinin dostlarıdır. Kur'an bunları dost edinmemenin gerekçesini ise özet olarak şöyle açıklıyor:

Müslümanlardan olmayanlar, sürekli Müslümanların aleyhinde çalışırlar. Onlara zarar verme ve içlerinde fesat çıkarmak isterler onun için çalışırlar.

Müminlerin sıkıntıya düşmelerinden memnuniyet duyarlar.

Müminlerin aleyhinde sürekli olarak propaganda yaparlar.

Müminler herkesin iyiliğini istedikleri halde onlar, müminlerin iyiliklerini istemezler, onları asla sevmezler.

Müminler ilahi kitapların tamamına inanır ve bu kitapların mensuplarına saygılı davranırlar. Yahudi ve Hıristiyanlar ise sadece kendi kitaplarına inandıkları halde Kur'an'a inanmazlar. Müslümanlara kin duyar ve şiddet uygularlar.³⁷⁸ Ayette geçen kâfirler ve münafıklar; Müslümanların refahına, başarısına, zaferine içlerindeki kin ve hiddetten dolayı asla tahammül edemezler. Ancak buna rağmen Müslümanların sabırlı olmaları, onlara karşı dikkatli olmaları halinde onlar Müslümanlara hiçbir zarar veremezler. Bu konuda *“Sen kötülüğü en güzel olan davranışla sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık olan kimse sıcak bir dost oluvermiş”*³⁷⁹ ayeti bize yol göstermektedir. Burada da Müslümanın ne yapması gerektiğini Allah haber vermiştir.

1.4. Mal İnfak Etme Üzüntüsü

Kâfirlerin dünya hayatındaki durumlarından biri de mal infak etmekten dolayı üzüdürler. Çünkü onlar cimridirler. Kur'an-ı Kerim bu konuyu şöyle ifade etmektedir. *“Şeytan sizi sadaka (infak) vermekle fakirleşeceğinizi ve daima cimriliği emreder.”*³⁸⁰

Cimrilik kâfirlerin sıfatlarından biridir. Şeytanla da sürekli bir beraberlikleri vardır. Onun için şeytan ancak kâfirlere cimrilik telkin eder. Onları kötülük yapmaya teşvik eder. *“Ey iman edenler! Allah'a ve ahirete inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa karmak ve incitmek*

³⁷⁸ Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, IV/39-40.

³⁷⁹ Fussilet 41/34.

³⁸⁰ Bakara 2/268.

suretiyle boşa gidermeyin.”³⁸¹ Bu ayetten şunu anlıyoruz. Allah’a ve ahiret gününe inanmayanlar kâfirlerdir. Onların gösteriş için harcadıkları mallarının onlara hiçbir faydası yoktur. Zaten cimri oldukları için harcamazlar. Bu ayetten anladığımız bir diğer husus da Allah’ın kâfirlerin adetlerine tabi olmamaları onların durumuna düşmemeleri için uyarılmalarıdır. Çünkü kâfirler ahirete inanmazlar. Dünyada yaptıkları harcamaları da başkalarından harcama yaptıklarından menfaat temini içindir. Menfaat göremeyince de başa kakarlar. Çünkü mallar, Allah rızası için verildiği ve karşılığında bir menfaat beklenmediği ihtiyaç sahibi incitilmediği takdirde harcayana bereket ve ecir getirir. Aksi halde harcanan boşa gider, hem maldan olunur hem de sevaptan mahrum kalınır.³⁸²

Yine başka bir ayette ise: *“Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarf ediniz, denildiğinde kâfirler, müminlere dediler ki: Allah’ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.”*³⁸³ Kâfirlerin infak konusundaki en açık ifadelerini Allah bize haber veriyor. Aynı şeyi münafıklar da yapıyorlar. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de *“Münafıklar Medineli Müslümanlara şöyle diyorlardı: Allah’ın elçisinin yanında bulunan fakir muhacirlere hiçbir şekilde yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler.”*³⁸⁴ Bütün bu ayetlere bakınca kâfirlerin infak etmediklerini, yaptıkları harcamaların da gösteriş için yaptıklarını Allah nezdinde onun da bir karşılığının olmadığı anlaşılmaktadır. Zaten kâfirlerin önemli vasıflarından biri de mal sevgisi ki *“O kimse ki mal mülk biriktirir onun hesabını yapıp durur. Servetinin onu dünyada ebedileştireceğini zanneder”*³⁸⁵ buyrulmaktadır. Bir diğerinin ise günahları Ehl-i kitap gibi dünya hayatına aşırı tutkun olmalarıdır. *“Sen onları dünya hayatına karşı en hırslı insanlar görürsün.”*³⁸⁶ Çünkü ahirete inançları olmadığından dünyaya aşırı tutkundurlar. Bütün bu ayetler birlikte değerlendirildiğinde kâfirlerin mallarını Müslümanlar için harcadıklarında üzüntü duydukları sonucu çıkarılabilir.

³⁸¹ Bakara 2/264.

³⁸² Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, I/421.

³⁸³ Yâsîn 36/47.

³⁸⁴ Münâfikûn 63/7.

³⁸⁵ Hümeze 3/4.

³⁸⁶ Bakara 2/96.

1.5. Hidayetten Mahrum Olma ve Kalplerinin Mühürlenmesi

Kâfirlerin dünyadaki durumlarından biri de hidayetden mahrum olmalarıdır. Kendilerini adeta kulaklarını tıkarcasına, gözlerini kaparcasına hidayetden kendileri kendilerini mahrum bırakmak istemeleri, Allah'ın da onları mahrum bırakmasıdır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: “Allah, kimi dalaletle düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırılmış olarak bırakır.”³⁸⁷ Bu ayetin asıl muhatabı Hz. Peygamber dönemindeki müşrik Araplar olmakla birlikte ayetin hükmü ve uyarısı ilahi yasaları tanımayan bütün asi topluluklar içindir. Allah resulünün davetini kabul etmeyip bir inkâr psikolojisiyle onları reddederlerse Allah da onları sapıklık çukurunda bırakır. Artık onları Allah'tan başka hiç kimse hidayete ulaştıramaz.³⁸⁸ Çünkü kâfirler inattır. Hz. Peygamberin risâletini ve getirdiği ilahi mesajı asla kabul etmezler. Hz. Peygamber'in çağrısının kalpleri kararmış olan onlara hiçbir fayda vermeyeceğini Allah şöyle ifade ediyor. “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da birdir. Onlar asla iman etmezler. Çünkü Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır.”³⁸⁹

Gözleri perdeli kalpleri mühürlü olan bu insan ama birinin görme nimetinden faydalanamayacağı gibi kâfirin de hidayet nimetinden faydalanması mümkün değildir. Yine bu konuda Kur'an; “Fakat sadece gözler kör olmaz, bazen kalpler de kör olur”³⁹⁰ buyurmaktadır. Kâfirlerin kalpleri mühürlü ve kör, gözleri de perdeli olduğundan hidayet nimetinden mahrum olurlar. Onlar bazen kendilerini aldatmak için şöyle dedikleri de olur: “Onlar iman ettiklerini söylüyorlar, fakat davranışları ile içlerindeki küfrü ortaya koyuyorlar. Böyle davranışları yüzünden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar gerçeği kavrayamazlar.”³⁹¹ Zira hidayeti yaratan veren Allah'tır. Ancak bunu elde etmek kulun iradesine bağlıdır. Çünkü kul kâsıptır, Allah halikdir. Hidayete ulaşmaya gayret edeni Allah hidayete ulaştırır. Allah onu yaratır küfürde kalmayı isteyene de Allah küfürde kalmayı yaratır.

³⁸⁷ A'râf 7/186.

³⁸⁸ Karaman 'vd', Kur'an Yolu, II/638.

³⁸⁹ Bakara 2/7-8.

³⁹⁰ Hac 22/46.

³⁹¹ Münâfikûn 63/1.

Bir başka ayette ise Allah: *“Biz onların kalplerini ve gözlerini bağlarız onlar daha önce nasıl iman etmedilerse yine iman etmezler. Çünkü biz onları azgınlık ve küfür batağında kendi hallerine bıraktık. Orada kör ve şaşkın bir halde dolaşp dururlar”*³⁹² buyurmuştur. Çünkü iman etme ve dalaletten hidayete ulaşmak gibi bir niyetleri yoktur.

Bir başka ayette ise *“Boş arzu ve heveslerini kendine tanrı edinen, Allah’ın iman etmeyeceği için saptırdığı gerçeklere karşı kalbini ve kulaklarını mühürlediği, gözüünü perdelediği kimse hakkında ne dersin. Siz hiç düşünüp ibret almaz mısınız”*³⁹³ denilmektedir. Bu ayet ve yukarıdaki diğer ayetleri bir araya alıp düşündüğümüzde kâfirler hidayeti arzulamadıkları için Allah da onları hidayet nimetinden dünyada mahrum bıraktı. Hidayet istemedikleri için Allah da onların kalplerini mühürledi, kulaklarını sağırlaştırdı ve gözlerini de perdeledi. Böylece de onlar hidayet nimetinden mahrum kaldılar.

1.6. Dostluk ve Yardımdan Mahrum Olma

Kâfirlerin dünyadaki durumlarından biri de Allah’ın onlara dost olmaması ve onlara yardım etmemesidir. Tarihi olaylar bunu göstermiş ve Kur’an da bunu bize haber vermiştir. Allah kâfirleri dost değil, onların Allah’ın düşmanları ve Müslümanların da düşmanları olduğunu haber veren Allah şöyle buyurmuştur. *“Ey iman edenler! Benim de sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin, onlara sevgi beslemeyin. Hâlbuki onlar size gelen Kur’an’ı inkârda direnmektedirler.”*³⁹⁴ Bu ayet bize açıkça Kur’an’ı inkâr eden kâfirlerin Allah’ın da Müslümanların da düşmanı olduğunu haber vermektedir. Bir diğer ayette ise Allah kâfirlere karşı görevimizi hatırlatmaktadır. *“O halde ey müminler! Allah’ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı Allah’ın bilip de sizin bilmediğiniz diğer düşmanları korkutup caydırabilmeniz için elinizden geldiğince güç kuvvet ve savaş atları hazırlayın.”*³⁹⁵ Bu ayette de düşmanla nasıl mücadele edeceğimizi Allah haber vermektedir. Enfâl Sûresi’ndeki bu ayet hemen düşmanla savaş demek değildir. Zaruret olmadıkça sulh imkânı varken savaşılmaz. Ancak Allah, Müslümanları her zaman hazırlıklı olma

³⁹² En‘âm 6/110.

³⁹³ Câsiye 45/23.

³⁹⁴ Mümtehine 60/1.

³⁹⁵ Enfâl 8/60.

günün şartlarına göre düşmanı caydıracak ve Müslümanlara gelecek tehlikeleri bertaraf edecek hazırlığı da yapma konusunda uyarılmaktadır.³⁹⁶

Mümtehine Sûresi'nde ise, kâfirlerin Müslümanların dostları olmadığını, Müslümanların da Allah'ın da düşmanları olduğunu haber veriyor. Bir diğer ayette ise, Müslümanlara *“Sizin dostunuz sadece Allah. Onun elçisi ve ona tam anlamıyla boğun eğerek namaz kılanlar ve zekâtlarını verenlerdir.”*³⁹⁷ buyuruyor. Sonra da Allah şu müjdeyi veriyor: *“Kim Allah'ı elçisini ve inananları dost edinirse galip olacak olan Allah'ın tarafında olanlardır.”*³⁹⁸ Bu ayetler, müminlerin Allah'ın tarafında olduğu ve üzerlerine düşen şartları yerine getirdiklerinde galip gelecekleri haber verilmektedir. Bu durum bir ayette şöyle ifade edilmektedir: *“Şu bir gerçek ki; Allah size birçok savaşta özellikle Huneyn savaşında yardım etmiştir.”*³⁹⁹

Ayetin tamamı düşünüldüğü zaman Müslümanlar on iki bin kişilik bir ordu ile çokluklarına güvenip galip geleceklerini zannederken düşmanın saldırıları sonucu arkalarını dönüp kaçmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber üstün cesareti ve Allah'ın *“Sizin görmediğiniz askerler gönderdi ve küfürde direnenlere hak ettikleri cezayı verdi”*⁴⁰⁰ yardımıyla Müslümanlar tekrar galip geldi ve zafer kazandı. Bu ayet şu iki gerçeğe işaret etmektedir: Birincisi Allah'ın yardımı olmadan zafer kazanılamaz. İkincisi ise, Allah inananları istediği şekilde destekleyerek yardım edebilir. Nitekim *“Allah size bedir savaşında çok zayıfken size yardım etmişti. Hani o zaman sen müminlere şöyle diyordun; Rabbinizin üç bin melekle size yardım etmesi yetmez mi?”*⁴⁰¹ bu durumun somut bir örneği niteliğindedir.

Diğer taraftan Allah'ın kâfirlere karşı Müslümanlara yardımı bir başka ayette şöyle ifade edilmektedir: *“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et, cesaretlendir. İçinizden çıkacak sabırlı, cesaretli yirmi kişi düşmanlarınızdan, kâfirlerden iki yüz kişiyi yener.”*⁴⁰²

Bir başka ayette ise Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *“Ancak şu anda Allah sizin sorumluluğunuzu hafıfletti. Çünkü sizde bir zafiyet olduğunu bilmektedir. Ancak bu*

³⁹⁶ Karaman 'vd', Kur'an Yolu, I/703.

³⁹⁷ Mâide 5/55.

³⁹⁸ Mâide 5/56.

³⁹⁹ Tevbe 9/25.

⁴⁰⁰ Tevbe 9/26.

⁴⁰¹ Âl-i İmrân 3/123, 124.

⁴⁰² Enfâl 8/65.

durumda yine de içinizden sabırlı yüz kişi çıkarsa iki yüz kişiyi yenebilir. Böyle bin kişi çıkarsa iki bin kişiyi Allah'ın izniyle yenebilir. Bilin ki Allah sabırlı kimselerle beraberdir."⁴⁰³

Ayetlerin tamamını bir bütün olarak düşünüldüğünde şöyle bir sonuca varılabilir: Müslümanlar üzerlerine düşeni yaptıklarında ve zaferin de Allah'tan olduğuna inandıklarında Allah'ın da kâfirlere karşı Müslümanları görünen ve görünmeyen ordularla destekleyeceğinde şüphe yoktur. Allah'ın yardımının zaferle sonuçlanacağı ise mutlak bir hakikattir. Zira *"Eğer Allah size yardım ederse sizi yenebilecek kimse çıkmaz. Eğer o sizi terk ederse artık size kim yardım edebilir ki? O halde müminler yalnız ona dayanmalıdır"*⁴⁰⁴ ayeti de bu duruma işaret etmektedir.

2. KÂFİRLERİN AHİRETTEKİ DURUMU

Kâfirlerin ahiretteki durumlarını incelediğimizde şu başlıklar altında özetleyebiliriz:

2.1. Amellerinin Boşa Gitmesi

Kâfirlerin dünyada yaptıkları amellerinin imanları olmadığı için ahirette onlara fayda sağlamayacağını Allah birçok ayette haber vermektedir. Biz burada birkaç ayeti ele alacağız ve kaynaklara uygun olarak yorumlayacağız.

*"Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerinin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azabı müjdele. İşte onlar dünyada da ahirette de amelleri boşa giden kimselerdir. Onların hiç yardımcıları da yoktur."*⁴⁰⁵ Bu ayetlerde kâfirlerin yapmış oldukları üç davranış zikredilmektedir: Allah'ın ayetlerini inkâr etmek, haksız yere peygamberleri öldürmek, adalet isteyen insanları öldürmek. Ayet-i kerimedeki bu üç ifade bu fiilleri yapan herkesi kapsamaktadır. Bu ayetlerin hemen önünde ki Âl-i İmrân 3/20, Yahudilere hitap etmektedir. Ayrıca onlar peygamberlerin kendilerine getirdiği ilahi mesajı kabul etmeyip, inkâr ettikleri gibi; getiren peygamberleri de öldürmüşlerdir.

⁴⁰³ Enfâl 8/66.

⁴⁰⁴ Âl-i İmrân 3/160.

⁴⁰⁵ Âl-i İmrân 3/21-22.

Mucizeleri ve hakikatleri örtbas ettikleri için de küfre batmışlardır. Yahudiler bir peygamber değil birçok peygamberi öldürmüşlerdir.⁴⁰⁶

Ayette Yahudilerin amacının hakikatleri örtmek ve Hz. Muhammed'i öldürmek olduğuna dikkat çekilmektedir. Zira küfürde direnenlerin saltanatlarını devam ettirmeleri için hakkı örtmek ve onun yerine zulmü ve haksızlığı ikame etmeleri gerekir⁴⁰⁷

Yirmi ikinci ayette “*Dünyada da ahirette de boşa gitmiştir*” ifadesinde geçen حَبِطَ fiili bir çabadan beklenen yararları sonuçların yok olup gitmesi anlamını taşır. Arap dilinde devenin aşırı yiyip, karnını doyurup şişerek ölmesi onun (devenin) yediklerinin kendine fayda vermediği gibi kendi ihtirasları doğrultusunda yatırım yapıp kazanacağını zannedenlerin de deve helak olduğu gibi kendilerine fayda vermeyip bilakis zarar vereceğini Allah açıkça anlatmaktadır.

Allah Teâlâ, onların durumunu Bakara 2/8, 16 ve 17’de iman etmeyen, ettiğini zanneden, hidayet karşılığında dalaleti satın alanın misali ateş yakarak tam aydınlandım dediğinde ateşi sönüp karanlıkta kalanın misali gibidir ki onların amelleri batıl olur.

Bir diğer ayette de “*Kim inanmayı reddederse ameli boşa gider. O ahirette de hüsrana uğrayanlardandır*”⁴⁰⁸ denilmektedir. Bu ayetin son bölümünde de kim inanmayı inkâr ederse onun yaptığı amellerinin (kâfire) ahirette hiçbir faydası olmayacak.

Bu konuda bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “*İnkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsalar dahi asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir azap vardır. Hiç yardımcıları da yoktur.*”⁴⁰⁹ Bu ayete baktığımızda inkâr edip kâfir olarak ölenler fidye olarak (kendilerini kurtarmak için) dünya dolusu altın verecek olsalar dahi böyle bir talebin kabul edilmeyeceği bildirilmektedir. Bu ayetle ilgili olarak müfessirler şunları kaydetmişlerdir:

⁴⁰⁶ Kitab-ı Mukaddes, I. Krallar. 18/4.v.d Matta. 14/10.

⁴⁰⁷ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, I/527-528.

⁴⁰⁸ Mâide 5/5.

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân 3/91.

- Bu kimseler dünyada iken çok büyük hayırlar yapmış olsalar ve onların sevabını karşılık göstererek kendilerini kurtarmak isteseler bile bunun yararı olmayacaktır. Çünkü küfür üzere yaşayıp küfür üzere ölmeleri onların sevaplarını yok eder.
- Bu bir temsilidir. Burada kurtuluş için verebilecekleri ve bilfiil sahip oldukları hiçbir şey onlara fayda vermeyecektir. Faraza böyle bir imkânları dahi ahirette olacak olsa onlara fayda vermeyeceklerdir. Yani akıbetlerinin ne kadar kötü olduğunu Allah haber vermektedir.⁴¹⁰

2.2. Pişmanlık

Kur'an'ın haber verdiği göre kâfirler ahirette pişman olacaklar; ancak pişmanlıkları onlara fayda vermeyecektir. Bu konu ile ilgili birkaç ayeti, tefsircilerin de görüşlerini dikkate alarak inceleyelim.

Örnek 1. *“Biz insanın önceden yapıp ettiklerine bakacağız, inkârcılarında “keşke toprak olsaydım” diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık”*⁴¹¹

Kâfirler ahireti ve cehennem azabını görünce pişman olacaklar ancak geri dönüşü olmayacak. Allah onların o günkü pişmanlıklarının zirvede olduğunu veciz bir şekilde “keşke toprak olsaydık” diyeceklerini ifade etmektedir. Çünkü ahiret bir bütün olarak gayb alanıdır. Gaybıda orada olacakları da sadece Allah bilir. Kâfirler Allah'a ve onun ayetlerine inanmadıkları için ahirette azabı görünce pişman olacaklar ancak pişmanlık fayda vermeyecektir.

Örnek 2. *“İnkâra sapsmış olanlar şöyle diyecekler: bizi saptıran şu cinleri ve insanları bize göster onları ayaklarımızın altına alalım ki herkesten daha çok aşağılanmış olsunlar.”*⁴¹²

Bu ayet ve Nas Sûresi'nin 4 ve 6. Ayetleri insanı Allah'a giden yoldan (sırat-ı müstakimden) ayıran iki etken vardır. a) İnsanların şeytanı (görünen) b) Görünmeyen cinlerin şeytanı. Böylece insan, kendi cinsinden insanların ve cinlerin yanıtılması neticesinde doğru yoldan sapar. Ahirette ise sapmanın cezasıyla karşılaşınca da *“Ey Rabbimiz! Gerek insanlardan gerekse görünmeyen varlıklardan olup da dünyada*

⁴¹⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, III/131-133.

⁴¹¹ Nebe' 78/40.

⁴¹² Fussilet 41/29.

bizi yoldan saptırmış olanları göster bize onları ayaklarımızın altına alıp onları öyle tepeleyelim ki onlar cehennem en alt tabakasında en şiddetli azabı boylasınlar”⁴¹³ temennisiyle pişmanlığını dile getirecektir.

Yine inkârcıların ahiretteki şu durumları da manidardır: “*Kâfirlerin yüzleri ateşe çevrildiği gün onlar şöyle derler; ‘keşke Allah’a itaat etseydik resulünü dinleseydik.’*”⁴¹⁴ Temennileri ve özür beyan etmeleri şöyle devam eder: “*Rabbimiz biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik onlarda bizi yoldan saptırdılar. Onlara iki kat azap ver ve onları büyük lanete uğrat.*”⁴¹⁵ Bu serzenişleri ve pişmanlıkları onlara ahirette bir fayda vermeyecektir. Ayette geçen “efendilerimiz ve büyüklerimizdir” ifadesi insanın her konuda olduğu gibi inanç konusunda da çevreden gelen etkilere açık bir varlık olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

2.3. Yok Olma

Kâfirlerin ahirette karşılaşacakları bir diğer durum da ahirette yok olma istekleridir. Ancak bu istekleri gerçekleşmeyecektir. Çünkü ölüm yokluk değil, dünya hayatından ahiret hayatına bir geçiştir. Dehriler, ahiret hayatının olmadığını öldüklerinde işin bittiğine inanırlar. Allah inancı ve ahiret inancı yoktur. Onların ölümünün sadece sebebi zamandır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Dehriler hakkında şöyle buyrulmaktadır: “*Birde şöyle derler; bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur, ölürüz yaşarız bizi öldürensene zamandan başkası değildir.*”⁴¹⁶

Bu ayette ahireti inkâr ederek adeta öldükten sonra yok olup gideceklerini zannediyorlar. “ölürüz, diriliriz” sözleri öldükten sonra dirilmeyi değil dünya hayatından başka bir hayatın olmadığını ifade etmektedir.⁴¹⁷

Öldükten sonra yok olacaklarını, toprak olup biteceklerini azabın olmayacağını zanneden kâfirlere Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle cevap vermektedir. “*Kim Rabbine günahkâr haliyle varırsa bilsin ki cehennem onu beklemektedir. Orada ne ölür nede düzgün yaşar.*”⁴¹⁸ Bu ayet bize cehennemde (öldükten sonra

⁴¹³ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XXIV/114.

⁴¹⁴ Ahzâb 33/66.

⁴¹⁵ Ahzâb 33/68.

⁴¹⁶ Câsiye 45/24.

⁴¹⁷ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, V/20.

⁴¹⁸ Tâhâ 20/74.

dirilip sonra kâfirler cehenneme girip azabı tatmaya başladıktan sonra tekrar ölmeyecekleri cehennem azabının ve hayatının onlar için ebedi olacağını açıkça göstermektedir ki cehennemde) ölüm yoktur. Yok olup kurtulma da yoktur.

Ahirette yok olmanın olmayacağını şu ayetler açıkça ortaya koymaktadır: *“Sonra orada ne ölüür nede yaşarlar”*⁴¹⁹ Ahiret hayatı sonsuz, kâfirler için cehennem ebedidir. Azapta devamlı olduğu için orada başka bir ölüm, ölüp de azaptan kurtulma ve yok olma yoktur. Şu ayetler de bu duruma işaret etmektedir: *“Ardından da cehennem gelecek orada zorbaya yanan, gövdelerden sızan su içirilecektir. Onu yutmaya çalışacak fakat boğazından geçiremeyeceklerdir. Ona her taraftan ölüm gelecek ama ölmeyecektir.”*⁴²⁰

2.4. Kâfirlerin Cehennemde Ebedi Kalmaları

Kâfirlerin ahiretteki düşecekleri durumlardan bir diğeri de onların cehennem de ebedi kalmaları olacaktır.

Allah'ın ilahi mesajında cennet ve cehennem anlatılırken ismi fail kalıbında gelen (خَالِدًا) “hâlide” fiilinden ismi fail olarak (خَالِدًا) “hâlid” kelimesi kullanılmaktadır. Tefsirler ve meallerin çoğunda “hâlid” kelimesine ebedi kalacaklar manası verilmektedir. Ancak ism-i fail kalıbında gelen ve fiili müzarinin malumu gibi amel eden kelimeler hudusa dalalet eder. Ancak “hâlid”, “ebed” kelimesiyle kayıtlanmışsa o zaman sübuta delalet eder. Bu kaideden hareketle konuyla alakalı birkaç ayeti incelemekte fayda olacağı kanaatindeyim. *“Allah inkârcıları lanetlemiş onlara yakıcı bir azap hazırlamıştır. Orada hiçbir yardımcı ve koruyucu bulamadan orada ebedi kalacaklardır.”*⁴²¹ Bu ayette Allah kâfirlerin lanetlendiğini ve ahirette de cehennemde onlar (kâfirler) için ebedi olduğunu ifade etmektedir.

Bir diğeri ayette ise Allah, “ebed” kelimesinin yerine “mâ dâmet” kalıbını kullanmış ve kâfirlerin cehennemde ebedi kalacağını ifade etmiştir. Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: *“Bedbaht olanlar ateştedirler. Orada onlar her nefeste acıdan*

⁴¹⁹ A'lâ 87/13.

⁴²⁰ İbrâhîm 14/16-17.

⁴²¹ Ahzâb 33/64-65.

*inleyip feryat ederler. Rabbinin dilediği hariç onlar gök ve yer durdukça o ateşte ebedi kalacaklardır. Rabbin gerçekten istediğini yapar.”*⁴²²

Hud Sûresi'nin 106. ayetinde geçen dünyada günahkâr olanların ve küfürlerinde ısrar edenlerin cehennem azabı ile ahirette cezalandırılacaklarını Allah haber vermektedir. Ancak bu azap ne kadar sürecek sorusu hafızalarımıza gelmektedir. İşte Hud Sûresi'nin 107. ayetinde ise bu soruya cevap vermektedir: “*Gökler ve yerler durdukça azap devam edecektir.*” Müfessirler bu ayette iki ayrı yorum yapmışlardır. a) Bu cümle mecazi anlamda sonsuzluğu ifade eder. Buna göre ayet bedbahtların cehennemde ebedi kalacaklarını gösterir. b) Ahirette “gökler ve yer durdukça” demektir. Ahiret sonsuz olduğuna göre bedbahtlarında cehennemde kalışları ebedidir. “Rabbin dilediği hariç” ifadesini ise müfessirler şöyle yorumlamışlardır:

a) Allah dilediği takdirde bu ebediliği bir süre sonra sona erdirecek demektir. Bu durum cehennemde sonu olacağını akla getirmektedir.

b) Allah dilediği kimseleri orada ebedi kalmaktan kurtaracaktır.

c) Başka bir yorumu göre ise bedbahtlar ve günahkâr müminler ve inkârcılar olmak üzere ikiye ayıracaktır. Bu istisna günahkâr müminleri kapsamaktadır. Kâfirler ve müşrikler ise ebedi cehennemde kalacaklar. Günahkâr müminler ise cehennem azabını çektikten sonra cennete koyulacak ve orada ebedi kalacaklar.⁴²³

Cehennemle ilgili ayetleri Kur'an'da bir bütün olarak ele aldığımız takdirde hudusa dalalet eden “hâlid” ve ebedle kayıtlanan “mâ dâmet” kalıbıyla da teyit edilen bazı ayetler, kâfirler için cehennem ebedi olduğunu ifade etmektedir. Bir örnek de “hâlid” kelimesinin geçtiği ayetten verelim. Rabbimiz şöyle buyuruyor: “*Allah erkeği ile kadını ile münafıklara ve açıktan inkârcılık yapan için de ebedi olarak kalacakları cehennem ateşini vaat etmiştir. Onlara bu yeter de artar. Allah onları lanetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.*”⁴²⁴

⁴²² Hûd 11/106-107.

⁴²³ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, III/199-200.

⁴²⁴ Tevbe 9/68.

2.5. Devamlı Azap

Yukarıdaki ayetlerde cehennemlikler cehennemde ebedi kalacaklar da azapları devamlı mı, yoksa bazen azap çekip bazen de dinlenecekler mi? bu konuyu da birkaç örnekle izah etmek mümkündür:

Örnek 1. “*Şüphesiz ki ayetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız. Onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka yenisi ile değiştiririz ki acıyı duysunlar. Allah daima üstündür ve hikmet sahibidir.*”⁴²⁵

Bu ayet cehennem azabının devamlı olduğunu ifade etmektedir. Beden, ruha ve şuura haz ve elemi ulaştıran bir vasıttan ibarettir. Bu sebeple durmadan yenilenen deri ile azap etmenin günahsız deriye azap etme manasına geleceği için adalete aykırı olduğunu ileri sürmek yanlış anlama ve değerlendirme ile eksik bilgiye dayanmaktadır. Çünkü acı çeken deri değil insanın kendisi değişmeyen ruhu ve şuurudur.⁴²⁶

Örnek 2. “*Ateşte bulunanlar cehennemde ki görevlilere ‘Rabbimize dua edin de bir günlüğüne olsun azabımızı hafifletsin diye seslenirler.’ Onlar da o cehennemde olanlara şöyle seslenirler; ‘Peygamberleriniz size açık kanıtlar getirmemiş miydi diye sorarlar. ‘Evet, getirmişti’ cevabını verirler. O zaman görevliler; ‘Yalvarın durun, şimdi ama inkârcıların yalvarmaları boşunadır, derler.’*”⁴²⁷ Bu iki ayet incelendiğinde cehennem azabının cehennemdekilere hafifletilmeyeceği görülür.

Allah kulları arasında hüküm verince artık kimse kimseyi kurtaramayacak melekler bile onların yardım taleplerine olumsuz cevap verecektir. Çünkü dünyadaki saltanat artık son bulmuş olacaktır. İnsan kendi kurtuluşunu kıyamet gününe bırakmamalıdır. Allah’ın elçisinin çağrısına kulak vermeli, onun getirdiği açık seçik gerçeklere yönelmeli, Hz. Peygamber’in sünnetini tertemiz hayat çizgisini izlemelidir.⁴²⁸

⁴²⁵ Nisâ 4/56.

⁴²⁶ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, II/81.

⁴²⁷ Mü’min 40/49-50.

⁴²⁸ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, IV/665.

2.6. Fidyeye Kabul Olunmaması

O günde kâfirlerden asla fidye kabul edilmez. Kâfirler, cehennem azabını görünce fidye vererek cehennem azabından kurtulacağını zanneder. Ancak olay hiç de öyle olmayacak. Nitekim bu konuda Allah muhtelif ayetlerle kâfirlerin ve müşriklerin ahiretteki durumlarını şöyle ifade etmektedir:

Örnek 1. “Günahkâr kişi o günün azabı karşısında ister ki oğullarını, karısını, kardeşini kendisini koruyup barındıran bütün ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi versin de kendisini kurtarsın.”⁴²⁹ O gün günahkârların en değerli varlığı olan uzak ve yakın akrabalarından dostlarına kadar bütün sevdiklerini verip cehennem azabından kurtarmak ister. Ancak mümkün değil.⁴³⁰

Örnek 2. “İnkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya onların hiçbirinden kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir azap vardır. Hiç yardımcıları da yoktur.”⁴³¹

Meâric Sûresi 11 ve 14. ayetler de en sevdiği aile efradını fidye olarak verilmesinde dahi cehennem azabından kurtulamayacaklar. Âl-i İmrân Sûresi’nde ise en kıymetli madeni varlıklardan olan kişinin maddi zenginliğini gösteren altınlar da verilse yine de azaptan kurtulmak için hiçbir faydası olmayacağını Allah haber vermektedir. Müfessirler bu ayeti; ahirette dünya malı kalmamış olacağını, altına ve harcanmasına da ihtiyaç olamayacağını ifade ederek iki şekilde yorumlamışlardır. a) Bu (kâfir) kimseler dünyada iken çok büyük hayırlar yapmış olsalar ve onların sevabını karşılık göstererek kendilerini kurtarmaz isteseler bile bunun yararı olmayacaktır. Çünkü inkâr üzere ölmeleri onların sevaplarını yok etmiştir. Onlara faydası olmaz. b) Bu bir temsildir. Burada kurtuluş için verebilecekleri ve bilfiil sahip oldukları bir karşılıktan söz edilmemekte, böyle bir imkânları olsaydı dahi akıbetlerinin ne kadar olacağı ve hiçbir kurtuluşa çare olmayacakları anlatılmaktadır.⁴³²

⁴²⁹ Meâric 70/11-14.

⁴³⁰ Karaman ‘vd’, *Kur’an Yolu*, V/456.

⁴³¹ Âl-i İmrân 3/91.

⁴³² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, VIII/131.

Örnek 3. İnkâr edenler mal, çocuk ve aile efradından en çok sevdiklerini vererek cehennem azabından kurtulma değil dünyadaki bütün servetlerini ve o servet kadar başka bir servet daha verseler yine de cehennem azabından kurtulamayacaklar.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle buyuruyor: “*Kâfir olanlar var ya yeryüzünde olan her şey bunun yanında bir o kadarı daha onların olsa ve kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu bedel verseler onlardan asla kabul edilmez. Onlar için elem verici bir azap vardır.*”⁴³³ Bu ayette inkâr edip kâfir olarak ölenler dünyadaki bütün servetlerini ve bir o kadar daha cehennem azabından kurtulmak için bedel verseler onlardan kabul edilmez. Yani cehennem azabından kurtulamayacaklar. Böyle kimseler dünyada iken bu kadar serveti harcayarak hayır yapmış olsalar ve ahirette kendilerini cehennemden kurtarmak isteseler bile onlara hiçbir faydası olmaz. Çünkü inkârları onların sevaplarını yok etmiştir.⁴³⁴ Bu ayetler bize gösteriyor ki kâfirlerin dünyadaki en sevdiği varlıkları ahirette cehennem azabından onları kurtaramayacaktır.

2.7. Kurtuluştan Uzak Olmaları

Kâfirlerin ahiretteki bir durumu da kurtuluştan uzak olmalarıdır. Yani cehennem azabından kurtulup Allah'ın rahmet ve merhametine mazhar olamamalarıdır. Çünkü dünya hayatındaki dostları ve yaptıkları davranışları onları şeytana yaklaştırdı Allah'tan uzaklaştırdı. Allah'ın adaleti gereği de Allah'ın “Rahim” sıfatından istifade edemeyeceklerdir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de birçok örnek var ancak biz bunların bir kaçını burada zikredeceğiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

*“Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılardır. Onları aydınlıklardan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir. Bunlar orada devamlı kalıcıdırlar.”*⁴³⁵ Bu ayette müminlerin dostunun Allah, kâfirlerin ise şeytan, putlar vb. varlıklar olduğuna dikkat çekilmektedir.

Hâlbuki ahirette bunların kâfirlere hiçbir faydası olmayacak. Nitekim Kur'an'da Allah kâfirlerin ahirette şeytanla ve diğer dostları ile olan konuşmalarını

⁴³³ Mâide 5/36.

⁴³⁴ Karaman 'vd', *Kur'an Yolu*, II/267.

⁴³⁵ Bakara 2/257.

şöyle haber vermektedir: *“Hepsi Allah’ın huzuruna çıkacaklar. Zayıflar büyüklük taslamış olanlara diyecekler ki: ‘Biz size uymuştuk şimdi siz Allah’ın azabından küçücük bir şeyi bizden sorabilir misiniz?’ Ötekiler cevap verecekler: Allah bizi doğru yola iletmış olsaydı bizde size iletirdik. Şimdi sızlansak da katlansak da fark etmez. Bizim için artık sığınacak bir yer yok.”*⁴³⁶

Yukarıdaki ayette *“Allah bizi doğru yola iletmış olsaydı biz de size iletirdik”* ifadesini müfessirler şu şekilde yorumlamışlardır: Bugün Allah’ın azabını savacak bir şeyi Allah bize açıklamış olsaydı onu bizde size açıklardık. Sizde onunla Allah’ın azabından korunurdunuz.⁴³⁷

Bu ayet bize kâfirlerin hem dünyada hem de ahirette kurtuluştan uzak olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde şeytan da onlara şöyle diyecek: *“Allah’ın hükmü yerine getirilince şüphesiz Allah size gerçek bir vaatte bulunmuştu. Bende size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu. Benim yaptığım size çağrı da bulunmaktan ibaretti. Sizde benim çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben size daha önce beni Allah’a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zalimler için elem veren bir azap vardır.”*⁴³⁸

Bu konuyla ilgili bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *“Onlar ateşten çıkmak isterler. Fakat oradan çıkamayacaklardır. Onlar için sürekli bir azap vardır.”*⁴³⁹

*“İşte onların cezası Allah’ın meleklerin ve bütün insanların lanetine uğramalarıdır. Ebedi olarak bu lanetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır.”*⁴⁴⁰ Âl-i İmrân Sûresi’ndeki bu iki ayette Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların cezalarıdır. Allah’ın laneti onların rızasından ve ahiret nimetlerinden mahrum bırakmasıdır. Meleklerin ve insanların laneti ise onları kötülükle anmaları şeklinde açıklanmıştır.⁴⁴¹ İlk cümledeki *خَالِدِينَ فِيهَا* da geçen *هَا* zamiri lanete yorumlanmış ve ebedi olarak lanette

⁴³⁶ İbrâhîm 14/21.

⁴³⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XIII/199.

⁴³⁸ İbrâhîm 14/22.

⁴³⁹ Mâide 5/37.

⁴⁴⁰ Âl-i İmrân 3/87-88.

⁴⁴¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, VIII/129.

kalacaklardır manası verilmiştir. Burada “lanet” belirtilmekle beraber onun sonucunda cehennem olduğundan onların cezası cehennemde ebedi kalacaklardır şeklinde de mana verilir.⁴⁴² Neticede kâfirler hem dünyada hem de ahirette kurtuluştan uzak olacaklar ve Allah’ın yardımından mahrum kalacaklardır.

3. KÂFİRLERİN TÖVBESİ

Kâfirlerin tövbesi kabul edilip edilmeyeceğine dair hususu ayetler ışığında şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

a) Kâfir olarak yaşayıp tövbe ederek ölmek.

Bu konuda Allah Teâlâ, Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: “Allah ve peygamberine karşı savaşanların yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya ayaklarının çapraz kesilmeleri ve yerlerinden sürgün edilmeleridir. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna biliniz ki Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.”⁴⁴³ Ayette yenilip ele geçirilmeden önce (hür iradesiyle) tövbe edenler istisna edilmiştir. Böyle kimselerin tövbelerinin kabul edileceği ifade edilmiştir.

“Ancak tövbe edenler kendilerini düzeltenler ve gerçeği açıkça ifade edenler bunun dışındadır. İşte bunların tövbesini kabul edeceğim. Doğrusu ben tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti bol olanım.”⁴⁴⁴ Bu ayetin siyak ve sibakına baktığımızda kâfir olarak ölmeden tövbe edenin tövbesini Allah kabul edecektir. İnkâr ve kötülüklerden vazgeçenler Allah’ın af rahmetine mazhar olacaklardır.

b) Küfürde olup küfür üzere son nefesini verenler.

Allah, Kur’an-ı Kerim’de bu konuda birçok ayette küfür üzere ölenlerin son durumu ve tövbelerinin kabul edilip edilmediğini haber vermektedir. “Elbette imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra da inkârlarını daha da artıranların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapkınların ta kendileridir.”⁴⁴⁵

⁴⁴² Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, VIII/128-129.

⁴⁴³ Mâide 5/33-34.

⁴⁴⁴ Bakara 2/160.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân 3/90.

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında ve inkârcılığa sapıp inkârlarını daha da artıranlar diye söz edilenlerin kimler olduğu konusunda müfessirler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Bu ayetten maksat iman ettikten sonra küfre dönenler ve küfürlerinde direnenler (mürted) ler.

2) Küfrüne yeni bir küfür ekleyen ve onda direnenlerdir. Bu anlayıştan hareketle ayetin iniş sebebi hakkında şu açıklamalar getirilmiştir:

i) Ehl-i kitap, Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğine inanıyorlardı. Fakat o Allah'ın elçisi olduğunu açıklayınca onu inkâr ettiler. Kâfir oldular.

ii) Yahudiler Hz. Musa'ya inanıyorlardı, ancak Hz. İsa'yı ve incili inkâr ettiler ve bundan dolayı küfre düştüler. Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr ederek küfürlerine küfür eklediler.

iii) İman edenlerden bazıları dinden dönüp Mekke'ye gittiler. Sonra orada kalıp Hz. Muhammed'in hezimetini bekleyeceklerini açıklayarak küfürlerine küfür kattılar ve küfürlerini artırdılar.

iv) Bir grup irtidat etti. Sonra samimi olmadıkları halde İslam'a isteğini açıkladılar. Allah onların bu ikiyüzlülüğünü küfür olarak açıkladı.⁴⁴⁶

Taberî'ye göre ise bu ayetin başı ve sonu dikkate alındığında ayetin muhatabı Yahudilerin olduğu ortaya çıkar.⁴⁴⁷ Bu ayette geçen küfür kelimesi ölümden kinayedir bütün bu yaklaşımlardan sonra tövbesi kabul olmayacaklar şöyle özetlenebilir:

Tövbeleri kabul edilmeyecek olanlardan maksat, kâfir olarak ölenlerdir. Bu ayette küfürlerinden söz edilenler, küfürlerinde ısrar edip ancak ölümlerle yüz yüze geldiklerinde tövbeye kalkışanlardır ki; bu tür tövbenin kabul edilmeyeceği Nisâ 4/18'de açıklanmıştır. Bu ayette daha önce geçtiği gibi maksat, ehli kitabın günahlarından tövbesidir. Onlar, Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabullenmeyip

⁴⁴⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, I/200; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII/130-131.

⁴⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III/342.

inkâr da ısrar ettikleri için günahlarından tövbe etmelerinin onlara bir yarar sağlamayacağıdır.⁴⁴⁸

Bu konu ile ilgili şu ayetler de önem arz etmektedir. *“Allah’ın kabul edeceği tövbe olarak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbesini kabul eder. Allah her şeyi bilendir ve hikmet sahibidir. Yoksa kötülükleri yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattığında ‘ben şimdi tövbe ettim’ diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlanmıştır.”*⁴⁴⁹

Zikrettiğimiz ayetlerden ilkinde bahsedilen tevbe, bilmeden işlenen günahın arkasından hemen yapılan tövbedir. Diğer ayette bahsi geçen ve kabul olunmayacak iki tevbe çeşidi ise şunlardır:

a) Ölüm gelip çattığında yapılan tövbenin kabul olmayacağı: Firavunun boğulacağını anlayınca *“inandım ki İsrail oğullarının iman ettiği tanrıdan başka tanrı yokmuş”*⁴⁵⁰ demesi gibi.

b) Kâfir olarak ölenlerin yani dinin gereklerini kabul etmeyip küfründe ısrar ederek ölenlerin de dünyada iken yaptıkları tövbelerin kabul edilmeyeceği yukarıda sunduğumuz ayetlerde ifade edilmektedir.

Neticede dünyadan umudunu kesip son nefeste tövbe edenin ve kâfir olarak yaşayıp küfründe ısrar edenin son anında yaptığı tövbenin ahirette ona hiçbir faydasının olmayacağı anlaşılmıştır.

⁴⁴⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, I/201; Râzî, *Mefââtihu’l-Gayb*, VIII/131-132; Kurtubî, *el-Câmi’*, IV/130-131.

⁴⁴⁹ Nisâ 4/17-18.

⁴⁵⁰ Yûnus 10/90-91.

SONUÇ

Yüce Allah, insanı topraktan ve ruhundan nefh ederek en güzel surette yaratmıştır. Sonra onu diğer varlıklardan ayıran akıl ve konuşma gibi güzelliklerle bezendirmiş yeryüzüne halife yapmıştır. Yaratılan diğer varlıkları da onun emrine amade kılmış, kul olmakla görevlendirmiştir.

Bu kadar kıymetli yaratılan bu insana kendi dilini konuşan kendinden biri olan peygamberleri görevlendirmiş, o peygamberleri de vahiyle güçlendirmiştir. Hiçbir topluluk yoktur ki bir peygamber gönderilmeksizin sorumlu tutulsun. Vahiy zincirinin son halkası olarak Kuran'ı, peygamberlerin sonuncusu olarak da Hz. Muhammed (sav)'i göndermiştir. Bu gönderişteki bütün gaye; insanın Rabbini tanınması, ona kul olması, imanda kemale ermesi, imanını salih amellerle süslemesi, kendi varlığının bütün delillerini ortaya koyarak peygamberlerin rehberliğinde insana yol göstermesidir. Sonra insana “dileyen inansın, dileyen inkâr etsin” telkinini Kur'an'da vurgulayarak iman ve inkârı onun hür iradesine bırakmış ve sonuçtan da haberdar etmiştir.

İşte bu çalışmada imanın zıddı olan küfür kavramı ele alınmıştır. Küfür kelimesi, ayetlerde sadece inkâr etmek değil; örtmek, nankörlük etmek, var olanı gizlemek manalarına da gelmektedir. Bazen çiftçinin tohumu kapatması, bazen de günahların örtülmesi manalarına gelen (k-f-r) maddesi, ağırlıklı olarak imanın zıddı olan “inkâr” anlamında kullanılmıştır.

Bu çalışmada Kur'an'daki küfür kavramını destekleyen kelimelerin başında “şirk” kavramının geldiğini söyleyebiliriz. Şirk ise yaratana yaratılanın insan tarafından birbirine karıştırılmasıdır. Kıyas yoluyla yaratıcıya ait hususiyetlerden birini veya birçoğunu yaratılanlara vermektir. Mekkeli müşriklerin yaptığı gibi Allah'ın mülkünden istifade edip de sonra ona başkaldırmaktır.

Nifak kavramının da ayetler çerçevesinde değerlendirildiğinde küfrün anlam sahasına girdiği görülmektedir. Zira ikiyüzlülük olarak ifade edilen nifak kavramı, zahirde iman etmiş gözükken kişinin hakikatte inkâr etmesini tanımlamaktadır.

Küfür kavramının manasını ifade eden bir diğer kelime ise tekziptir. Tekzip, risalet döneminde peygamberlerin muhatap oldukları toplulukların bir kısmı

tarafından özellikle de önde gelenlerin çoğunluğu tarafından risalete ve vahye gösterilen bir tepkidir. Kizb, istikbar, cuhud ve inkârla iç içedir ki kizb de Allah'ın affetmeyeceği günahların içindedir.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in en çok mücadele ettiği grupların münafik ve müşrikler olduğu görülmektedir. Bunların içinde de en tehlikelisinin münafıklar olduğu anlaşılmaktadır. Zira münafığın Müslüman olduğunu ilan etmekle beraber küfre hizmet etmesi, İslam toplumundaki en büyük dâhili çürüme ve yozlaşmanın sebebini teşkil etmektedir.

Sahabenin anladığı şekliyle nifakın hem kalbi hem de ameli yönü vardır. Müslüman olduğunu ilan etmekle beraber küfür vasıflarını taşımakta bir tür nifaktır. Ayrıca küfür bütün menfi tavır ve davranışları kapsayan her türlü dini ve ahlaki yozlaşmayı kendi içinde barındıran kizb ve nifaktan beslenen sonsuz arzu ve isteklerin tatminine kapılarını açan bir kavramdır. Hâlbuki bunun zıddı olan her türlü fazileti müspet oluşumları dünya ve ahiret saadetini ifade eden küfrün zıddı iman ve şükür vardır.

Sonuç itibariyle inkâr, sadece ferdi değil aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Çünkü Kur'an ayetlerinde ictimai açıdan Kur'an ayetlerini ve dinin temel kurallarını inkâr edenler veya gizleyenler şeklinde ifade edilmektedir. Çünkü başlıca inkâr eden gruplar müşrikler, ehli kitap ve münafıklar olarak Kur'an'da ifade edilmektedir. İslam'a karşı mücadele noktasında aralarında çok da bir fark yoktur. Kimi gruplar bu mücadeleyi açıkça yapar, kimileri ise münafıklar gibi gizleyerek yapmaya çalışır. Kur'an-ı Kerim ise bunları mütrafin ve müstebkirin olarak ifade eder, çünkü bu gruplar iktisadi güçlerini kaybedeceklerinden korkarlar.

Bahsi geçen bu gruplar, dünyaya olan aşırı hırsları ve kendilerini doğru yolda kabul etmeleri nedeniyle Allah'ı gerektiği gibi tanıyamamışlar, hayatı sadece dünya hayatı olarak görmüşler, neticesinde ahireti inkâr etmişlerdir. Bunun sonucunda da Hz. Peygamber'e ve inananlara kin gütmüşler, ancak bu kindarlıkları sadece kendilerinde kalmamış buldukları toplumları da İslam'a karşı kışkırtma seviyesine çıkmıştır. Bu münasebetle Hz. Peygamber'e sahir, mecnun, şair, kâhin ve 'getirdikleriniz eskilerin masal ve hikâyelerinden başka bir şey değil' demişlerdir.

Yapılan bu çalışmada Ehl-i kitabın da dini emirleri ihlal, tahrif, tağyir, ketm ettiği ya da az bir dünyevi menfaat karşılığı aslından çıkardığı görülmüştür. Yani Ehl-i kitabın din adamları, üzerlerine düşeni yapmamışlardır. Üstelik bunlar halk ile dünyevileşme yarışına girmişlerdir. Bazen de dinde aşırılığa giderek din adamları veya bazı peygamberleri ilahlaştırmış hatta Allah'a baba; peygambere oğul diyecek kadar da dalalete düşüp Allah'a çocuk isnat ederek ilahi bir hakikati örtmeye kalkışmışlardır.

Sonuç olarak Kur'an ayetlerinde ifade edilen küfrün konusunu Yahudiler, Hristiyanlar, münafıklar ve müşrikler oluşturmaktadır. Kur'an'ın beyanına göre söz konusu gruplar ölümlerinden önce iman etmedikleri takdirde asla affedilmeyecek olup ebedi cehennemde azaba duçar olacaklardır. Yine Kur'an'ın ifadesine göre gerçek müminlerin cennete girecekleri, günahkâr müminlerin ise Allah'ın dilemesine bağlı olarak bir neticeye kavuşacakları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ Muhammed Fuâd, *el-Mu‘cemü’l-Müfehrest li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2001.
- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1995.
- AKSAN Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2016.
- ALICI Mehmet, “Yezdân” Maddesi, *DİA*, Ankara, 2013, C: XXXXIII.
- ÂLÛSÎ Ebü’l-Fadl Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd, *Râhu’l-Me‘ânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, İhyâü’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, t.y.
- ATEŞ Süleyman, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- AYDIN Mehmet, “Hıristiyanlık” Maddesi, *DİA*, C: XVII.
- BEYZÂVÎ Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1998.
- CERRAHOĞLU İsmail, “Kur’an-ı Kerim ve Sâbiiler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: X, Ankara 1962, s. 103-116.
- CESSÂS Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’an*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1996.
- CEVHERÎ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *Mu‘cemü’s-Sihâh*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2012.
- COŞKUN İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2014.
- CÛRCÂNÎ Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü’t-Ta‘rifât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1985.
- CÛVEYNÎ İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî, *el-Akîdetü’Nizâmiyye fî Erkâni’l-İslâmiyye*, el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, Kahire, 1992.

- FÎRÛZÂBÂDÎ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Mu'cemü'l-Vasît*, (2. Baskı) el-Müessesetü'l-Mısriyye, Mısır, 1392.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, el-Müessesetü'l-Mısriyye, Mısır, 1983.
- GÜÇ Ahmet, "Putperestlik" Maddesi, *DİA*, Ankara, 2007, C: XXXIV.
- GÜNDÜZ Şinasi, "Sabiilik" Maddesi, *DİA*, Ankara, 2008, C: XXXV.
- İBN ÂŞÛR Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus, 1984.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE Ebû Abdillâh Muhammed İbni Ebî Bekir, *İğasetü'l-Lehafen Min Mesahidi'ş-Şeytan*, Mustafa Babi el-Halebî, Mısır, 1961.
- İBN KESİR Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1991.
- İBN MANZÛR Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1970.
- İSFAHÂNÎ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- İZUTSU Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.
- İZUTSU Toshihiko, *Kur'an'da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.
- KARAMAN Hayrettin 'vd', *Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.
- KILAVUZ Ahmet Saim, *İman Küfür Sınırı; Tekfir Meselesi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2016.
- KİRMÂNÎ Muhammed b. Yusuf, *el-Kevâkibü'd-Derâri fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mat. İslamiyye, Mısır, ts.
- Kitab-ı Mukaddes.*

- KURTUBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferh, *el-Câmi‘u li-Ahkâmi‘l-Kur‘ân*, Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü‘r-Risâle, Beyrut, 2006.
- MA‘LUF Luvis, *el-Müncid fi‘l-Lüğati ve‘l-A‘lâm*, Katolik Matbaası, Beyrut, t.y.
- MÜSLİM, “*Fadâilü‘s-Sahâbe*”, 132.
- NESEFÎ Ebü‘l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed, *Medârikü‘t-Tenzîl ve Hakâiku‘t-Te‘vîl*, Dâru‘l-Kelimi‘t-Tayyib, Beyrut, 1998.
- RÂZÎ Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu‘l-Gayb*, Dâru‘l-Fikr, Beyrut, 1981.
- SA‘LEBÎ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve‘l-Beyân*, Dâru İhyâi‘t-Türâsi‘l-Arabî, Beyrut, 2004.
- SİCİSTÂNÎ Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz, *Garîbü‘l-Kur‘ân*, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut, 2013.
- SİNANOĞLU Mustafa, “Küfür” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara, 2002.
- SOYALAN Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur‘ani Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞEYHZADE Muhiddin b. Muslihiddin Mustafa el-Guci, *Hâşiyetu Şeyhzâde alâ Tefsîri‘l-Kâdî Beydâvî*, İhlas Vakfı Yay., İstanbul, 1991.
- TABERÎ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi‘u‘l-Beyân ‘an Te‘vîli Âyi‘l-Kur‘ân*, Tahk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001.
- TABERSÎ Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen, *Mecma‘u‘l-Beyân*, Daru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- TEFTÂZÂNÎ Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn, *Şerhu‘l-Akâidi‘n-Nesefiyye*, Dâru İhyâi‘t-Türâsi‘l-Arabî, Beyrut, 2014.
- YAZIR Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur‘an Dili*, Azim Yayınevi, İstanbul, 1992.
- YILDIRIM Mustafa ‘vd’., *Yüce Kur‘an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2014.

ZEMAḤṢERÎ Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an-Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, Tahk. Eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-Abeyk, Riyad, 1998.

ZEMAḤṢERÎ Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-Belâĝa*, Tahk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mecit AMİL

Uyruğu : T.C

Doğum Tarihi ve Yeri : 1960 – Erzurum İspir

e-posta : mecitamil@hotmail.com

EĞİTİM

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1988

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi 2000

İŞ TECRÜBESİ

Diyanet İşleri Başkanlığı

1989 Erzurum Pazaryolu ilçe Müftülüğü

1994 Zonguldak Çaycuma ilçe Müftülüğü

2004 Tokat Erbaa ilçe Müftülüğü

2010 Kütahya Tavşanlı İlçe Müftülüğü

2017 Kocaeli Derince İlçe Müftülüğü

YABANCI DİL BİLGİSİ

KPDS ()

ÜDS ()

YÖKDİL ()

IELTS ()